

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE
OSMANLI DEVLETİ'NDE GREVLER (1908 – 1914)**

Yüksek Lisans Tezi

Ali BAĞLAR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Başak OCAK

İzmir

2022

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti’nde Grevler (1908 – 1914)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek şekilde bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını belirtir ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu onurumla doğrularım.

..../..../2022

Ali BAĞLAR

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde sanayileşme girişimleri sonucu büyük üretim yerleri gereğince ortaya çıkan, Osmanlı işçi sınıfının, II. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na kadar olan eylemleri ele alınmaktadır. Altı yıllık süreç içinde işçi kesiminin eylemleri, sendikalaşma hareketleri, legal veya illegal örgütlenmeleri hakkında fikir edinilirken aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi havanın da değişimi gözlenmiştir.

Bu çalışmada, işçi grevleri üzerinden hem Osmanlı toplumunun son dönemdeki hareketleri hem de siyasal olarak ülkenin farklı bir yere evrilmesi görülmüş olacaktır. İlk olarak I. Dünya Savaşı'na gidilmeden önceki süreçte ülkenin toplumsal ve siyasal olarak geçirdiği evreler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşçi Hareketleri, Grevler, II. Meşrutiyet, Sendikalaşma Hareketleri.

ABSTRACT

In this study, the actions of the Ottoman working class, which emerged as a result of industrialization attempts due to large production areas, from the Second Constitutional Era to the First World War period are investigated. During the 6-year period, while observing the actions of the working class, syndication movements, legal or illegal organizations, the change in the political atmosphere in the Ottoman Empire can also be seen.

In this study, both the movements in the last period of Ottoman society and the political evolution of the country through the workers' strikes will be observed. The social and political phases that the country underwent before the start of the First World War have also been evaluated.

Key words: Workers' Movements, Strikes, Second Constitutional Era, Syndication Movements

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLO LİSTESİ.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
OSMANLI'DA İŞÇİ SINIFI VE SANAYİLEŞME.....	6
1.1. İşçinin Tanımı.....	6
1.2. Grev Nedir?.....	6
1.3. Sendikanın Tanımı.....	8
1.4. Osmanlı'da 1908'e kadar İşçi Sınıfının Doğuşu Bağlamında Sendikalaşma Hareketleri.....	9
1.5. Osmanlı Coğrafyasında 1908'e Kadar İlk İşçi Eylemleri ve Oluşma Zemini.....	13
1.6. İlk İşçi Eylemleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme.....	29
II. Bölüm	
II. MEŞRUTİYET'TEN TA'TİL-İ EŞGÂL KANUNUA KADAR OSMANLI'DA İŞÇİGREVLERİ.....	34

2.1.II. Meşrutiyet'in İlan Süreci.....	34
2.2. Yeniden Kanun-i Esasi'nin Gelişi ve Özgürlük Ortamı.....	36
2.3. II. Meşrutiyet'ten Sonra İşçi Örgütlenmeleri ve Sendikalar.....	39
2.4. 1908 Grev Patlaması.....	43
2.5. 1908 Yılı Grevlerinin Sebep ve Sonuçları.....	66

III. BÖLÜM

TA'TİL-İ EŞGÂL KANUNU SONRASI OSMANLI'DA İŞÇİ GREVLERİ (1909 1914).....	72
3.1. Ta'til-i Eşgâl Kanunu.....	72
3.2. Ta'til-i Eşgâl Kanunu Sonrası Grev Hareketleri.....	77
3.3 1909 – 1914 Arası Grevlerin Sebep ve Sonuçları.....	85
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	93
EKLER.....	101

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1872 – 1906 Yılları Arası Grevler.....	15
Tablo 2: İstibdat Rejimi Süresince Grevlerin Şehirlere Dağılımı (1876-1908).....	31
Tablo 3: 1872 – 1907 Grevlerinin İşkollarına Dağılımı.....	31
Tablo 4: II. Meşrutiyet'ten Sonraki Grev Dalgasının Listesi (1908).....	61
Tablo 5: 1908 Senesi Grevlerin İş Sektörlerine Dağılımı.....	68
Tablo 6: 1908 Grevlerinin Kentlere Dağılımı.....	69
Tablo 7: 1909 – 1914 Grevlerinin Sektörlere Dağılımı.....	87
Tablo 8: 1909 - 1915 Grevlerinin Kentlere Göre Dağılımı.....	88

ÖNSÖZ

II. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-u Esasi'nin yeniden gelişi birlikte Osmanlı İmparatorluğu için son dönemlerdeki toplumsal ve siyasal hareketlerin canlandığı bir dönem olmuştur. Tanzimat Dönemi ile birlikte Yeni Osmanlılar ile başlayan aydın, özgürlükçü temelli atılımlar yapan ve anayasal hareket içinde bulunan grubun devamı niteliği taşıyan İttihat ve Terakki'nin de istibdat süreci boyunca elde ettikleri birikimler, imparatorluğun son döneminde hareketli, canlı ve yeniliklere açık bir ortam oluşmasını sağlamıştır.

Bu dönemin hareketli olaylarından biri de Osmanlı toprakları içinde yapılan grevlerdir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet'ten, I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte, gazete ve devlet arşivlerinden faydalanarak daha önce üzerine çalışmalar olan, o dönemde gizli kalan yahut üzerinde durulmayan bazı konuları tamamlamaya çalıştık. Osmanlı Devleti'nin son dönem işçi hareketlerinin, toplumsal olarak karşılık bulabilmesine rağmen devlet nezdinde ve taraflı olan basında karşıt bir propaganda olduğu görülmesi, eylemlerin seyri için ciddi bir etki yapmıştır. Bu çalışma aynı zamanda son dönem Osmanlı işçi hareketlerinin, hangi siyasal oluşumlar üzerinden eyleme geçtiği hususunda ipucu vermekle birlikte, dönemin özgürlükten tekrar despotik bir yönetim halini almasını da işçilerin eylemleri süreci üzerinden incelemektedir.

Tez çalışmamda, devlet arşivlerinin dışında, Tanin, Şura-yı Ümmet, İştirak, Sabah ve İttihat gazetelerinde yer alan haberlerin yanı sıra, işçiler üzerine yazılmış kitap ve makalelerden de büyük ölçüde yararlandım. Çalışmam süresince yardımını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Başak Ocak'a, tez konumu öneren ve süreç içinde fikir alışverişi yapan Doç. Dr. Hasan Taner Kerimoğlu'na, desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Kübra Özdemir, Bulut Filik ve Çayan Akkuş'a, en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Ali BAĞLAR

İzmir- 2022

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı geçen Makale
A.g.t.	: Adı Geçen Tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Der.	: Derleyen
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
s.s.	: Sayfadan Sayfaya
s.	: Sayfa
S.	: Sayı

GİRİŞ

İşçi ve işçi sınıfı gibi kavramlar, kapitalist üretim tarzının egemen olmasıyla birlikte literatürümüze girmiş kavramlardır. Harcadığı emek gücüne karşılık belli bir ücret alan bir kimseyi işçi olarak nitelendirecek olursak, aslında her toplumsal dönemde (kölelik dâhil ve feodal dönem) işçi diyebileceğimiz insanlar vardır. Ancak kapitalist üretim tarzının dünyada egemen bir sistem olmasıyla birlikte, bu kesim istisnai bir azınlık ve yahut özgürlüğünü kazanmış kimselerin ancak sahip olduğu bir hak olmaktan çıkmış, kapitalist üretim tarzının üretici güçleri olarak var olmaya başlamışlardır. Avrupa'da ortaya çıkan kapitalizmin özel olarak işçi-işveren, genel anlamda ise emek-sermaye çelişkisi olarak ortaya çıkmasının (özellikle Batı Avrupa'da) nesnel koşulları bulunmaktadır. Osmanlı'da da kapitalist üretim tarzını benimseyen ve buna bağlı olarak özne ve nesnel sebeplerden dolayı şekillenen bir toplumsal yapının kurulamaması söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda kapitalizmin Batı'da ortaya çıkıp Doğu'da çıkamamasının nedenlerine dair birçok akademik tartışma vardır. Bunlardan en bilineni, Osmanlı toplum yapısının tıpkı Avrupa'daki gibi bir feodalizm olmadığına dair yapılan Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmalarıdır. Osmanlı'nın Feodal miydi? Değil miydi? ATÜT müydü? Değil miydi? Tartışmaları her ne kadar konumuzun temelini oluştursa da başlı başına ele alınması gereken bir alan olması sebebiyle bu çalışmada bu tartışmalara girmeyeceğiz.¹ Ancak kesin olan bir şey var ki kapitalist üretim tarzı, Avrupa'dan doğmuş, gelişmiş ve tüm dünyaya egemenliğini oradan benimsetmiştir. Osmanlı başta olmak üzere Doğu toplumlarının önemli bir kısmı, kapitalist üretim tarzına direnmekle birlikte karşı çıkamamış ve adeta bu üretim biçimine itilmişlerdir. Dolayısıyla tüm hak ve hukukuyla bir işçi sınıfının oluşması ve bu sınıfın üretim sahaları olan sanayi kuruluşlarının varlığı geç bir döneme tekabül etmektedir.

Avrupa'daki gibi Osmanlı'nın bir burjuva sınıfından yoksun olmasının temel sebebi ne ise aslında sanayileşmenin gecikmesi ve bir işçi sınıfının geç oluşmasının sebepleri de aynıdır. Bir tarım ülkesi olan Osmanlı, kırsaldaki tarımsal

¹ Muzaffer Sencer, **Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım**, 2. b, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 186-195.

artık ürüne tımar sistemi ile tahakküm kurarken kent ve kasabalarda zaten cılız ve bölgesel kalan ticaret hayatını da lonca sistemi ile kontrol altında tutmuştur. Bu da ticaretin kârlı ve cazip bir alan olmasını engellemiş ve meta üretimi üzerinden elde edilen artık değere el koyan bir burjuva sınıfı değil, zanaatkâr ve aracı konumunda bulunan bir tüccar ve eşraf sınıfı doğurmuştur. İmparatorlukta üretim, XVIII. yüzyılın sonuna kadar daha çok el emeğiyle yapılıyordu.² Geleneksel üretim biçiminin varlığı devam ediyordu ayrıca üretici sınıfı diye tabir ettiğimiz topluluk, loncalar adı altında varlığını sürdürüp devletin üretim-tüketim sirkülasyonu sağlıyordu.

Loncalar, belirli bir coğrafya içinde yaşayan meslektaşlar ve üreticilerden bir araya gelen kişilerin kurduğu bir meslek örgütü olarak görülebilir. Osmanlı Devleti'nde süreçlerin farklı devam etme sebeplerinin başında çalışma örgütlüğünün farklı olması geliyordu. İmparatorlukta işçilerin bağlı oldukları kurumlar Osmanlı'nın kuruluşundan sonra güçlenip gelişmesiyle ortaya çıkmış olan loncalardır.³ En yüksek ilerleyişini yaşayan Osmanlı imparatorluğu, 16. yüzyıldan sonra yavaş yavaş Batı'nın gerisine düşmeye başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı toplumunda belli sınıflar bulunmaktadır. Bunları yöneten sınıflar olarak İlmiyye, Seyfiyye ve Kalemîyye olarak üç sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmet alanı içinde idi. Yönetilen kesim ise doğrudan halk olup reaya olarak bilinmektedir.⁴ Reaya, en alt tabaka olarak bilinip imparatorluğun üretim biçimi şekillerinde en aktif rol oynayan sınıf olarak kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu devletinin yapısı ve şekli itibarı ile bazı dönemlerini ergin bir şekilde yaşayamamıştır. Özellikle duraklama ve gerileme dönemleri itibarı ile Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiş, Celali İsyânları ile birlikte taşradaki düzen bozulmuş, köyden kente göç artışı olmuş ve bunların nihayetinde 'İltizam Sistemi' ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak ise yüzyılın sonunda ayanların ortaya çıktığı görülmektedir. XVII. yüzyılda yavaş yavaş etkinliklerini arttırarak, XVIII. yüzyılda

² Selçuk Gürsoy, **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları**, 1. b. , İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 91.

³Selahaddin Bayram, Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 22 (2012), s.s. 81 – 11.

⁴ Cenk Reyhan, 'Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Seyfiyye Sınıfı: Vezir-i A'zâmlık Örneği', **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, S. 31. Bahar 2012, s.s. 209 – 224; Ayrıca Bkz. Mehmet Göküş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Yöneten-Yönetilen İlişkilerin Gelişimi', **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.15, S. 3, (2010), s.s. 227 – 249.

ise ülkede belirli bir güç unsuru haline geldiği görülmektedir.⁵ Sonuç olarak bu gelişmeler değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nde sanayileşme ve işçi sınıfının ortaya geç çıkmasının sebebi olarak kendi coğrafyasında yaşadığı doğal evrimsel süreçler olarak görülmektedir.

Osmanlı'da ilk işçi sınıfı grubu veya topluluk, Yıldırım Koç'a göre XIX. yüzyılda Batılı zengin devletlerin yatırım olarak Osmanlı toprağı içinde Ege bölgesini seçmesiyle ortaya çıkmıştır.⁶ Ege Bölgesi'nde yatırım yapılmasının amacı olarak ise ticaret için uygun bir bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yatırımlardan birisi olan demiryolu sektörü Osmanlı İmparatorluğu için ilk yatırımlardan birisidir. Yatırım yapılan demiryolu sektörü, yabancı devletlerin ve dış sermayenin topraklar üzerinde tarihi sosyo-ekonomik çıkarları gözetilerek Ege Bölgesi seçilmiştir. Osmanlı'da işçi sınıfının ortaya çıkması XIX. yüzyılın ortalarını bulmaktadır. Bu gelişme dâhilinde Osmanlı'nın sanayileşme ile birlikte 200 yıldır devam eden modernleşme sürecini de hızlandırdığı görülmektedir. Bu dönemde III. Selim yenilikleri ve devamında ıslahatları devam ettiren halefi II. Mahmud'un askeri, eğitim ve bürokrasi alanındaki köklü yenilikleri göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti, İngiltere ile 1838'de Balta Limanı Ticaret Anlaşmasını yaparak, zaten var olan kapitülasyonlar üzerine Osmanlı esnafına ağır hasar verecek koşulları kabul etmiştir. Osmanlı Devleti, Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek gayrimüslimlere tanımış olduğu hakları ve koşulları resmi bir belge aracılığıyla beyan etmiştir. Buna göre Batılı devletlerle kurduğu münasebetlerde görüşmelerini nihai hale getirerek sanayileşme alanında ilerlemek istediğini beyan etmiştir. Keza aynı şekilde 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilip Batı ile yakınlaşma olarak önemli yollar katedilmiştir. Bütün bu gelişen siyasi ilerleyişlere karşın XIX. yüzyılda Osmanlı ülkesinde hâlâ kırsal nüfus, şehir nüfusuna göre daha fazla idi. Köylerde çiftçilik yaparak ve kırsal kesimde tarım ile uğraşarak geçimini sağlayan nüfus çoğunlukta idi.⁷ Bu somut durumların varlığı ile birlikte küçük yatırımlar olsa da Osmanlı'da sanayi alanında üretim bölümleri görülmüştür.

⁵ Tamer Güven, 'Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlar, Sermaye Birikimi ve Girişimcilik', **Türkiye İslam İktisadı Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, (Şubat 2016), s.s. 63 – 88.

⁶ Yıldırım Koç, **100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi**, 1.b. , Gerçek Yayınevi, 1998 İstanbul, s. 15.

⁷ Gürsoy, **A.g.e.**, s. 92.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonraki durum, yukarıda bahsi geçen modernleşme, batılılaşma ve ıslahat hareketlerinin muğlak ilerlemelerine rağmen ülkenin önemli üretim kaynakları hâlâ devletin elinde bulunmakta idi. Bu durum demek oluyor ki ülkedeki üretim araçlarının hâlâ geleneksel olarak el emeği yani bireysel insan enerjisine dayandığıdır. Üretim araçlarının makineleştiği çağda modernleşme adı altında yapılan yatırımların bu başarıyı getirmediğini göstermektedir. Bu konu ile alakalı olarak bu yüzyılın başından sonuna kadar baktığımızda imparatorluğun ekonomisi bağımsız bir hareket çizemez iken, ekonomideki pasta dilimlerinin kendi tebaasındaki azınlıklarla yabancı sermayelerle paylaşıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra geleneksel el tezgâhları kullanarak az üretim yapan ve sınırlı sayıda müstahdemin çalıştırıldığı Osmanlı Devleti'nin iç pazarı sanayi devrimini yakalayamamıştır. Buna göre üretim araçlarının en son teknolojik halini elinde bulunduran dış sermaye karşısında güçsüz konuma düştüğü görülmektedir.⁸

Sanayi Devrimi'ne geç kalmışlık, Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin yabancı sermaye karşısında hükmen mağlup başlamasıyla eşdeğer bir konumda bulunmaktadır. Öyle ki, Osmanlı Devleti'nde bulunan dokuma merkezlerinin Batı'ya sadece hammadde ihraç ettiği ve buna karşın sattığı ham maddenin kendisine işlenmiş olarak geri satıldığı görülmektedir. Bu duruma el koymak isteyen devlet, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özel sermayeye girişim için teşvikte bulunmuş ve onların da yardımıyla ülkede üretim araçları artmış, kurulan fabrika sayısı arttırılmıştır. Tekstil, şeker, sigara, bira ve tütün sektörlerinin ağırlıklı olduğu fabrikalar İstanbul, (Beykoz, Beşiktaş, Zeytinburnu Çubuklu) Bursa, Balıkesir, İzmir, İzmit, Manisa, Aydın illerinde artmıştır.⁹

XIX. yüzyılda, yukarıda bahsi geçen gelişmeler Osmanlı'nın sanayi alanında ilerlemesi için önemli aşamalardır. En nihayetinde bir burjuva sınıfı veya toplumu meydana getirmenin en önemli hususu kapitalist üretim tarzına geçişi olmasıdır. Buna göre yeni üretim alanları doğarak zincirleme bir sistem kabul edilmeye çalışılarak, sermayenin de gücünü alarak meta üretimi genelleştirmek ve yaygınlaştırmak istemektedir. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nde, bu yüzyılda

⁸ Erdin Yazıcı, **Osmanlı'da Günümüze Türk İşçi Hareketi**, 8. B. Binyıl Yayınevi, 2014, Ankara, s.s. 73 – 74.

⁹ Gürsoy, **A.g.e.**, s.s. 92 – 95.

yapılan ticaret anlaşmaları ve ticaret yolları üzerinde kurulan demiryollarını inşa ederek üretim ilişkilerinin değişimi adına ilk adımları atmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun, yeni üretim biçimi içinde dış sermayenin kendi iç pazarına rahatlıkla karışma olanaklarını sağlamıştır. Bu gelişmeler dâhilinde geleneksel üretim tarzı yıkılmaya başlamış, seri üretim ilişkileri gelişmiş ve ekonomik ilişkiler halkasında büyük ölçekte etki yaratmıştır.¹⁰

Tüm bu sürecin sonucunda oluşan ve Avrupa'ya nazaran nicelik ve nitelik anlamında eşit olmasa da bu topraklarda da burjuva ve işçi sınıfı doğmuştur. Buna bağlı olarak da işçi-işveren ilişkileri diyebileceğimiz sınıf mücadelesinden söz edebiliriz. Burjuva-Proletarya sınıfları arasındaki mücadele grevsiz düşünülemez. İşçi sınıfının tarihi onun mücadele alanına en çok çıktığı şekliyle, yani grevle özdeşdir diyebiliriz. Dolayısıyla 1908 yılında Osmanlı işçi sınıfının tarih sahnesine grev silahıyla en güçlü çıktığı dönem olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁰ Sungur Savran, **Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1 (1919 – 1989)**, 1. B. Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992, s. 23.

I. BÖLÜM

Osmanlı'da İşçi Sınıfı ve Sanayileşme

1.1 İşçinin Tanımı

Fabrika, maden ocağı, atölye, tarım işletmesi ve bunlara benzer herhangi bir üretim yerinin olduğu her yerde belirlenmiş bir para karşılığında gerek kafa gücünü gerekse beden gücünü ya da her ikisini birlikte kullanarak üretim yapan kimselere işçi denir. Başka bir deyişle kendi beden veya kafa gücünü kullanarak emeğini satarak para kazanan kimselerdir.

Ayrıca işçinin, yaptığı iş karşılığında aldığı ücret veya işçinin yaptığı iş, işçi emeği, yapma, üretme ve niteliğine göre sınıflandırmalara ise işçilik denir. İşçilik; geçici işçilik, mevsimlik işçilik, el işçiliği, fikir işçiliği ve gece işçiliği gibi kendi içinde özel kategorilere ayrılır.¹¹

1.2. Grev Nedir?

Grev, en geniş anlamıyla bir veya birden fazla işçinin bedeli karşılığında yapılması kararlaştırılan işin anlaşma koşullarının işveren tarafından ihlal edilmesi durumunda işçi veya işçilerin üretimden gelen gücünü kullanarak işi durdurması olarak tarif edilebilir.

Başka anlamda akademik yayınlarda kabul görmüş durumda söylenilecek olunursa grev, proletaryanın haklarını ve çıkarlarını savunmak, yaşam şartlarını ve çalışma durumlarını insanların veya insanlığın layık olduğu bir statüye kavuşturmak için yapılan eylemdir.¹²

Türk Dil Kurumu'nda grev kelimesi: İş bırakımı, işçilerin çalıştıkları kurumda işverene kendi şartlarını kabul ettirmek için toplu bir şekilde işi bırakması, olarak tanımlanmaktadır.¹³ Grevler toplu iş alanlarında, üretim merkezlerinde iş gücünün yükseldiği sanayi devrimiyle birlikte önemli bir konuma gelebildi. Fakat o dönemde üretici olan işçi sınıfına görece üretim araçlarına sahip olan, burjuva sınıfının siyasi gücü daha yüksek olduğundan önemli hale gelmiş olan, işçi sınıfına

¹¹ Türkçe Sözlük, **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu**, 11. B. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 1223.

¹² Mehmet Şehmus Güzel, **Grev**, 1. B. Bilimsel Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 8.

¹³ Türkçe Sözlük, **A.g.s.**, s. 1220.

göre etkin olmuşlardır. Grevin tanımı, birçok araştırmacı tarafından farklı şekilde yapılmıştır. Bu tanımlar, işçi sınıfı ve emek tarihi üzerine araştırmalar yapanlar tarafından sonucu aynı olmakla birlikte farklılıklar göstermektedir.

Fransız araştırmacı F. Sellier'e göre, grev kelimesinin tanımı işin topluca hep beraber hareket edilmesi ve işçiler tarafından kendi isteklerinin işveren tarafından kabul edilmesi için yapılan eylemdir. İki Alman hukukçu A. Hueck ve Hans Karl Nipperdey'e göre grevin tanımı, anlaşmazlık veya işçilerin kendi amaçlarına yetişinceye kadar yeniden işbaşı yapabilmek için ortak meslek ve ortak işletmenin belli sayıdaki işçilerin verdikleri mücadelenin amacına yönelik topluca birlikte yapılan bir dayanışma işi işlevsizleştirme yani durdurma olarak nitelendirilir. Bilim insanı, Cahit Talas'a göre grev: işçiler çalışma şartlarını kendi lehlerine döndürebilmek için ve kendi yararlarını yeni meşru haklar sağlamak maksadıyla çalışanların ezici çoğunluğunun kendi aralarında anlaşarak herhangi bir iş yerinde veya bir alanda üretimi sınırlı veya sınırsız bir süreyle durdurmaları olarak açıklanmaktadır.¹⁴

Grev tanımı sadece yukarıda adı geçen kişilerce tanımlanmamış olup farklı kişilerce ve kurumlarca da farklı şekillerde tanımlanmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsüne göre grev, işçilerin çalıştıkları alanlara düzenleme, iş yerindeki karışıklığı durdurma, işveren tarafından işçilerin tanınması ve işçi-işveren arasındaki çatışmadan galip gelmek için sendikalı bile olmalarına gereksinim duymadan bir işçi grubu tarafından üretimi belirli bir süre durdurmaları olarak tanımlanır. Vladimir İlyiç Lenin'e göre ise: çalışan işçilerin patronlar karşısında kendi aldıkları ücretlerini düşürülmesini engellemek ve ayrıca ücretlerini yükseltmek için greve giderler fakat birlikte greve gitmeleri veya kalabalık şekilde grev yapacaklarını beyan etmeleri ise bir tehdit olarak patronlara karşı koyabilecekleri bir silahtır. Bütün bu farklı tanımların sebepleri elbette her ülkenin işçi sınıfının farklı dönemlerde farklı evrelerden geçmiş olmasından kaynaklıdır. Tarihsel olarak grev süreç içinde değerlendirilecek olunursa grev kelimesinin tanımı bütün üreticileri kapsamaktadır. Yani kamu sektöründen özel sektöre her çeşit alanına kadar çalışan işçilerin, kendi yaşam ve çalışma şartlarını muhafaza, ıslah etme, ücret yükselttirme, çalışma zamanlarını azaltma gibi gayelerle burjuva

¹⁴ Şehmus Güzel, **A.g.e.**, s.s. 12, 13.

safında yer alan işveren yani patronların karşısında işi yavaşlatma veya durdurma olarak nitelendirilir.¹⁵

1.3.Sendikanın Tanımı

Sendika, en genel tanımıyla işçilerin ve patronların birbirlerinden ayrı bir şekilde olmak üzere çalışma, kazanım ve toplumsal alanlar açısından karşılıklı olarak haklarını muhafaza etmektir. Ayrıca oluşabilecek herhangi yeni çıkar veya hakları tedarik etmek ve onları daha da iyileştirmek maksadıyla kendi aralarında kanunlara uygun olarak yasal bir şekilde kurdukları birliktir.

Sendika kavramının geçmişten günümüze tarihsel süreç olarak birikim sonucunda oluşan tecrübeler sonucunda akademik olarak şöyle tanımlanır: Her toplumda üreten işçi ile patronlar yani işverenler arasındaki anlaşmazlıkları ve sorunları kısa yoldan çözmek zorundadır. Sanayi devrimi ile birlikte ilerleyen kapitalist ekonomik çarkında değişen üretim tarzı fonksiyonları arasında çatışan ve huzursuzluk oluşan ortamın üstüne bir de emek ve sermaye arasında çıkan paylaşım sorunlarını çözmek zorundadır. Sendikalar, işverenlerin yani üretim araçlarında sahip olan patronların istihdam etme avantajına sahip olması işveren tarafının üstünlüğüne karşı emek talebinde birlik yani tekel meydana getirerek ve iş bırakma hakkını kullanarak dengeler. Bununla birlikte bu tarz toplu anlaşma sürecinde çalışılan yerde işverenin tahakkümünü ortadan kaldırmamakla birlikte çalışanların yani işçilerin de bazı yerlerde söz hakkı olmasını sağlar.¹⁶

Sendika ve sendikacılığın çıkış kökenine baktığımızda XVIII. yüzyılda başlayan sanayi devrimi öncesinde üretim ilişkileri küçük ve daha az ölçekli etkinlikleri olduğu görülmektedir. Sanayi devrimi öncesi üretim ilişkileri usta, çırak, kalfa paralelinde küçük işletmelerle loncalara bağlı olarak yürütülüyordu ve ayrıca o dönem için küresel etkinin çok çok az olduğunu belirtmek gerekir. Daha sonra Avrupa’da ortaya çıkan sanayi devrimi ve değişen köklü ekonomik ve üretim ilişkiler sonrasında üretim, sermaye daha yoğun ve daha büyük ölçekli hızlı ve belli bir kalıp haline gelmiştir. Bu ilerlemeler ve değişimler dâhilinde fazla sayıda insan başkalarına ait olan üretim araçlarıyla onların fabrikalarında belirlenmiş saatler

¹⁵ Güzel, A.g.e., s.s. 12 – 14.

¹⁶ Yusuf Balcı, **Sendikalar ve Toplu Pazarlık Ekonomisi**, 3. B. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 21.

içinde çalışmaya başladılar ve artan büyük ölçekli etkiyle birlikte yani sanayileşme sonucunda insanların ezici çoğunluğu bağımlı bir şekilde çalışmaya başladı. Ardından bu düzenle işçilerin günde ortalama 16-18 saat çalışmaları, iş kazaları sosyal sigortasız ortamda bulunmaları ve ayrıca sınıflar arası çıkan çatışmalar ile işçiler için sömürü dönemi de başlamıştır. Tüm bu süreçler oluşumu sonrasında etkiye tepki olarak doğal olarak işçi kesiminin içgüdüsel veya bilinçli olarak tepkilerini yani eylemlerini ortaya çıkarmıştır. İşçiler ilk başta işverenle anlaşmak için en kuvvetli silahlarını yani grev haklarını kullanmışlardır. Grevler esnasında çıkan yoğun çatışmalarda patronlardan ve devlet tarafından çok baskı altına alınmalarına rağmen son süreçte uzun direniş ve mücadeleler neticesinde sendikacılık hareketi adını tarihe katmıştır.¹⁷

1.4. Osmanlı'da 1908' kadar İşçi Sınıfının Doğuşu Bağlamında Sendikalaşma Hareketleri

Sendika, 18. yüzyılın başlarında sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Sanayinin oluştuğu ve işçi sınıfının olduğu her yerde sendikal hareketler ya olmuştur ya da sendikalar kurulmuştur. İlk sendikalaşma teşkilleri elbette ki sanayileşmenin ilk ortaya çıktığı yer Batı Avrupa'da kendine yer bulmuştur, bu gelişmeler dâhilinde yayılışı ilk olarak Avrupa'nın tamamına daha sonra yukarıda belirtildiği gibi işçi sınıfının olduğu her yerde (sanayileşme dâhilinde olarak) sendikalaşma hareketleri ve kurulmuş sendikalara rastlamak mümkündür. Buna göre sendika kavramı denildiğinde kısaca akla gelinen şey işçi haklarının korunmasıyla birlikte emeklerinin karşılığının alınması için önemli bir araç olduğu söylenmektedir.¹⁸

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme süreci başladığında ülkenin yerli esnafları, üretim olarak geleneksel üretim biçiminde devam ederken dışarıdan mal getiren tüccarların vergi oranları düşük olmasına karşın aynı durum Osmanlı yerli esnafı için geçerli değildir. Yabancı tüccarlar bir malın üretimini fabrikada seri halinde üretilmiş olarak bulup satabiliyorken Osmanlı yerli esnafı geleneksel el işçiliği ile

¹⁷ Balcı, **A.g.e.**, s.s. 25 – 26.

¹⁸ Hacı Yunus Taş, "Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği", **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C,1, S.1 (2012/1) s. 63.

bir Batılı tüccara göre hem yavaş kalıp hem de zarar etmiştir.¹⁹ Bütün bu yukarıdaki gelişmeler bağlamında işçilik ve örgütlenme ilk olarak alt tabakadan değil, üst kesimlerden gelmiştir. Kadir Yıldırım'a göre XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da ilk örgütlenme biçimlerine bakıldığında, temel üretimde alanlarındaki işçilerin aksine örgütlenmeler daha çok devletin üst kademelerindeki memurlardan bu girişimlerin çıktığı görülüyor. Örnek olarak II. Mahmud döneminde kurulan “**Mektebi Tıbbiye-i Şahane**,” ortadan kaldırılmadan önce “**Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane**” adlı topluluk, Osmanlı coğrafyasında bilinen ilk cemiyet olarak kurulmuştur.²⁰

Üst sınıflara tabi olan vatandaşların kurduğu cemiyetin üyeleri, bununla kalmamışlardır. Islahat Fermanı'ndan henüz birkaç gün önce Şubat 1856'da “**Societe Medicale de Constantinople**” adında sağlıkçılarca kurulan cemiyet, hükümetçe beş ay sonra resmi olarak tanınmış olup ismi gene devletçe değiştirilerek “**Societe Medicale de Constantinople Osmaniye**” ye dönüştürülmüştür.

Doktorların 1856 yılında kurduğu “**Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane**” 1870'lerde avukatların kurduğu “**Dersaadet Avukatları Cemiyet-i Umumiyesi**” ve 1880'lerde eczacılar tarafından kurulan “**Cemiyet-i Osmaniye-i Eczacıyan**” gibi örgütlenmelerinin de örnekleri vardır.²¹ Memur ve aydınlarca kurulan derneklerin verimi konusu gene tartışılır ve tam bir başarı elde edildiği kabul edilemez. Bununla birlikte alt tabaka sendikalaşma hareketlerine baktığımızda 1866 yılında Osmanlı coğrafyasında kurulan “**Amele Perver Cemiyeti**” işçilerin örgütlenme amacıyla kurulduğu durumu muammadır ki Oya Sencer, bu cemiyetin işçiler için değil bir hayır cemiyeti olarak kurulduğunu belirtmiştir.²² Bir başka kurulan cemiyet “**Amele-i Osmani Cemiyeti**,” gerçek anlamda işçilerin örgütlenmesi adına 1895 yılında kurulmuş olup etkin bir şekilde çalışmalar yürütmüştür. Aktif çalışmalar yürüten bu gizli örgüt, istibdat hafiyeleri tarafından

¹⁹ Gürsoy, **A.g.e.** s. 92

²⁰ Kadir Yıldırım, “Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2011, s. 153.

²¹ Yıldırım, **A.g.t.** s.s. 153 – 154.

²² Oya Sencer, **Türkiye İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı**, 1.b. Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 155.

fark edilerek kuruluşundan 1 yıl sonra kapatılmıştır.²³ İstibdat dönemine rağmen örgüt, sendikal faaliyetlerini yürütmeye devam ederek, Jönler gibi Fransa'daki fikirlerden etkilenmiş ve olup faaliyetlerini devrim ekseninde sürdürmüştür.

Osmanlı toprakları üzerinde kurulan sendika türevleri arasında yabancı kökenli kuruluşlar da vardı. 1882'de İstanbul'da kurulan “**İtalyan Amelesi Cemiyeti**,” yerel bazlı vergilerin çoğundan muaf olmuştur. Bununla birlikte cemiyetin işleyiş tarzı değişerek bir vakıf şeklinde çalışmaya devam etmiştir. Cemiyetin, yardımlaşma ve hayırseverlik üzerinde durmasından ötürü Kadir Yıldırım, cemiyeti işçileri patronlara karşı savunan bir sendikal hareket olarak nitelendirmemiştir.²⁴ Ayakkabı üretiminde çalışan işçiler ise “**Uhuvvet Cemiyeti**” adındaki topluluğu 1893 yılında İstanbul'da kurmuşlardır. Kelime anlamının içinde kardeşlik olan bu cemiyet, üretim bölümünde kış mevsiminde çalışan işçilere yardım amacıyla kurulmuştur.²⁵

1889 yılında Osmanlı topraklarında kurulmuş olan bir başka yabancı kökenli sendikal kuruluş, “**Dersaadet Alman Amelesi Cemiyeti**”dir.”²⁶ Bu cemiyetin sendikal hareket ve faaliyetleri hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır.

Dâhiliye ve Zaptiye nezaretlerinden bağımsız olarak haber verilmeden yasadışı kurulan cemiyetler de vardır. Rumeli Demiryolu Şirketi'nin Dersaadet'te, Sirkeci ve Yedikule istasyonlarında çalışan işçileri örgütlenmek için gayri resmi bir sendika kurduğu bilinmektedir. Bu durum yalnızca Osmanlı Dâhiliye Nezareti değil şirketin sahibi olan Almanların ve elçiliklerinin de bilgisi dışında gelişen bir durumdur. Yedikule tren istasyonundaki amelelerin kurduğu örgütün ismi “**Karındaşlık**” yani kardeşlik anlamındadır. Cemiyet, gizli olmasına karşın 100'den

²³Şehmuz Güzel, , **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi Hareketi ve Grevler” 1. B. 3. C, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 810; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.** s. 155

²⁴Kurt Şenol, Yıldırım Kadir, *Çalışma İlişkileri Tarihi* (Pdf Belgesi), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s. 135.

http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ceko_ue/calismailiskileritarihi.pdf (Son Erişim Tarihi:05.03.2021).

²⁵ Serkan Erdal, “Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C, 19 S, 1, (2015), s. 165.

²⁶ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 155.

fazla amele cemiyete katılmıştır. Sirkeci tren istasyonunda ise 50 işçi örgütlenmiştir.²⁷

Birinci Meşrutiyet'in ilanı ve II. Abdülhamid'in padişah olması paralel bir şekilde ilerlemiştir. Bu yeni oluşan zeminde sendikal hareketler ve örgütlenmeler için müsait bir zemin oluştuğu kanısı oluşabilir fakat bu özgürlükçü durum çok uzun sürmeden II. Abdülhamid padişahlığı dönemi despotik yönetimi sert yüzünü göstermiştir. II. Abdülhamid'in Mithat Paşa'yı saf dışı edip ardından meclisi tatil etmesiyle oluşan istibdat rejimi kendini sadece siyasal alanda değil toplumsal alanlarda da hissettirmiştir. Oluşan siyasal, toplumsal iç ve dış gelişmeleri göz önünde bulundurduğumuzda 1870'li yıllardan 1900'lerin başına kadar sendikal örgütlenmeler oluşsa bile işçi hareketlerinin sağlam bir zemin üzerine oturmadığı ve etkilerinin çok az olduğu görülmektedir. İstibdat öncesi ve sırasında oluşan bu baskıcı yönetim temellerinin etkisinin 1900 sonrasında da aktif olduğu görülmüştür.

Osmanlı'da sendikal anlamda düzenli olarak her şeyi yerli yerinde örgütlü kurulan sendika, 1901 yılında tütün işçileri tarafından Kavala'da kurulan "**Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti**"dir.²⁸ Birbirini takip eden yıllarda Osmanlı'nın güneyinde yani **Cebel-i Lübnan**'da 1903 yılında bir başka cemiyet kurulmuştur. Cebel-i Lübnan'da küçük bir yer olan "Deyrülkemer Kazası" işçileri örgütlenerek faaliyetler yürütmüşlerdir. İşçiler, daha sık toplanarak gizli bir şekilde cemiyet kurmuşlardır bununla birlikte daha sonradan yapılan tahkikatlardan cemiyet, işçi haklarını patronlara karşı muhafaza etmek, ücretlerinin artması için işçilerin yanında olmak gibi gayelerle bilinçli bir işçi sınıfı oluşturmak istemişlerdir. Bu gelişmelerin nihayetinde payitahta bağlı olan Cebel-i Lübnan otoriteleri, kalabalık grupların farkında olmayarak bilinçli bir işçi sınıfının önüne geçmiş, sağlam bir işçi sınıfı zemini olmasına karşın etkinliklerinin artmasını engellemiş, bu kalabalık grupların ileride sorun olacağını sebep göstererek cemiyetin etkinliğini bertaraf ederek cemiyeti ortadan kaldırmıştır. Tütün işçilerinin etkin olduğu bir başka yer ise Üsküp'tür. 1906 yılında tütün işçileri bir sendika kurmak istemiş ve bunu gerçekleştirmek için üst mercilere bildirip başvurularına karşın istekleri

²⁷ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 156.

²⁸ Mehtap Yücel Bodur, "Sendika ve Grev Hakkının Mündemiçliği Sorunu-Kavala Grevi Örneği", **Akademik Hassasiyetler**, C. 6, S. 12 (2019), s. 210.

gerçekleşmemiş, reddedilmiştir.²⁹ Üsküp'te bir sendikal hareketlenme eylemleri olduğu aşikârdı fakat İttihat ve Terakki'nin de merkezlerinden biri olan Makedonya'da olası bir topluluk veya grupların ortaya çıkması İstibdat açısından büyük bir potansiyel tehlike arz ettiği için bu durum karşısında özenle davranıldığı görülmektedir. Hemen ertesi yıl bu kez bütün işçilerinin değil demiryollarında çalışan işçilerin bir cemiyet kurdukları görülmektedir. Demiryolu işçilerinin kurduğu cemiyet, Rumeli'den başlayıp Filibe, Pavliköy, Cisri Mustafa Paşa, Dedeâğaç, Uzunköprü, Babaeski, Çorlu, Çatalca, Yedikule ve Kumkapı ray durakları üzerinde olan bütün işçileri bünyesinde bulunduran bir cemiyet olmuştur. Şark Demiryolları Şirketi'nin Filibe işçileri tarafından kurulan cemiyet, 1908 Devrimi öncesi en önemli sendikal hareketlerden biri olarak görülmüştür.³⁰ Meşrutiyet öncesi son kurulan bir başka cemiyet, yine yasadışı kurulmuş olup aş alanında doğrudan üretici işçi sınıfını ilgilendiren bir cemiyettir. Cemiyet, Meşrutiyetin ilanından birkaç ay önce İstanbul'da fırın üretici-işçi kesimi tarafından "**Hamurkâr Cemiyeti**" adıyla kurulmuştur. Yasa dışı kurulan bu cemiyet işçilerin patronlara karşı haklarını koruma, gerekli gördükleri yerlerde tek tek fırınları gezip işçileri grev yapmaya ikna etmek gibi görevleri üstlenmiştir.³¹

Şu ana kadar Osmanlı Devleti'nde genel olarak işçi sınıfının oluşumu aşamaları ve ilk sendikacılık hareketleri üzerinde duruldu. Bu gelişmelerin ardından ilk işçi eylemleri ve 1908 II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemdeki eylemler ve grevler genel olarak ele alınacaktır.

1.5. Osmanlı Coğrafyasında 1908'e Kadar İlk İşçi Eylemleri ve Oluşma Zemini

Devlet-i Âliye'deki ilk işçi eylemleri oluşumunda yukarıda bahsi geçen 1838'deki Osmanlı ile Britanya Krallığı arasında geçen anlaşma ve akabinde Tanzimat dönemindeki reform ve yenilikler ile imparatorluğun her etnikten vatandaşı için özel mülkiyete sahip olma şansı doğmuştur.³² Bu gelişen durumlar ile

²⁹ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 156

³⁰ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 156.

³¹ Adnan Mahiroğulları, "Osmanlı'da Kurulan İlk İşçi Cemiyeti (Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti, İzmir Elbise Amelesi Cemiyeti)", **Çalışma ve Toplum**, C, 3 S, 46, (2015), s. 12.

³² Yavuz Selim Karakışla, **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, "Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923", Derleyen, D. Quataert & Eric J. Zürcher, 1. b. İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 27.

birlikte imparatorlukta ilk işçi eylemleri için zemin oluşmuştur. İşçi eylemlerinin ortaya çıkışı geç olmakla birlikte etkinliğinin de fazla olduğunu söylemek abartılı olur. Çünkü Tanzimat Dönemi'ne baktığımızda bile 1845 yılındaki Polis Nizamnamesinde işçi eylemleri ve taşkınlıklarının engellenmesine yönelik atılımlara yer verilmiştir.

1845 yılı Polis Nizamnamesi 12 maddesi şu şekildedir: “*işini ve gücünü terk ile mücerret tatil-i mesalih-i ibad garazında olan amele ve işçi makulelerin cemiyet ve zihamlerinin ve gerek bu misüllu asayiş-i ammeyi ihlal her gûna fitne ve fesat cemiyetlerinin def ve izalesiyle ihtilal vukuunun önü kestirilmesi esbabına teşebbüs ve mübaşeret.*”³³ Nizamnamenin 12. ve 13. maddelerinden anlaşılacağı üzere işçilerin herhangi bir hareketliliğinin karşısında tehlike arz edecek herhangi bir tolerans gösterilmediği aşikârdır.

Bu grevlerin, daha sonra oluşacak olan özellikle II. Meşrutiyet ile gelen büyük grevlerin oluşmasında basamak görevi gördüğü söylenebilir. Bir diğer değinilecek durum ise bazı grevlerin istibdat dönemine denk gelmiş olması talihsizliğidir. II. Abdülhamid'in jurnalcileri ile birlikte kendi rejimini güçlendirmiş, ülkeyi tamamıyla kontrol altına almıştı hatta öyle ki sadece siyasi hayatta değil günlük hayatta ve basın tarihinin gelişiminde de bunları görmek mümkündür. İsyana, ayaklanmaya ve başkaldırıya teşvik edecek kelimelerin kullanılması basında sansür kurulu gereğince yasaklanmıştır. En göze çarpanları grev, isyan, dinamit, yıldız, ihtilal, anarşi, sosyalizm, hal, kıtal, Kanunu Esasi, vatan, hürriyet ve isyanı andıracak türevi kelimelerdir. Bu kelimelerin kullanımı kesinlikle yasaklanmış ve kullanılmaları halinde istibdat yönetimi tarafından cezalar uygulanmıştır.³⁴ Böyle bir ortamı düşündüğümüzde Osmanlı'da işçi sınıfının gelişim seyrinin yavaş olmasının olağan karşılanması gerekir. Bu yavaşlığı değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken durum daha önce toplu kitlesel gösteri veya tecrübeler yaşanmadığı için sanayileşmeye çalışan Osmanlı'da ilk işçi sınıfının acemiliğidir. Ayrıca 1908 Devrimi'nden sonraki gibi herhangi bir işçi ayaklanması, grevi veya sendikalaşma süreçlerinde bu durumları yönetecek bir lider yoktur veya vasfı yeterli olsa bile ortaya çıkan bir kişi veya şahıs olmamıştır.

³³ Cem Doğan, “1845 Polis Nizamnamesi: 12. Ve 13. Maddeler Üzerine Bir Yeniden Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C, 5, S, 5, Ekim 2012, s. 85.

³⁴ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, I.b. Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 38.

Bazı araştırmacılar tarafından grev sayıları araştırılmış ve s¼rekli ¼zerine yenileri eklenmiştir. Buna g¼re Osmanlı Devleti'nde 1908 yılına kadar elli grev-iş bırakma eylemi tespit edilmiştir.

Tablo 1: 1872 – 1906 Yılları Arası Grevler

Grev No	Tarih	İş Kolu	İşletme/şirket/İşyeri/İşçi Grubu	şehir	Grevci Sayısı
1	25 Ocak 1872	Gemi İmalatı	Hask¼y Tersanesi Ameleleri	İstanbul	-
2	16 şubat 1872	Haberleşme	Beyoğlu Telgrafhanesi Ameleleri	İstanbul	-
3	6 Nisan 1872	Demiryolu Taşımacılığı	Haydarpaşa İzmit Demiryolu İnşaat Ameleleri	İzmit	-
4	Temmuz 1872	Deri	Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası İşçileri	İstanbul	-
5	22-28 Ocak 1873	Gemi Yapımı	Kasımpaşa Tersanesi İşçileri	İstanbul	500- 600
6	8-15 Haziran 1875	Gemi Yapımı	Tersane işçileri	İstanbul	1200
7	12 Ekim 1875	Deniz Taşımacılığı	Sirkeci Hamallar	İstanbul	-
8	18 şubat 1876	Gemi Yapımı	Hask¼y Tersanesi İşçileri	İstanbul	-
9	28 şubat 1876	Demiryolu Taşımacılığı	Haydarpaşa İzmit Demiryolu	İstanbul	-
10	20 Mart 1876	Dokuma	İzmir Terzi İşçileri	İzmir	-
11	9 Nisan 1876	Gemi yapımı	Tersane İşçiler	İstanbul	1.000

12	12 Nisan 1876	Metal	Darphane İşçileri	İstanbul	-
13	18 Nisan 1876	Metal	Fişekhane İşçileri	İstanbul	200- 300
14	22 Mayıs 1876	Gemi yapımı	Tersane İşçileri	İstanbul	200- 300
15	22 Ağustos 1876	Dokuma	Feshane İşçileri	İstanbul	50
16	15 Ekim 1878	İnşaat	Duvarcılar	İstanbul	-
17	15 Ekim 1878	Deri	Ayakkabıcılar	İstanbul	-
18	15 Ekim 1878	Dokuma	Terzi işçileri	İstanbul	-
19	10 Mart 1879	İnşaat	Yapı işçileri	İstanbul	500
20	25 Mart 1879	Deniz Taşımacılığı	Şirket-i Hayriye işçileri	İstanbul	-
21	10 Temmuz 1879	Ticaret, Büro	Muhasebe Bürosu çalışanları	Selanik	-
22	17 Temmuz 1879	Gemi yapımı	Tersane çalışanları	İstanbul	-
23	3 Şubat 1880	Deniz Taşımacılığı	İdare-i Mahsusa işçileri	İstanbul	-
24	27 Şubat 1880	Demiryolu Taşımacılığı	Haydarpaşa-İzmit Demiryolu taşımacılığı	İstanbul	75
25	24 Kasım 1880	Deniz Taşımacılığı	Haliç Vapur Şirketi işçileri	İstanbul	-
26	12 Ekim 1882	Deri	Tatavla Kunduracıları	İstanbul	-

27	9 Nisan 1885	Ağaç	Odunkapı odun biçme işçileri	İstanbul	-
28	1 Şubat 1886	Ticaret, Büro	Beyoğlu M. İşçileri	İstanbul	-
29	1902	Gemi Yapımı	Tersane işçileri	İstanbul	-
30	1903	Gemi Yapımı	Tersane işçileri	İstanbul	-
31	1904	Gıda	Tütün ameleleri	Kavala	8.000
32	1904	Gıda	Tütün Rejisi ameleleri	Selanik	-
33	1904	Deri	Kunduracı işçiler	Selanik	50
34	1904	Deri	Kunduracı işçileri	Bitolia (Manastır)	150
35	1904	Gıda	Fırın ameleleri	Bitolia (Manastır)	-
36	1905	Dokuma	Dokuma ameleleri	İstanbul	-
37	1905	Dokuma	Dokuma ameleleri	Selanik	-
38	1905	Dokuma	Dokuma ameleleri	Sketcha	-
39	1905	Dokuma	Dokuma ameleleri	Voden	-
40	1905	Deri	Tabakhane ameleleri	İstanbul	800
41	1906	Deri	Kunduracı ameleler	Veles	150
42	1906	Deri	Kunduracı ameleler	Skopie (Üsküp)	70
43	1906	Dokuma	Kaftancı ameleleri	Skopie (Üsküp)	40
44	1906	Dokuma	Terzi işçileri	Veles	-
45	1906	Ağaç	Marangoz ameleleri	Selanik	-
46	1906	Gıda	Tütün Rejisi Ameleleri	İstanbul	-
47	Ağustos 1906	Basın, Yayın	Mürettipler	İstanbul	-
48	1906	Metal	Demir ameleleri	Selanik	-
49	1906	Deri	Kunduracı ameleleri	Selanik	-
50	1906	Çimento,	Allatini Seramik	Selanik	-

		Toprak ve Cam	Fabrikası Ameleleri		
--	--	------------------	---------------------	--	--

Kaynak= Şehmus Güzel, **A.g.m.**, s. 805.

Osmanlı topraklarında ilk işçi grevleri, belirgin olarak 1860'larda başlamıştır. Oya Sencer, Osmanlı Devleti'nde ilk işçi eylemlerinin 1871-72 senelerinde İstanbul'da telgrafhane (Beyoğlu) ve tersane (Hasköy) grevleri olduğunu belirtmektedir.³⁵ Ancak ilk işçi grevinin bu yılda değil bundan daha önce yapıldığını Yavuz Selim Karakışla bize aktarıyor. Karakışla'ya göre, Osmanlı coğrafyası içinde ilk işçi grevi 1863 yılında Zonguldak'ta maden işçilerinin grevidir.³⁶ Bu grevlerin ardından 1872 yılı Mart ayında Yarımburgaz Ömerli demiryolu yani raylar üzerinde çalışan işçiler greve girişmiştir. Demiryolu grevinde her nitelikteki işçi eyleme katılmıştır. Hemen ardından Nisan 1872'de yine raylarda çalışan işçiler, İzmit demiryolu yapımında kalifiye elemanlar başta olmak üzere grev yapmışlardır.³⁷ 1870'li yılların başından itibaren özellikle İstanbul başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen grev sayılarında artış gözlemlenmiştir. Toplum genelinde etkisine pek rastlanılmasa da nitelik olarak etkili grevler olduğu söylenebilir.

1873 yılında İstanbul Tersanesinde işçiler, seslerini duyuracak kadar etkili bir grev yapmışlardır. Bab-ı Âli önüne kadar yürüyerek protestolar gerçekleştirmişlerdir. Padişah'tan sonra gelen devletin ikinci adamı sadrazam ile görüşmeye çalışıp ödenmeyen aylıklar için dilekçe vermişlerdir. Oya Sencer'e göre greve giden işçilerin sayısı 500- 600 kişi olmakla birlikte bu işçilerin sonraki gün kendilerine katılmayan işçileri koruyan askerler üzerine hücum ettiği ve ekmeksiz kaldıkları için askerler için üretilen ekmekleri talan ettikleri görülmüştür.³⁸

³⁵ Sencer, **A.g.e.**, s. 133.

³⁶ Karakışla, **A.g.e.**, s. 30.

³⁷ **A.g.e.**, s. 30.

³⁸ Sencer, **A.g.e.**, s.s. 135 – 138.

YIL: 1872 . İLK GREV TERSANEDE .

Resmin kaynağı: Haz. Süleyman Üstün, Yücel Yaman, **Resimli Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi**, 1. B. Vardiya Yayınları, İstanbul, 1975. s. 8.

Hasköy tersane işçilerinin 2 yıl sonraki eylemi daha büyük bir çapta olmuştur. Osmanlı tebaasından 1200 işçi, birikmiş 6 aylık ücretlerini alamadıkları için Haziran 1875 yılında geniş yelpazeli bu grevi gerçekleştirmiştir.³⁹ Bir sonraki ay İstanbul'un Anadolu yakasında, Beykoz deri ve kundura fabrikasında işçiler aynı sebeple greve gitmişlerdir. Yine aynı sene araba şirketinde çalışan arabacı işçiler, şirketin sahiplerinden biri olan Hristaki Efendi ile münakaşa etmişler ve ayrıca daha önce ücretlerini alamayan Haydarpaşa demiryolu işçileri greve gitmişlerdir. Ayrıca darphane işçileri bile içerde kalan maaşlarını alamadıkları için tepki vermiş ve üst makamlara başvuruda bulunmuşlardır. Aynı durumu Fişekhane işçilerinin de yaptığı, alamadıkları aylıkları için sadarete başvurup bir sonuç alamayınca işlerine

³⁹ Mesut Gülmez, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, "Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)" 1. b. C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 793.

geri dönüp devam etmek zorunda kaldıkları tespit edilmiştir.⁴⁰ İşçiler için hızlı olan 1875 yazından 6 ay sonra yine Hasköy tersanesinde bu kez Osmanlı tebaası içinden işçilerin değil, İngiliz makinistler ve işçilerininin 1876 Şubat ayında greve gittiği görülmüştür.⁴¹

Hasköy tersanesinde bu grevler meydana gelirken 1875 yılında İstanbul'da başka grevler de olmuştur. Ağustos ayında Taksim'de Müslümanlardan oluşan inşaat işçileri, greve gitmişler ayrıca yabancı mühendisleri de tartaklamışlardı. Aynı yılın ekim ayında Sirkeci'deki hamalların, aylıklarının yükseltilmesi için greve gittiği görülmüştür.⁴²

Osmanlı'da 1876 yılının Mayıs ayında yine bir tersane grevi gerçekleşmiştir. İstanbul'daki bu tersane grevi, geçmişe kıyasla meydana gelmiş en büyük grev olarak görülmüş ve ortalama 2000 işçinin eylem hareketi içinde olduğu söylenmektedir. İşçiler, ödenmemiş ve birikmiş aylıkları alabilmek için sadrazama dilekçe vermişlerdir. Ayrıca Bahriye Nazırının araya girişiyle orta bir yol bulunmaya çalışılmıştır. Grevi kırmak niyetinde olan Bahriye Nazırı, işe dönecek olan işçilere 2 aylık paralarını vermiştir, işlerine geri dönmeyen diğer işçiler ise işlerinden edilmiştir.⁴³ 1876 yılında işçilerin grev yaptığı başka iş alanları da olmuştur. İzmir Terzi İşçileri, mart ayında greve gitmiş, İstanbul'da ağustos ayında ise Feshane İşçileri iş bırakma eylemi yapmışlardır.⁴⁴

1878 yılında zor şartlar altında çalışan ayakkabıcılar, duvarcılar ve terzi işçileri greve gitmişlerdir. İşçilerin amacı, çalıştıkları zor şartların düzeltilmesi ve daha sağlıklı şartlarda çalışmak istemelerinden başka bir şey değildir. Bu grevlerden bir sonraki yıl içinde ise mali krizler baş göstermiş, paranın değeri düşmüştür. Özellikle kaimenin değeri çok aşağılara inmiş, bu da Osmanlı parasının alım gücünü düşürmüştür. Bunun olağan sonuçlarından biri de bazı grevler meydana gelmesidir.⁴⁵ 1879 yılının başlarında mali krizin etkilerinin devam etmesiyle birlikte Şirket-i Hayriyye çalışanları, başta kaptanlar olmak üzere işçilerle birlikte ödemelerinin yani alacakları aylıklarının değeri düşmüş kaime ile değil

⁴⁰ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 297.

⁴¹ Gülmez, **A.g.m.**, s. 793; Ayrıca Bkz. Sencer, **A.g.e.**, s.s. 136 – 141.

⁴² Karakişla, **A.g.e.**, s. 30.

⁴³ Gülmez, **A.g.m.**, s. 793.

⁴⁴ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 298.

⁴⁵ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 299; Ayrıca Bkz. Gülmez, **A.g.m.**, s. 793.

sikke ile ödenmesini istemişlerdir ama isteklerine olumlu bir karşılık alamayan Şirket-i Hayriyye işçileri de çareyi greve gitmekte bulmuşlardır.⁴⁶ Yine aynı yılın Mart ayında ortalama 500 inşaat işçisi mevcut ağır şartların gevşetilmesini istemiş, aynı zamanda çalışma ücretleri için zam istemişlerdi ama bu durum gerçekleşmeyince inşaat işçileri greve gitme durumunda kalmışlardır. Yine aynı yılın temmuz ayında Selanik'te memur kesimi olan muhasebe bürosu işçileri ve yine aynı dönemde İstanbul'da tersane işçileri değeri düşen kaime ile değil ücretlerinin mecdiye ile ödenmesini isteyip ret alınca greve gitmişlerdir.⁴⁷ Bu yıl içinde Osmanlı'nın güneyinde Şam'da büyük çaplı ve bir ay civarı süren bir grev hareketi baş göstermiştir. Ortalama 3000 işçinin katıldığı tahmin edilen grevin çıkış sebebi, çalışan işçilerin aslında bir beklenti içinde olmalarından kaynaklı değildir. Grevin çıkış sebebi patronlar tarafından işçilere verilen maaşların azaltılmak istenmesinden dolayı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte grevde liderlik rolünü üstlenen kalfalar, kendilerine katılmayan işçilerin çalışmasını engellemişlerdir. İşçiler, çalışmak isteyen diğer işçileri tehdit ederek üretimi durdurmaya çalışmışlardır. Greve giden işçiler, üretime devam etmek isteyen işçileri potansiyel bir grev kırıcı olarak gördükleri için aktif olan bütün makinelerin sarılı ipliklerini keserek üretimi durdurmuşlardır. Grev hareketini sekteye uğratmamak için hedefleri yolunda bütün engelleri aşarak grevi başarılı bir şekilde sürdürmüşlerdir. Bütün bunların sonucu olarak Şam'daki bu büyük grev hareketi işçilerin lehine sonuçlanmıştır.⁴⁸

1879 yılında grevlerin sayısının oldukça fazla olduğu söylenilebilir. Yine bu yılda işçilerin direniş ve grev olarak oldukça ön plana çıktığı şehir olan Selanik'te de grevler olmuştur. Özellikle de tütün işçilerinin bu şehirde büyük bir nüfuza sahip olduğunu söyleyebiliriz. O yıl gerçekleşen başka bir grev ise Kavala'da tütün işçilerinin grevidir. Eski Yunan Konsolosluk verilerine göre, grev iki haftadan uzun sürmüş ve kadınlı erkekli ortalama 3000 kişinin greve katıldığını aktarılmıştır. Ayrıca konsolosluk raporlarına göre şehirde huzur kalmadığı da belirtilmiştir.⁴⁹

⁴⁶Ali Akyıldız, "Şirket-i Hayriyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s.s. 201- 203; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s. 299.

⁴⁷Karakışla, **A.g.e.**, s. 32; Ayrıca Bkz. Gülmez, **A.g.m.**, s.793; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s. 299.

⁴⁸Sherry Vater, **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839- 1950**, "Şam'ın Militan Tekstil İşçileri: Ücretli Zanaatkarlar ve Osmanlı İşçi Hareketi 1850-1914" Derleyen, D. Quataert & Eric J. Zürcher, 1. b. İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.s. 73 – 77; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s. 299.

⁴⁹Bodur, **A.g.m.**, s. 208.

Osmanlı'daki mali krizden dolayı bütün işçi kesimlerinin ortak bir isteği olduğu söylenebilir Bu ortak istek, ücretlerinin krizden dolayı değeri düşmüş ve alım gücü çok aşağıya inmiş, kaime ile değil daha çok mecdiye ve sikkeler ile ödenmesidir. 1880 yılının Kasım ayına gelindiğinde yine bazı işçi grevleri, eylemlerinin bu yüzden patlak verdiği görülmektedir. O yılın Kasım ayında Haliç'te gemi üretiminde çalışan işçiler, aylıklarının kaime ile değil altın veya kâğıt parayla ödenmesi amacıyla greve gitmişlerdir. Aynı dönemlerde yaklaşık bir buçuk yıldır ücretlerini alamayan Tersane-i Amire işçileri, paralarının verilmesi için grev yoluna gitmiş ve işe devam edebilmeleri için en az 2 aylık ücretlerinin istemişlerdir ve istekleri kabul edildikten sonra grev bitmiştir. Yine aynı yılın haziran ayında Haydarpaşa demiryolu işçileri, ücretlerini alamadıkları için greve gitmiş ama grevleri güvenliklerce dağıtılmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1880 yılının başlarında ise İdare-i Mahsusa işçileri de grev hareketleri içinde yer alan bir başka işçi kesimidir.

İstibdat rejimi despotizmi, 1880'lerden itibaren kendini sadece siyasal alanda değil toplumsal alanda da göstermiştir. Bu despotik yönetiminin sağlam kılınması için en başta jurnalcilik bir araç olarak kullanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi istibdat rejiminin yönetimi kendini iyice hissettirmesi siyasal meşruti gerilemenin yanı sıra bu dönemde işçi hareketlerinin azalması da eşdeğerdir. Bununla birlikte 1882 yılında karşımıza ilk çıkan grev haberi, o yılın ekim ayında Tatavla Kundura İşçilerinin aralıklarla greve gittikleri haberidir. Bu grevin haberinde işçilerin kalabalık bir loncası olduğu söylenmiştir.⁵⁰ Bu grevden iki yıl sonra 1884'te yine İdare-i Mahsusa işçileri iş bırakma eylemine girişmişlerdir. O yılın ilkbahar başında başlayan grevin sebebi, Azapkapı'da vapur tamir üretiminde çalışan işçilerin 5 ay gibi bir sürede aylıklarını alamamasından kaynaklı bir durumdan teşkil etmiştir. Bununla birlikte şirket, para kaynağı için şirketin farklı bir alanından fon sağlayıp işçilerin aylıklarını ödeyerek işçilerle anlaşma yolunu bulmuş ve işçiler sonrasında yeniden işbaşı yapmışlardır.⁵¹ 1880'li yıllarda çok az olarak gördüğümüz bir başka işçi grevi 1885 yılının Nisan ayında İstanbul Odunkapı'da biçme işçilerinin aylıklarına zam yapılması talebiyle greve gitmeleridir. Bu grevde polis, grevi sert bir şekilde bastırılmış ve işçilerinin başını

⁵⁰ Sencer, **A.g.e.**, s. 146; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s. 300.

⁵¹ Yıldırım., **A.g.t.**, s. 300.

alıp karakola götürmüştür. İstibdat rejimi böyle toplumsal olaylarda nasıl karşılık verdiğini bu örnekle göstermiştir.⁵² Hemen bir yıl sonrasında yine İstanbul Beyoğlu'nda mağazalarda çalışan işçiler, çalışma şartlarına bazı düzenlemeler yapılması, ücretlerde artış talep edilmesi ve haftanın bir günü izin verilmesi için greve gitmişlerdir. Bu grevden iki yıl sonra 1888'de bu kez Tersane-i Amire 'de Türk işçiler değil İngiliz işçiler iş bırakma eylemine gitmişlerdir. Bu grevin çıkış sebebi yabancı işçilerin yaklaşık bir aya yakın ücretlerini alamamalarıdır.

1890 yılında hak için eyleme girişen işçi kesimi bu kez fırıncılar olacaktır. Başkent'in Hasköy semtinde, gayrimüslim hamurcu işçiler ve fırın ustaları birlikte grevi başlatmışlardır ama devlet bu kez istibdat rejimine uygun şekilde bastırmak yerine işçilerle konuşma yoluna gitmiştir. Devletin bu yolu seçmesinde ekmek üretiminin başkentte aksama ihtimalinin ortaya çıkmasını engellemektir. Bunun için bazı önlemler almış ve yönlendirmeler yapmışlardır. Grevin aktörleri işçilerin ise kendi dönemine göre fazla iyi örgütlendiği söylenebilir, işçilerin gizli bir cemiyet kurdukları bu hususta grev kırıcı herhangi bir harekete rastlanıldığında grev kırıcı kişilere sendikaca para cezası kesildiği bilinmektedir. Aynı yılın yaz mevsiminin başında ülkenin ekonomi olarak önemli şehirlerinden biri olan İzmir 'de tuz eritme işçileri greve gitmişlerdir. İşçilerin amacı, tuz nakliye ücretlerinin yükseltilmesi ve iş sürekliliğinin sağlanması için doğrudan Duyun-u Umumiye'den tedarik edilmiş nakliye araçları istenmiştir. İşçilerin istekleri Duyun-u Umumiye'ye gelene kadar öncesindeki alt kurumlardan nizami olarak sırayla şikâyetlerini belirlemişlerdir.⁵³

1891 yılında Gazapkapı'da İdare-i Mahsusa'ya bağlı Gazapkapı fabrika işçileri, birkaç aydır maaşlarını alamadıkları için iş bırakma eylemi yapmıştır. Merkeze giden işçiler meramlarını anlattıktan sonra 15 gün içinde paralarını alabileceğine dair merkezden bir güvence aldıkları görülmüştür. Bunun üzerine işçiler dağılıp işlerine geri dönmüşlerdir. O yılın haziran ayında İskeçe'de tütün işçileri greve gitmişlerdir grevin sebebi rejimin, işçi ücretlerini vermemesinden kaynaklı bir durum olmayıp aslında kötü giden iş ve ekonomik koşullara dayanma gücünü arttırması ve işçilerin paralarını düşürmeye gitme isteğiyle ortaya çıkmıştır. Grev o sene için geniş bir yankı uyandırıp örgütlenmesi hızlıca gelişmiş ve mağazalarla birlikte başka üretim alanlarına sıçramıştır. Bunun karşısında polisler

⁵² Gülmez, **A.g.m.**, s. 794.

⁵³ Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 300 – 301.

sert davranıp grevin elebaşlarını gözaltına almışlardır. Yine aynı yılın Mayıs ayında İstanbul Harmanlar tuğla işçileri, ücret artışı için greve gitmişlerdir. Devlet güçleri bu grevi de sert bir şekilde bastırıp işçileri tehdit etmiş ve işçilerden bazılarını gözaltına almıştır. Daha önceki grevlerde olduğu gibi yine işçilerle konuşma-nasihah şeklinde ikna yöntemi kullanmış olsa da bu nasihatlerin içinde tehditkâr bir yaklaşım olduğu da aşikârdır.⁵⁴

1893 yılında uzun süredir üretimini sürdüren Cibali Tütün Fabrikası işçileri, nisan ayında bir grev gerçekleştirmiştir. İşçiler; zorlu çalışma şekli, modern çalışma aletleri gelmesine karşın bireysel insan bedeninin daha çok kullanılması gibi zorlukları sebep göstermiştir. İşçilerle anlaşma yoluna gitmek isteyen fabrika yönetimi işlerin normalde olduğu gibi yine rayında devam etmesi, işçilerin eski sistemde çalıştığı gibi çalışmalarına izin vermiştir. Elbette fabrika yöneticileri bunu grevin büyümemesi için yapmıştır ama işçiler grevi bitirmemiş, aylıklarının az olduğunu belirtip grevi devam ettirme kararı almışlardır. Çarenin böyle bulunamayacağını anlayan fabrika yönetimi, devletten yardım isteme yoluna gidip işçilerin fabrika önünden dağıtılmasını isteyerek işlerine geri dönmek isteyen işçilere geri dönebilme fırsatı vermiştir. Buna karşın geri dönmeyen ve ısrarla greve devam eden işçilerin ise kesinlikle kovulacağı ve dönme olanağının olmadığını belirtmişlerdir. Grevi bu şekilden bastırmayı başaran fabrika yönetimi daha sonra grevin baş aktörleri olarak gördüğü beş işçiyi, fabrikadan kovmuştur. Bu grevin bir başka önemli hususu grev esnasında makine kırma eylemi görülmüştür. İşçiler en asgari parayla işlerini kaybetme riskini göz önünde bulundurup sisteme karşı reaksiyon olarak makine kırma eylemini gerçekleştirmiştir. Geleneksel olarak da Osmanlı coğrafyasında modern aletlere bir önyargı olduğu hatırlanırsa bu bağlamda, bu grevde makine kırma eyleminin geleneksel üretimi sürdürmek istedikleri ve biraz da ilkel şekilde çalışma şekline dönme isteklerinin de olduğu anlaşılmıştır.⁵⁵

1893 yılında kayda değer bir grev daha olmuştur. Bu kez grev alışıktığımız gibi başkentte değil Edirne'nin Karaağaç ilçesinde tuğla harmanları işçileri tarafından gerçekleştirilmiştir. 300 civarı çamur işçisi, 22 Mayıs'ta grevi

⁵⁴ Yücel Bodur, **A.g.m.**, s. 209; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 302-303.

⁵⁵ Tiğınçe Oktar, Mehmet Mübarek Alan, "Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883-1925)", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C. 9, S. 20 (2018), s. 33.

başlatmışlardır. İşçiler, 17 kuruş olarak aldıkları ücreti 20 kuruşu çıkarmak isteyip bunun için de kendi aralarında imza toplamışlardır. Ardından loncayı, hükümete karşı temsil eden kethüdaya ve daha sonra da Şehremaneti yönetimine teslim etmişlerdir. Dilekçenin geri dönütü işçilerin lehine bir karar olmamakla birlikte yönetim tarafından bir soruşturma açılmıştır. Soruşturmadan sonra beş vasıflı işçinin ifadeleri alınıp daha sonra da işten attırılmışlardır. Sadaret Bakanlığınca yürütülen soruşturmada grevin elebaşlarından birinin Bahriye Kolağası Yahya Efendi olduğu tespit edilip bu kişi işten kovulmuştur ve böylece grev işçilerin aleyhine bir şekilde sonuçlandırılıp bitirilmiştir. Aynı yılın ekim ayında aynı ilin Dedeoğlu ilçesinde 400 hamal iş bırakma eylemine gitmişlerdir. İşlerini yapmak isteyen grev kırıcı hamalların da işlerini yapmasını engellemişlerdir. Grevin çıkış sebebi serbest piyasadan kaynaklı bir tüccarın daha ucuz bir hamal grubu bularak onlarla anlaşma yapmış olmasıdır. Grev bazı devlet çalışanları-memurların araya girmesiyle anlaşmaya bağlanmış, grev de başladığı gün içinde bitirilmiştir.⁵⁶

1895 yılında Ereğli Maden-i Hümayun'unda işçiler aylardır paralarını alamadığı için greve gitmişlerdir. Aynı yıl İstanbul'da Çubuklu'da İspirmaçet Fabrikası işçileri iş bırakma eylemi gerçekleştirmişlerdir. Grevin kaynağı işçi bilinci, ahlak ve dayanışmadan geldiği söylenebilir. Çünkü işçiler zam veya iş saatlerini düzenleme talebiyle değil işten çıkarılan işçiler için greve gitmişlerdir. Fabrikada bir Fransız ve iki Ermeni kalfanın işten çıkarılmasından dolayı rahatsız olan Rum, Müslüman ve Ermeni olarak toplam 64 işçi grevi başlatmıştır. İşçilerin amacı çıkarılan işçilerin yeniden işe dönmelerini sağlamaktır. Çok geçmeden araya devlet yöneticilerinin ve memurlarının girmesiyle işten çıkarılanlar arasından iki işçi, işlerini geri kazanmış ve grev sonlanmıştır.⁵⁷ 1895 yılındaki bir başka grev ise İstanbul'da Tamirhane sanayi işçilerinin, üç aylık ücretlerinin alamamalarından dolayı başlattıkları grevdir. Bu olay üzerine işçilerin bir haftalık ücretlerinin ödenmesiyle birlikte işçiler işlerine geri dönmüş, ancak yevmiyeli olarak çalışan yaldızlı mobilya işçileri paralarını alamadıkları için grevi devam ettirme kararı almışlardır. Yine o yılın ilkbaharında Tersane-i Amire'nin burgucu ve gemi bölümlerinde çalışan işçiler, paralarını alamadıkları için grev başlatmışlardır. Bir yıl sonra Osmanlı'nın Batı vilayetlerinden Selanik ve Kavala'da tütün işçileri yine

⁵⁶ Yıldırım, **A.g.t.** s.s. 304 - 306;

⁵⁷ Yücel Bodur, **A.g.m.** s. 209; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.** s. 306.

sahneye çıkmıştır. Tütün işçileri tamamıyla ücret artışı için grevi başlatmıştı ve grevle birlikte yönetimin tavrı belli olduğundan süreç sert ve gergin bir şekilde geçmiştir. Hristiyan, Yahudi ve Müslüman işçiler, şehir merkezinde protestolar yapmış bazı mağazalara ekonomik hasarlar vermişlerdir. Bu gelişmelerin ardından şiddetin artmaması için bazı yöneticiler arabuluculuk ederek çok az da olsa bir zam onayı aldırıp grevin bitmesini sağlayabildiler.⁵⁸ 1890'lı yıllara göre seyrek rastlanılan grevlerden biri de 1898 yılında Aydın'da tuz memlehealarında çalışan kayık işçilerinin greve gitmesi olmuştur. İşçiler, zaten az olan ücretlerin her ay kesintili olarak verilmesinin düzeltilmesi ve ücretlerin artırılması talebiyle olduğu belirlenmiştir. İşçilerin greve gitmesinden sonra Belediye İdare Meclisi ve Duyun-u Umumiye Bakanı grevle ilgili bir toplantı yapmıştır. Sonucunda işçilerin istediği zam için haklı olduklarını belirterek grevle ilgili detaylı bir tahkikat yapılmasını istemişlerdir. Son gelişmeler işçilere bildirildikten sonra onlara ulaşan herhangi bir zamlı maaş olmaması sebebiyle greve devam etmişlerdir. Tuz Memleha yönetimi çareyi grev kırıcı birkaç kişiyi bularak halletmeye çalışsa da bir gece baskın düzenleyip işçileri yaralama, memlehaya dinamit atma gibi hadiseler teşkil ettiğinden grev artık yarı savaş haline dönüşmüştür. Atılan taşlar yüzünden iki askerin ve bir memurun yaralanması ile olay daha da gergin noktaya gelince jandarma; silahla karşılık vermiş, hamalların birkaçı tutuklanmış ve grev sert bir şekilde bastırılmıştır. 1900 yılında İstanbul Anadolu yakasında Mektebi Tıbbiye binasının duvar inşasında çalışan işçiler, paralarını alamadıkları için grev yapmışlardır. İşçilerin kısa bir sonra paralarını alacağına dair vaat verilmiş ise de işçilerin parasını alamadığı görülmüştür. 1900 yılından sonra 1908'e kadar olan süreçte istibdat boyunca önceki süreçlere göre nispeten daha fazla grev görülmüştür.

Bu dönemde ilk grev 1901 yılının yaz başında Baruthane-i Amire fabrikasında çalışan birkaç işçinin fabrika yönetimine dilekçe vermesinden sonra dilekçe veren işçilerden birisini işten çıkarmış diğer işçilere de baskı yapmaya başlamıştır. Bu durumdan sonra vakıya polisler karışmış, birkaç işçiyi gözaltına almasıyla grev sona ermiştir. Ertesi sene 1 Mayıs'ta İdare-i Mahsusa işçileri, uzun zamandır ücretlerini alamadıkları için grev başlatmış ve İdarenin merkezine giderek meramlarını belirtmişlerdir. İdare'nin para teklifini kabul etmeyen işçiler, grevi

⁵⁸ Yıldırım, **A.g.t.** s.s. 306 – 307; Ayrıca Bkz. Yücel Bodur, **A.g.m.** s. 306.

devam ettirmiştir. Ancak grevin ne şekilde bittiği hususunda bir bilgi edinilememiştir. 1903 yılında yabancılara ait olan Paşabahçe Şişe Fabrikası'ndaki işçiler, üretim yapılırken kullanılan malların bozuk olduğunu belirterek grev başlatmıştır. Yönetim, işçilere tamir konusunda söz vermesine rağmen sözünde durmamış ve işçiler inatla grevi sürdürmüştür. Fabrika, tamirat konusunda gerekli ücreti vermeyi kabul edip grevin işçilerin lehine bitmesini sağlamıştır.⁵⁹

1904 yılının Kasım ayında Cibali Tütün Fabrikası'nda 11 yıl sonra yeniden grev teşkil etmiştir. Bu grevden fazlaca çekinceleri olduğunu devlet yazışmalarındaki kayıtlar göstermiştir. Çünkü bu grevin başka grevlerin tetikleyicisi olacağını, aynı zamanda bu grevin çıkış kökeninde Selanik Tütün işçilerinin de desteklemesiyle yapılacağını ve bunun için acilen tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Yazışmalardaki ciddiyeti kavrayan rejim, alana bir rütbeli ve yanında askerler göndermiş ayrıca Zabıta Bakanlığı tarafından da yirmi zabıta gönderilmiştir. Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla grevi başlatan veya önyak olan kişilerin eşkâllerini belirtmekle kalmayıp bu işçilerin hangi ırktan olduklarına kadar bilgi verilmiştir. Yazışmaların akabinde bir tahkikat başlatılmış, grevin kışkırtıcıları (sorumluları) belirlenmiş. Bazıları işten çıkarılmış, yabancı uyruklu olanlar ise o ülkenin elçiliklerine teslim edilip sürgüne gönderilmiştir. Grevin alevlenme kökeninde, Selanikli işçilerin suçlanmasının greve denk gelmesi ve onların da aynı isteklerle greve gitmiş olmasından kaynaklanmıştır. Cibali Tütün Fabrikası'nda Kasım 1904 greviden sonra Mart 1906 yılında bir grev daha yapılmıştır. Mart ayındaki grevin baş aktörleri Hristiyan işçilerdi ama daha sonra Rum ve Musevi işçileri de görülmüştür. Böylece 2000 kişi civarı işçinin greve katıldığı tespit edilmiştir. Grevin çıkışı kapitalist sistemin kısa bir özeti olabilir. Fabrika yönetimi artı-değer üzerinden fabrikanın üretim araçlarını artırmak isterken aynı zamanda işçilerin -Müslim-Gayrimüslim fark etmeksizin- hakkı olan izinlerinde dahi -dini izinler dahil- çalışması ve daha çok üretim yapması istenmiştir. Tam bir sömürü yapmasından dolayı grev patlak vermiştir. Ayrıca işçiler de ücretlerinin artırılmasını istemişlerdi. Grevin büyümesinin ana etkenleri dini bayramlarda izin, fazla çalıştırılma ve az ücretten doğmuştur. Greve bu işçilerden sonra çocuk işçilerin de katılması, işçilerde sınıf bilincinin olduğuna dair

⁵⁹ Yücel Bodur, **A.g.m.**, s. 306; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.** s.s. 307 – 309.

durumlar görülmüştür. Daha sonra işçilere bir kısım (tam olarak bilinmiyor) para verilerek grev bitmiştir.⁶⁰

1905 yılında Balya-Karaaydın işçileri greve gitmiş ancak daha sonrasında askerlerin baskısı ile maden işçilerinin grevi sonlanmıştır. Aynı yıllarda İskeçe ve Kavala'da da tütün işçileri grevler yapmış ve şehir merkezlerinden protestolar yapmıştır. Örgütlü sendika eşliğinde işçi bilinciyle yapılan bu grevlerde devlet protestocuları işsiz-aylak olarak nitelendirilmiştir. Protestolardan ekonomik yönü ağır faturalar çıkacak, idarenin camları kırılacaktı. Ama bütün bu gelişmelerin anarşiye evrilmesinden çekinen devlet, grevi çabuk bastırmıştır. Bununla birlikte bazı işçilerin istekleri karşılanırken bazı işçilerin de grevde aktif rol aldıkları için gözaltına alındıkları görülmüştür. Aynı yıl Selanik'te tekstil işçileri, İskeçe ve Vidin'de Tütün işçileri ve İstanbul'da tütün işçileri grev, iş bırakma ve işgal olarak eylem yapanlar arasında kayıtlardaki yerini almıştır.⁶¹

1906 yılında mart ayında Cibali Tütün işçilerinden sonra ilk grevin nisan ayında mavnacıların grevi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bahriye ve Karaağaç'ta tuğla nakliyesinde çalışan mavnacılar, aldıkları paranın az olduğunu belirterek greve gitmiş bunun üzerine Beyoğlu Mutasarrıflığı bir yazı göndererek işçilerin bir an önce işbaşı yapmaları gerektiğini bildirmiştir. O yılın yazının sonunda İdare-i Mahsusa işçileri daha önceden içerde kalan maaşlarını alamadıkları için greve gitmiş; ama mali krizler içinde olan şirketin işçilerin içerideki paralarını ödeyemeyeceği anlaşılınca devlet kargaşa çıkmaması için geniş güvenlik önlemleri almıştır. Aynı yıl Selanik'te Allatini Tuğla Fabrikası işçileri, demir işçileri ve marangozlar, Üsküp'te kunduracılarla kaftancılar, Veles şehrinde ayakkabı işçileri ve terziler, başkent İstanbul'da mürettepler aynı yıl içinde grev yapan işçi ve işkollarıdır.⁶²

1906'dan sonra istibdat rejimi için grevler içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Çünkü ne grev yapanlara verilen sürgün cezaları ne karakollarda gözaltında tutulanlar ne de işten çıkarılmalar işçiler için bir gözdağının ötesine geçememiş, grevlerin etkinlikleri ise daha çok artmıştır. 1907 yılında yine Tersane

⁶⁰ Oktar, Mübarek Alan, **A.g.m.**, s.s. 33 – 34.

⁶¹ Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 311 – 313.

⁶²“ Tanzimat ve Batılaşma” **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1813.

ve İdare-i Mahsusa işçileri greve gitmişlerdi. Çünkü işçiler paralarını alamadıkları için iş bırakma eylemi yapmışlardır. Yönetim, işçilerle konuşması için memurları araya sokmuş ama bu kâr etmemiştir. Hükümetçe ileride bu grevlerin dert açacağı düşünüülerek birkaç işçi işten çıkarılmıştır. Altı işçinin ceza olarak Kastamonu'ya sürgüne gönderilmesiyle birlikte dokuz işçinin gözaltına alınıp tutuklanması diğer işçilerin dayanışma içinde kalarak arkadaşlarının serbest bırakılmasına kadar eylem yapacaklarını belirtmişlerdir. Sonrasında ise işçilerin eylemi sonuç vermiştir. Böylece işçiler serbest bırakılmış, işçiler içerideki paralarını alıp işlerine geri dönmüşlerdir. Bir sene sonra yine Tersane-i Amire ve Hasköy'deki fabrikada 2 grev olmuş ardından geniş bir güvenlik önlemi alınmıştır. Yine 1907 yılında Balya-Karaaydın madeninde çalışan işçiler grev başlatmış ardından şirket yönetimi bir rapor hazırlayıp Dâhiliye Bakanlığına göndermiştir. Grevde baş gösterenlerin sürgüne gönderilmelerini istemiş ancak şirketin bu istekleri kabul etmediği görülmüştür. 1907 yazı başında Lloyd Kumpanyası yabancı işçileri zam talebiyle greve gitmiş ancak kumpanyadan gelen cevapta, çalışmaya devam etmezlerse Osmanlı tebaasından işçilerin onların yerini alacağına dair tehditler almışlardır. Aynı yılın aralık ayında tuğla fabrikasında işçiler paralarına alamadıkları için greve gitmişler, ancak fabrikanın sahibi Salmon iflas etmişti. İtalyan konsolosluğu işçilerin grevi bitirmesi için araya girmişse de grev sona ermemiştir. İşçiler de parasını alamayarak olay çözümsüz olarak sona ermiştir.⁶³

1.6. İlk İşçi Eylemleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Osmanlı'da işçi sınıfının atılımları ve eylemleri hakkında yukarıda yazılan bilgiler ışığında bir değerlendirme yapılırsa Osmanlı'nın son döneminde gerçekleştirilen grevlerin, örgütlü ve bilinçli olmayıp daha çok kendiliğinden ortaya çıkan örgütsüz grevler olduğunu söylenebilir.

1908 öncesi grevlerinin örgütlü oluşundan çok genellikle grevlerin aniden ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla beraber yukarıda bahsedilen grevlerden yola çıkılırsa grevlerin grev aşamasına gelene kadar birçok yoldan geçtiği görülmektedir. Çünkü bir işyeri, şirket, fabrika vb. yerlerde önce çalışılan üretim merkezinin üst sorumlularına müracaat edilmektedir. İşyeri içindeki müracaattan

⁶³ Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 316 – 319.

sonuç çıkmazsa ondan sonra olay işyeri idaresinin kontrol edemeyeceği duruma gelmiş olmaktadır. Bundan sonra başvurulacak başka bir yer devletin doğrudan kendisi olmaktadır. İşçiler, öncelikle bakanlara başvurur veya dilekçeler verir. Bununla beraber sadrazamlara başvurdukları hatta ayrıca Cuma selamlıklarından sonra padişaha da başvurdukları görülmektedir. Grevlerin nedenlerine bakıldığında işçilerin daha çok hak arayışı, hukuk, işçi haklarından ziyade ekonomik konuların grev sebebi olduğu görülmektedir. İşçilerin grev sebepleri genelde şunlardır: aylarca paralarını alamamaları, ücretlerini kesintiyle almaları ve hem çok çalışıp hem de ücret alamamaları. Grevlerin başarılı veya başarısız olması işçilerin örgütsüz bir şekilde greve gitmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim iş bırakma grevlerin sebebi, işçilerin kendilerini bir işçi sınıfına mensup görmelerinden ziyade sömürüye karşı alamadıkları ücretleri için olduğu görülür. Grevlerin başarılı-başarısızlık meselesi ise örgütsüz bir şekilde meydana gelmesi ve grev lideri gibi bir karakter görülmemesidir. Bundan dolayı devlet ya zor kullanıp grevi kaldıracak ya da işçilerin istediklerini kabul edecektir. Ayrıca eğer bir grev lideri bulunursa bu hem çalışılan kurum hem de devlet adına iyi bir durumdur. Çünkü grev lideri aracılığıyla işçilerle biraz daha iletişim kurulabilir, masaya oturulabilir ve grev daha çabuk sonlandırılabilir. Aksi takdirde örgütsüz ve lidersiz bir grev hareketinde işçilerin ne yapacağı ve istekleri için neleri göze alabilecekleri bilinemezdi. Bu da bir grevin olduğu kaza veya şehirde kargaşaya sebep olabilirdi.

II. Abdülhamit dönemine denk gelen grevlerin çoğu göz önünde bulundurulduğunda devletin işçilere ilk başta babacan bir tavırla yaklaştığı bilinmekle birlikte zaman içerisinde Osmanlı işçi sınıfı için bu durumun değiştiği görülmektedir. İstibdat rejimi, yine kendini her alanda göstermiştir. Bu dönemde işçiler greve gittiklerinde eğer grev çözülmemiş ve uzun süre devam etmiş olursa işçilerin grev yaptığı kurum, hükümete başvurduğunda genelde sonuç işçilerin aleyhine sonuçlanmaktadır. Yukarıda bahsedilen grevlere de baktığımızda, çözümsüz kalan grevlerde devlet işçileri dağıtma yoluna gitmekte, göz korkutma yolunu seçmektedir. Bununla beraber grevler hem kamu hem de özel sektörde meydana gelmektedir. İşçilerin de yeri geldiğinde grev esnasında makine kırma, protestolar yapma, grev kırıcılığı yapan işçileri tehdit etme ve saldırma, iş üretim araçlarını kullanılamaz hale getirme gibi eylemlerini yukarıda adı geçen grevlerden anlamaktayız.

İstibdat rejimi ile paralel olarak sayısı azalan grevler, belli başlı şehirlerde daha çok olmaktadır. Bunun açıklaması şüphesiz ki imparatorluğun bazı büyük şehirlerinin geleneksel üretimden seri üretime geçişi yani kapitalist üretim tarzına geçişiyle paralel olarak grevlerin çıkmış olmasıdır.

Tablo 2: İstibdat Rejimi süresince grevlerin şehirlere dağılımı (1876-1908)

Şehir	Grev Sayısı	%
İstanbul	55	67
Selanik	12	14
İzmir	3	4
Manastır	2	2
Balıkesir	2	2
Üsküp	2	2
Velez	2	2
Diğer (Bitlis, Edirne, Şam, Vidin, Zonguldak)	5	7
Toplam	83	100

Kaynak: Kadir Yıldırım, “ II. Abdülhamit dönemi İstanbul’unda İşçi Hareketleri,” Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu – 1, 29 Mayıs – 1 Haziran 2013 İstanbul, ed. Feridun Emecen-Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, s. 314.

Tablo 3: 1872 – 1907 Grevlerinin İşkollarına Dağılımı

İşkolları	Grev Sayısı	%
Gemi yapımı	9	18
Haberleşme	1	2
Demiryolu taşımacılığı	3	6
Deniz taşımacılığı	4	8
Dokuma	9	18
Metal	3	6
İnşaat	2	4
Deri	9	18
Ticaret, Büro	2	4
Gıda	4	8

Basın ve Yayın	1	2
Çimento, Toprak ve Cam	1	2
Ağaç	2	4
Toplam	50	100

Kaynak: Şehmus Güzel, **A.g.m.**, s. 807.

Başkent İstanbul’da yapılan grevlerde hem kamu sektörü hem de özel sektör görülmektedir. İstanbul’daki bu grevlerde her iki sektörün de greve gidiş sebepleri ortak olup ödenmeyen maaş veya düşük ücret sebebi olduğu bilinmektedir. 1875’te yabancı mühendislerle ortaya çıkan problem, 1878’de Taksim’de Müslüman işçiler, 1890’da Beyoğlu’nda çalışan mağaza işçileri, 1893’te Cibali Tütün fabrikası ameleleri, 1906’da Hıristiyan işçilerin bayram sebebiyle ücretli dinlenme talepleri gibi grevler başkentte en çok göze çarpan grevlerdir.⁶⁴

1870’lerden 1908’e kadar olan süreçte meydana gelen grevlerde amele ile işveren arasında herhangi bir kanun, düzen ya da taslak yapılmadığı ve amelelerin bu şartlar altında çalıştığı bilinmektedir. İşçiler, kanuni bir düzenden yoksun olmakla birlikte sağlıklı ve güven ortamından uzak durumlar altında çalışmıştır.⁶⁵

XIX. yüzyılın sonları kapitalist üretim tarzının dünyaya aktif olarak egemen olduğu dönemdir. Bununla birlikte çoğu batılı sömürgeci devletler bu aşamaya geçerken Osmanlı, yukarıda bahsi geçen gelişmeler dâhilinde bile olsa ne tam bir kapitalist üretimi ne de tam bir geleneksel üretim anlayışı bırakabilmiştir. Keza Marksist tarihçiler de Osmanlı’yı son dönem için bir yarı-sömürge devlet olarak göstermektedir.⁶⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nda 1860’lardan sonra ve özellikle I. Meşrutiyet’ten II. Meşrutiyete kadar olan süreçte işçi eylemlerinin ve işçilerin bilinç düzeyi yavaş yavaş arttığı, bazı eylemlerin kendiliğinden doğal süreç içinde ortaya çıktığı görülmektedir. Şüphesiz ki artan sanayileşme paralelinde değişen üretim tarzı ve işçi sayısının artımı ile grev-işbirakımı sayısında artış olmakta fakat I. Meşrutiyet ile II. Meşrutiyet arasındaki süreçte öncesine göre daha az grev olduğu

⁶⁴ Yıldırım, “II. Abdülhamit Dönemi İstanbul’unda İşçi Hareketleri”, s.s. 315 – 316.

⁶⁵ Yazıcı, **A.g.e.**, s. 79.

⁶⁶ Savran, **A.g.e.**, s. 29.

gözlemlenmektedir. Bunun olma sebebi en açık şekilde istibdat dönemi ile paralel olarak grevlerin sayısının azalması olarak görülmektedir.

XIX. yüzyılın son 20 yılında işçi eylemlerinin azalmasına karşın özellikle XX. yüzyılın başında artan jurnalcilik ve baskın despotizme rağmen işçi eylemlerinin yeniden arttığı görülmektedir. Grevlerin ortaya çıkışında etkin isim veya isimler ilk başta az iken daha sonraki süreçte meydana gelen eylemlerde grev liderlerinin veya grevleri yöneten bilinçli işçilerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu liderlik vasfı olan işçilerin şüphesiz II. Meşrutiyet'ten sonra grevlerde aktif rol alan işçiler ile benzer nitelikte olduğu söylenemez.

XX. yüzyılın başından anayasanın yeniden ilan edileceği vakte kadar olan süreçte işçiler arasında birikimli olarak bilinçlenme olduğu gözlemlenmektedir. Bu zaman diliminde oluşan grevlerde gerek devlete gerekse işveren patronlara karşı daha iyi direnişler sergiledikleri ve bununla da daha iyi kazanımlar elde ettikleri görülmektedir. Grevlerin nerdeyse merkezi olarak anılan Balkan Bölgesi ve Selanik şehrindeki işçilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine göre daha aktif ve daha bilinçli olduğu gözlemlenmektedir. Bu bölgelerde işçi eylemlerinin artışıyla Kanun-u Esasi'nin yeniden ilan edilme süreci paralel olarak ilerlemiş yani hem Osmanlı'nın yönetim biçimi üzerinde hem de toplumun ilerlemesi ve bilinçlenmesi anlamında önemli bir misyona sahip olduğu söylenmektedir. Ayrıca son dönem grevleri II. Meşrutiyet ve sonrasında teşkil eden grevlerin aralıksız olarak süregelmesi bir devam niteliği olarak söylenebilir. Bütün bu grevler 1908 işçi hareketlerinin omurgasını oluşturmakta ve bunların birbirinden bağımsız değerlendirilmemesi gerekmektedir.

II. Bölüm

II. Meşrutiyet'ten Ta'til-i Eşgâl Kanunu'na Kadar Osmanlı'da İşçi Grevleri

2.1. II. Meşrutiyet'in İlanı Süreci

1908 yılında anayasanın yeniden ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı bir siyasi konuma gelinmiştir. Bu konuma gelinene kadar daha önce hangi evrelerden geçildiğine de değinilmesi gerekir. Tanzimat Dönemi ile birlikte Batı ile temaslar arttığı dönemde elçiliklerin sayısı artmış, yurtdışına öğrenciler gönderilmiş ve bu süreç sonunda Tanzimat Dönemi ile endeksli Osmanlı'da bir aydın sınıfı ortaya çıkmıştır. Yeni Osmanlılar'ın başını çektiği bu sınıfta Ali Suavi, Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa gibi önemli isimler ön plana çıkan kişilerdir. Bu isimler, Kanun-i Esasi'nin -Osmanlı'nın ilk anayasası- ilanı sürecinde Mithat Paşa önderliğinde etkin rol alan kişilerdir. Daha sonra II. Abdülhamit'in meclisi kapatması, dönemindeki muhalifleri bastırması, sürgün ve hapis cezalarıyla bütün ülke yönetiminde tek söz sahibi olmasının yolunu açmıştır. Buna rağmen padişahın tam tahakkümüne karşı Osmanlı'nın aydın kesiminden yavaş yavaş karşı eylemler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yeni Osmanlılar'dan sonraki kuşak olan Jön Türkler, 1880'lerin sonunda ortaya çıkmıştır. 1889 yılında Askeri Tıbbiye öğrencileri İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûti ve Çerkez Mehmet Reşit adlı dört öğrenci tarafından İttihad-ı Osmani adlı bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ismini alacaktır.⁶⁷ Yeni Osmanlılar ile aynı çizgide olan Jön Türkler devletin yıkılmasının engellenmesi için meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Padişahın başarılı hafiyeleri sayesinde İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) kadrolarının ilk baştaki etkinleri yeterli olmamakla birlikte, öncü kadrolar ya sürgün cezası almış ya da yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Avrupa'da başta Paris olmak üzere Londra, Cenevre ve Mısır gibi yerlerde şubeler halinde yayılmış olup çeşitli gazetelerle yani basın yoluyla istibdat rejimine karşı farklı yerlerde farklı liderler ile faaliyet yürütmüşlerdir. İTC'nin başta iki ismi ön plandaydı. Paris'te Meşveret adlı gazeteyi çıkaran Ahmet Rıza cemiyetin başkanı seçilmiştir. Pozitivist düşüncenin Osmanlı aydınları içinde temsilcisi olan Ahmet

⁶⁷ Şerif Mardin, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, "19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti," I. B. 2. C. İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.s. 350 – 351.

Rıza, Osmanlı'da Kanun-i Esasi'nin yeniden ilan edilmesini bu akıma dayandırarak açıklamıştır. Diğer yandan Mizan gazetesini çıkaran Mizancı Murat, devleti yumuşak bir şekilde eleştiriyorken gazetesinin önce sansüre uğraması sonra da kapatılması üzerine Jön Türklerin Paris şubesine gitmiş burada Ahmet Rıza'yla giriştiği yarışta başkan seçilmiştir. Cemiyetin merkezini bir ara Cenevre'ye çeken Mizancı Murat, Abdülhamit'in affından faydalanıp yurda dönerek başladığı yoldan geri çekilmek durumunda kalmıştır. Jön Türklerin Avrupa'da etkinlik gösteren diğer şahısları ve en tartışılan isimleri padişahın akrabaları olmuştur. Eniştesi Damat Mahmut Paşa ve oğulları Lütfullah ve Prens Sabahaddin Beyler Mısır ve Paris'te aktif siyasi rol oynamışlardır. Gerek belli başlı siyasi karakterlerin gölgesinde kalarak gerekse de cemiyet içinde fikir ayrılıklarının çıkmasından kaynaklı 1902 yılında I. Jön Türk kongresi yapılmıştır.⁶⁸

İlk Jön Türk kongresi yine Jönlerin siyasi ayağının en güçlü olduğu Paris'te yapılmıştır. 40 delegenin katılımıyla Kongre bütünleştirici bir yapıdan ziyade ayrıştırıcı bir sonuçla daha ön plana çıkmıştır. Bir yandan yeniden özgürlük ortamı için dış müdahaleye katıyen karşı olan grubu, diğer yandan ise Âdem-i Merkeziyetçi düşünce yolunda ısrarlı olan Prens Sabahattin grubu olarak iki farklı grup olarak bölünmeye gitmişlerdir.⁶⁹ Bütün bu bahsi geçen çatışmalara rağmen cemiyette hem nüfus olarak hem de bilinç olarak artış görülmesiyle birlikte çok sayıda genç asker, Jön Türk hareketinin öncü kadrolarına katılmıştı. Bu da anayasanın yeniden ilan edilmesinin yakın olduğunu göstermiştir. 1907 yılında II. Jön Türk kongresi yapılmış ve Jönler yeni bir bildiri yayımlamıştı. Kongrede alınan kararlar önceki gayelerinden çok da farksız olmamıştır: Osmanlı ülkesi adına birlik sağlamak, padişahı tahttan indirmek, meclisi yeniden açarak parlamenter düzene sokmak, dış müdahaleye kesinlikle karşı olmak gibi kararlardır. 1907'deki kongrenin en önemli özelliği İTC'nin Osmanlı yönetim şeklini değiştirme isteklerini apaçık belirtmeleri olmuştur.⁷⁰

Meşrutiyetin yeniden ilan ediliş sürecini hızlandıracak bazı gelişmeler olmuştur. Bunların en başında Balkanlarda çıkan çetecilik ve uluslararası bir boyut kazanan Makedonya Sorunu, genç Osmanlı askerlerde özellikle subaylarda

⁶⁸ Akşin, **A.g.m.**, s.s. 832 – 834.

⁶⁹ Nevzat Artuç, **Doğu Batı Düşünce Dergisi İkinci Meşrutiyet'te 100. Yıl**, "İkinci Meşrutiyet'in İlanı", 1. B. 3. C, Doğu Batı Yayınlar, Ankara, 2008, s. 69.

⁷⁰ Akşin, **A.g.m.**, s.s. 835 – 840.

milliyetçilik bilinci oluşmasında neden olmuştur. Üstelik bu askerler II. Abdülhamit'in safında değil İTC safında yer almıştır. Kısa bir süre sonra Selanik, Manastır ve Kosova gibi önemli noktalarda örgütlenmişlerdir. Balkanlardan saraya gelen raporlara göre İTC'nin buralarda örgütlenmesi inanılmaz bir boyut kazanmış, sarayı fazlasıyla kaygılandırarak duruma getirmiştir. Nitekim bu kaygılarında haklı çıkmalarıyla birlikte meşrutiyetin ilan edilmesi için ilk büyük fitili Resneli Niyazi'nin 100 kişi ile birlikte askeri malları zorla alarak dağa çıkması ile başlamıştır. Padişah bu olaya karşı sert davranmış, Manastır'a Selanik'ten asker göndermiştir. Bazı İTC üyeleri tutuklanmasına karşın asiler zapt edilememişlerdir. Aynı dönemde Reval Görüşmeleri ve Firzovik Olayı'nın ortaya çıkması, diğer İTC üyelerinin direnmesi ve saraya fazlaca gönderilen telgraflar meşrutiyetin ilan edilmiş sürecini hızlandırmış ve böylece istemeyerek de olsa 23 Temmuz 1908 yılında meşrutiyet, padişah Abdülhamit tarafından yeniden ilan edilmiştir.⁷¹

2.2. Yeniden Kanun-i Esasi'nin Gelişi ve Özgürlük Ortamı

1908 Devrimi sadece işçi sınıfı için bir özgürlük ortamı değil Edebiyat, basın, siyaset ve toplum için şüphesiz belirli bir aralıkta özgürlük alanları doğurmuştur. 1908 öncesi devam eden işçi grevleri bu süreçte de aralıksız olarak sürmüştür. Üstelik işçiler için istibdat geride kalmış, bundan dolayı işçi sınıfı daha bilinçli bir konuma gelerek onlar için fırsat doğmuş ve bunu iyi bir şekilde değerlendirmişlerdir.

II. Meşrutiyet'in ilanı bir anda hızlı bir süreçte olayların meydana gelmiş olması aslında beklenmedik bir anda olduğu için ülke içinde kısa aralıkta bir şaşkınlık yaratmıştır. Çünkü henüz İTC kadroları kendini tam deşifre etmemiş, eski siyasi aflar daha padişah tarafından çıkarılmamış ve henüz kabine kurulmamıştır. Yani aslında ülke anayasal yönetime geçiş ile kısa süreli sancılı keşmekeş bir sürece geçmiştir. Akabinde önce istibdat rejimi dönemindeki devlet adamları ve memurları yerine İTC üyelerinin devlet kademelerine getirilmesi ve padişahın cemiyete karşı zayıflayan saygınlığı sebebiyle İTC üyeleri, devlet yönetimini kontrol altına almayı kısa sürede başarmıştır. 1908 yılının Ağustos ayı başlarında Sait Paşa istifa etmiş yerine Kamil Paşa hükümeti kurulmuştur. Temmuz

⁷¹ Artuç, **A.g.m.**, s.s. 70 – 75.

Devrimi'nden sonra Meclis-i Mebusan'a girmek için yapılan seçimde İTC'yi temsil eden 288 mebus olduğundan meclisteki ezici çoğunluğun Jönlerde olduğu anlaşılmaktadır.⁷²

Kamil Paşa'nın, İTC ile saray arasındaki mutavassıt görevi görmekte olduğu aşikârdır. Ayrıca İTC'yi yeterince tehlikeli görmüyor asıl çekindiği yer saray yani padişahın ta kendisi olmuştur. İttihatçıların da sadrazamla ilişkilerinin iyi olduğu söylenememekle birlikte Kamil Paşa, 1908 yılının sonuna doğru seçimlerde Ahrar Fırkası safında yer almayı tercih etmiştir. Bu sürtüşmeyle birlikte İTC Kamil Paşa'ya karşı tavır almış ve onu saf dışı bırakmak istemiştir. 1909 yılının Şubat ayında güvenoyu oylamasında Kamil Paşa 198 oya karşı 8 oyla ezici çoğunlukla ret yemiş yani güvenoyu alamamıştır. Bu gelişmeyle birlik İTC hemen Hüseyin Hilmi Paşa'yı yeni kabinenin başına geçirmiştir. Artık saraya karşı muhalefetin gücü katbekat artmıştır. Bu güçlenme, özgürlük ortamını bulan Jönlerin öncü kadrosunun bazı üyelerinin yurda geri dönüş yapmasına neden olmuştur.⁷³

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülkenin yönetimini eline alması yukarıda değindiğimiz unsurlardan dolayı 1908 Temmuz Devrimi'yle hemen devralamamış olup belirli bir süre beklemiştir. Bunun en başlıca sebebi şüphesiz ki temkinli davranmış olmalarıdır. Bundan dolayı aktif legal siyasi hayata geç girmişlerdir. Kanun-u Esasi ile gelen özgürlük ortamı kısa dönemde imparatorluğun her siyasi alandan günlük yaşama nüfuz etmiş, toplum olarak değişim-dönüşüm ve hatta patlama yaşanmıştır. Fakat bu durum çok uzun sürmemiştir.

Temmuz Devrimi'nde başrol oynayan Jönlerin etkinliklerini kırmak için bir karşı devrim hareketi başlamış olup bu hareket irticai olarak nitelendirilmiştir. 13 Şubat 1909 yılından sonra yeni rejimde II. Abdülhamit ve dönemin liberalleri artık iktidarda değil muhalefet haline gelmek durumunda kalmıştır. Bu durum siyasi ortamın alevlendirmesini hızlandırmakla birlikte cemiyete karşı bu kesimlerden nefret artmış ve suçlamalar olmuştur. Hemen akabinde nisan ayının ilk haftasında Serbesti gazetesinin editörü Hasan Fehmi, Galata Köprüsünde yürürken öldürülmüş bu cinayet cemiyete yönelik bir suçlama olarak yoğun eleştiri almıştır. Artan siyasi

⁷² Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908 - 1914**, 5. B. Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.s. 31 – 50.

⁷³ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839 – 1950**, 1. B. İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s.s. 91 – 100.

gerginlikle birlikte İttihat ve Terakki bir bildiri yayınlarak böyle bir paramiliter güç olmadığını belirtmiştir. Bu siyasi gerginlik içinde çok geçmeden diğer muhalif gazetecilerden Sada-i Millet gazetesinin başyazarı Ahmet Samim, Serbesti ve Mizan gazetelerinde yazar olan Zeki Bey'in de öldürülmesiyle durum içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Hemen isyan meydana gelmiş, İttihad-ı Muhammedi isminde radikal dini bir grup bu isyanda ön plana çıkmış, İstanbul'da kargaşa oluşmuştur. İsyancılar şeriat isteyip okumuş subayları istemediklerini açıkça söylemişlerdir. Bu gelişmelerin ardından durum hemen Selanik'e telgrafla bildirilmiş, başında Mahmut Şevket Paşa'nın bulunduğu Hareket Ordusu İstanbul'a doğru yola çıkmış ve isyan bastırılmıştır. Bu gelişmelerin ardından Padişah II. Abdülhamit tahttan indirilip yerine V. Mehmet Reşat getirilmiştir.⁷⁴

Tarihin sayfalarına 31 Mart vakası olarak geçen bu olay, İTC'ye karşı ilk büyük karşı ayaklanma olmuştur. Meşrutiyet sonrası topluma bile yansıyan özgürlükçü düşünce bu olay sonrasında ülke içinde yeni bir sıkıyönetim yapısı getirmiştir. Bu yeni baskıcı yönetim daha önce Abdülhamit istibdatına karşı 30 yıl üstü direnmiş İTC üyelerinden olacaktır. Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra oluşan güven ortamı 9 ay sonra yine aynı şekilde irticai eylem sebep gösterilerek despotik bir hale dönmüştür. 31 Mart vakasından sonra padişah hal edilirken aynı zamanda Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi istifa etmek zorunda kalmış yerine Tevfik Paşa kabinesi kurulmuştur. Bu durumda ülkede iktidar yolu sonuna kadar açılırken aynı zamanda sıkıyönetim halini alması buna endeksli bir şekilde hızlanmıştır. Ayrıca padişah Mehmet Reşat baskın bir karakter olmayıp ülkenin yönetimi üzerinde çok da söz sahibi olamayacaktır. Bu sıkıyönetimin oluşumunda şüphesiz ki yarı diktatör bir görünüme sahip olan Mahmut Şevket Paşa'nın imzası vardı. Çünkü Kanun-u Esasi'ye göre bütün yetki asıl mecliste ve padişahda olmasına karşın hareket ordusundan bile bağımsız, güçlü ve baskın bir karakter kişiliğiyle Mahmut Şevket Paşa tek başına sıkıyönetim ilan etmiştir. İTC, sadece irticai karşı girişimi değil ülkenin farklı bölgelerinde ortaya çıkan siyasi ve savaş bunalımlarını sebep göstererek sıkıyönetim ilan etmiştir.⁷⁵ Sonuç olarak baktığımızda ülkedeki özgürlük ortamından 9 aylık süre sonunda eser kalmadığı söylenebilir. Ayrıca

⁷⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. B. Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.s. 289 – 295.

⁷⁵ Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 1. B., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s.s. 109 – 140.

toplumun tüm kesimlerinden olduğu gibi işçi sınıfının da bu despotizme dönüşen yönetimden nasibini aldığı görülmüştür. Nitekim ilk baştaki grev patlamasından sonra ülkedeki siyasi karışıklık gereği 31 Mart Olayı'ndan birkaç ay sonra Ta'til-i Eşgâl Kanunu ile işçi sınıfına da sınırlandırılma getirilmiştir.

2.3 II. Meşrutiyet'ten Sonra İşçi Örgütlenmeleri ve Sendikalar

Osmanlı imparatorluğunda, 1908 yılından önce olduğu gibi sonrasında da işçi örgütlenmeleri dönemin olağan şartlarında fazlasıyla karşımıza çıkmıştır. Bu kez işçi örgütlenmesi denildiğinde istibdat dönemindeki gibi deşifre olmamak için bir hayır kurumu adına veya bir vakıfmış gibi gizliden örgütlenme olmamıştır. Artık sendikal haklarının farkında olan bilinçli bir işçi sınıfı vardır. Osmanlı imparatorluğu kendi tarihinde hiçbir zaman bu kadar sendikal örgütlü davranan ve grev yapan işçileri üst üste görmemiştir. Çünkü toplumsal olarak bütün ülkede her kesimin istibdat döneminden kurtulmuş olması Osmanlı işçi sınıfı için de bir fırsattır ve önce yaşadıkları dönem şartlarına göre tarih sahnesinde kendilerini artık fazlasıyla göstermek istemişlerdir.

1908 ile başlayan işçi örgütlenmelerinin ertesi iki yıl boyunca aktif bir şekilde devam ettiği görülmüştür. İstanbul, İzmir, Kavala, Selanik, Drama ve Zonguldak şehirlerinde sendikalar işçi bilinçlenmesi yönünden en büyük güç olarak kendini göstermiştir. Demiryolu, tütün, yük, maden, terzi, kundura, marangoz, fırın, matbaa restoran ve pamuk alanındaki işçiler, sendikalarda ve sendika olmayan kurumlarda örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu dönem işçi örgütlenmeleri meşrutiyet öncesi örgütlenmelere kıyasla özelliklerinin daha farklı olduğu gözlemlenmiştir. 1908 sonrası örgütlenmelerde en çok dikkat çeken husus, kurulan işçi derneklerinin siyasi akımlarla paralel etkinliğidir. Sol ve Sosyalist görünümündeki hareketler, bu dönem işçi dernek ve sendikalarında yoğun bir şekilde görülmüştür.⁷⁶

II. Meşrutiyetle birlikte kurulan ilk işçi cemiyeti “Anadolu Osmanlı Şimendiferleri/ Demiryolları Şirketi Memurin ve Müstahdemini Cemiyet-i

⁷⁶ Ülkü İleri, **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler,” C. 3, 7, S. 2014, s.s. 7 – 37.

İttihadiyesi” olarak bilinir. Nitekim de bütün tarihçilerin bu konudaki fikri ortaktır. Sendika, grev dalgasının olduğu dönemde ortaya çıkmış olan ilk grevlerde aktif rol almakla bilinmektedir. Sendikanın etkinliği ve bilinç düzeyi, işçi sınıfı üzerindeki etkisini olumlu anlamda etkilemiştir.⁷⁷

Şark ve Anadolu demiryolu ameleleriyle Şark Şimendiferi Müstahdemin Teavün Sendikası ve İstanbul Basın amelelerinin hepsi bir araya gelerek “Mürettebin-i Osmaniye Sendikası” adı altında birleşmişlerdir. İstanbul’da deniz sektöründeki vapur ameleleri ise “Makinistler Sendikasını” kurmuşlardır. Sendika veya cemiyetler kurulmadığı alanlarda ise fırıncılar, tramvay ameleleri, matbaa ameleleri İstanbul’da, Şark demiryolları memurları Selanik’te, tütün reji ameleleri ise farklı dernekler adı altında birleşerek örgütlenmişlerdir.⁷⁸

II. Meşrutiyet sonrası adı en çok duyulan ve sıkça eylemlerde ön plana çıkan en büyük işçi federasyonlardan biri olan “Socialiste Ouvriere de Selanique” (SSİF) yani Selanik Sosyalist İşçi Federasyonudur. Federasyonun çekirdek kurucuları, Yahudi tütün ameleleri tarafından olmuştur. Bu federasyon aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu içinde sınıf esasına dayalı sendikal faaliyetlerin ilki olarak da nitelendirilebilir. SSİF, en çok destek aldığı kitle elbette ki kurucuları olan tütün amelelerinden olmuştur. Osmanlı toprakları içinde Sosyalist bir topluluk olarak önemini daima korumuştur. Federasyona bağlı dört ayrı sendika vardır. II. Enternasyonal’e başvuran federasyonun üyeliği, Selanik amelelerinin alt kısmı olarak kabul edilmiştir. SSİF, başlarda siyasi bir amaç dışında manevi olarak gelişmek maksadıyla kurulmuşsa da çok sürmeden Osmanlı’da işçi haklarını muhafaza etmek için bir politik ve siyasallaşan bir federasyona dönüşmüştür.⁷⁹

Sendikalar arasında dikkat çekenler arasında Duyun-u Umumiye memurlarının bir araya gelerek birleştikleri kurumdur. Tanin gazetesi haberine göre, memurların bir ittihat cemiyeti kurmak istediği ve maksatlarını da ilan ettiği görülmüştür. Zam, maaş, ikramiye gibi taleplerde bulunan işçilerden Duyun-u Umumiye idaresi

⁷⁷ Mehmet Öznur Alkan, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839 – 2014 Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar**, “Kısa bir Tashihin Uzun Hikâyesi: Anadolu Osmanlı Demiryolları Şirketi Memurun ve Müstahdemin Cemiyet-i İttihadiyesi,” Hazırlayanlar, Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan, 1. B. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.s. 145 – 172.

⁷⁸ Canan Koç, Yıldırım Koç, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadele Tarihi**, 1. B., Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, Ankara, 1976, s.s. 47,48.

⁷⁹ Gürsoy, **A.g.e.**, s.s. 106 – 108.

rahatsız olmuştur.⁸⁰ Ertesi günkü haberde ise Duyun-u Umumiye memurları arasında kurulan cemiyetin bir tane değil iki tane olduğu anlaşılmıştır. Gazeteye gelen evraka göre Duyun-u Umumiye memurları, maksatlarının birleşmek olduğunu söylemiştir.⁸¹

SELANİK'DE İŞÇİ MİTINGİ

Kaynak: Üstel, Yaman, A.g.e., s. 13.

1901 yılında kurulup legal olmayan Kavala, Drama ve İskeçe Tütün İşçileri Cemiyeti 1908 yılının Kasım ayında legal olma kararı alıp gazetelere ilan etmiştir. 8000 tütün işçisinin bünyesinde olduğunu bildirip amaçlarının ameleler ile dayanışma olması yönünde olduğunu belirtmiştir. Öncesinde Selanik valiliğince sendikanın sol eğilimli özelliklerinden dolayı kurulma izni verilmediğinden çözüm ancak başkentte Şura-yı Devlet'e intikal edilmiş ve sonra onay alabilmiştir.⁸²

1908 Ağustos başı itibarıyla işçi dernekleri dışında gazete, mühendis ve hukuk alanlarında resmi olarak kurulan cemiyetler de gazete haberlerinde yer

⁸⁰“Duyun-u Umumiye Memurları”, **Tanin**, 12 Kasım 1908. s. 3.

⁸¹“Duyun-u Umumiye”, **Tanin**, 13 Kasım 1908. s. 4.

⁸² Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 182,183.

almıştır. Osmanlı Hukuk Cemiyeti, Osmanlı Uhuvvet Cemiyeti, Osmanlı Mühendis ve Mimarlar Cemiyeti, Uhuvveti Arabi-ye ve Osman-ye Cemiyeti, Fedâkâran-ı Millet Cemiyeti, Cemiyet-i Milliye-i Naciye ve İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti resmi olarak kurulup Osmanlı toplumu içinde yerel ve siyasi olarak icraatlarını sürdürmüşlerdir.⁸³

Cibali tütün ameleleri, Temmuz Devrimi'nden sonra geçmiş tecrübelerine dayanarak hızlı bir şekilde örgütlenme yoluna gitmiştir. “Sigara Amelesi İttihat Cemiyeti” adında bir bildiri hazırlamış ancak bunu meşrutiyetten hemen sonra değil sene sonuna doğru ancak yayınlatabilmişlerdir. Cemiyetin amacı işçilere yönelik herhangi bir baskı veya sömürüye karşı işçilerin haklarını korumak ve haklarını geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütürken bu durumun Dâhiliye bakanlığınca desteklendiği de görülmüştür. Cibali Reji ameleleri, 4 yıl sonra da Muavenet-i Mütakabele adından bir cemiyet daha kurmuşlardır. 1908 grevlerinde aktif şekilde toplumsal olarak etkisini gösteren gıda sektöründen fırıncılar da bir cemiyet kurma girişiminde bulunmuşlardır. Ameleler yaşadıkları güvensizlik sorunlarından kaynaklı olarak Ekmekçi Amele Cemiyeti bünyesinde örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Daha önce çok sayıda amelenin işten çıkarıldığı görüldüğü için Cemiyet bir nizamname hazırlamıştır. Bu sektöre benzer bir şekilde 3 yıl sonra Umum Değirmen İşçileri Cemiyeti adında bir topluluk daha kurulmuştur. Bu cemiyetin de amacı diğerlerinde olduğu gibi işçilerin hakları olan çalışma koşullarının iyileşmesi, çalışılan saatlerin kısılması, çalışan ile çalıştıran arasındaki diyalogun sağlıklı bir iletişim yapılmasını sağlaması gibi hedefler belirlenmiştir. Grevlerin yoğun olarak yaşandığı başka bir sektör olan Denizcilikte ise Osmanlı İştirah Hamalları Cemiyeti altında toplanan hamallar valilik İtirazına rağmen yine Şura-yı Devlet kararıyla legal bir örgüt olarak Osmanlı işçi sınıfı adına kendilerine yer bulmuşlardır.⁸⁴

Rumeli bölgesinde Manastır şehrinde kurulan “Sınıf Bilinci” isimli bir amele örgütü kurulmuş olup propagandalarını sosyalist görüşler üzerinden yapmışlardır. Buna benzer sosyalist olarak bir başka örgüt Sofya’da kurulmuştur. İşçi ayrımını önlemek ve işçi haklarını korumak için tekstil ameleleri sendikasını

⁸³ Hüseyin Hatemi, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi,” 1. B. 3. C, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 202.

⁸⁴ Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 185 – 191.

kurmuşlardır. Başta Selanik olmak üzere Rumeli bölgesinde, Üsküp, Manastır, Drama, Kavala ve Gevgeli şehirlerinde işçiler açısından en yoğun hareketli bölge olmakla birlikte işçi örgütlenmelerinin ve sendikaların sayısının fazla olduğu şehirler arasında yer almışlardır.⁸⁵ Atölye ve tekstil sektörlerinde çalışan işçiler, II. Meşrutiyet sonrası İzmir’de İzmir Elbise Amelesi Cemiyeti isminde bir cemiyet kurmuşlardır. Cemiyetin kuruluş ve işleyişindeki amaçları, kadın ve erkek amelelerin haklarını savunmak ve onlara fayda sağlayabilecek şeyleri amaç edinmek olmuştur. Ameleler ile patronlar arasında yapılan müzakerelerde taraf olurken aynı zamanda söz verilip de ücretleri artırılmayan amelelerin kendilerine başvurması halinde olayın takipçisi olacaklarını belirtmişlerdir. Bu sektördeki işçiler İstanbul’da da Terzi İşçileri İttihad Cemiyeti altında örgütlenmişlerdir. Yine İstanbul’da şemsiye ameleleri tarafından Şemsiye Ameleleri Sendikasını kurup burada örgütlenmişlerdir.⁸⁶

Genel olarak bakıldığında 1908 devriminden başlayıp Ta’til-i Eşgâl ve Dernekler Cemiyeti Kanunlarına kadar birçok sendika veya cemiyet kurulduğu, bazılarının yasal bazılarının yasa dışı olduğu görülmüştür. Bu kanuna göre dernek veya cemiyet kurmak için izin alınması gerektiği ve gizli dernek kurmanın yasak olduğu belirtilmiştir. Cemiyet veya dernek başkentte kurulmuş ise doğrudan bağlı olduğu yer Dâhiliye Bakanlığı olmuştur. Ayrıca derneklere üye olabilmek için yaş sınırı getirilerek 20 yaşı geçmek gerekmiştir. Asıl hedefleri siyasal olarak komiteci olan ama görünürde başka bir alan için dernek açanların sayısı bu kanun yüzünden daha da artmış durumdaydı. Kavmiyete dayalı dernek kurmanın kesin yasak olduğunu çünkü bunun Osmanlı İmparatorluğu gibi heterojenliğin fazlaca olduğu bir devlette, büyük tehlike arz eden bir durum olarak görülmüştür. Meclis-i Mebusan’dan geçen kanun 16 Ağustos 1909 tarihinde onaylanmıştır.⁸⁷

2.4. 1908 Grev Patlaması

1908 yılında gelen devrim ve değişen yönetim biçimi ile birlikte ülkede değişen siyasi şekil, işçilerin hareketlenmesi için fazlasıyla yeterli bir durum

⁸⁵ Sencer, **A.g.e.**, s.s. 224,225.

⁸⁶ Yıldırım, **A.g.e.**, s. 191, 192.

⁸⁷ Zafer Toprak, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, “1909 Cemiyetler Kanunu,” 1. B. 3. C. İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.s. 205 – 208.

olmuştur. 23 Temmuz'da gelen bu haberden sonra ülkede özellikle ağustos ayının başından ekim ayına kadar inanılmaz bir grev patlaması yaşanmıştır. Bu durum hem Osmanlı devletinde hem de Osmanlı işçi sınıfı tarihinde eşine az rastlanmıştır. Siyasi özgürlüklere endeksli olarak Osmanlı işçi sınıfının grevleri artıp veya azaldığı görülmüştür. Ama 1908 yılındaki durum bundan bağımsız olarak siyasi bir rahatlık olmasına rağmen işçilere yönelik bir düzenleme olmadan da grev sayılarında inanılmaz bir artış yaşanmıştır.

Ülkede grev havadislerinin artmasının sebebi Kanun-u Esasi'nin yeniden gelmesiyle birlikte teşkil eden özgürlük ortamıdır. Uzun bir süre baskı döneminin güç şartları altında mecburi olarak yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıklarından işçilerin, seslerini duyurmada fırsat buldukları için temmuz ayı ile başlayıp eylül ve ekim aylarına kadar sürekli grev yaptığı görülmüştür. Bundan dolayı gazete manşetlerinde sürekli olarak işçilerin grev haberlerine rastlanılmıştır. Grevlerin başladığı dönemden sonraki üç aylık süreçte grevlere katılan işçilerin sayısı net olarak bilinmemekle birlikte ortalama olarak yüz bin ve üstü olarak belirtilmiştir.⁸⁸

Aynı dönemde sadece İstanbul'da değil ülkenin dört bir yanından grev haberleri gelmeye başlamıştır. Meşrutiyetin henüz ikinci ayında Rumeli'den de haberler gelmeye başlamıştır. Çalışma şartlarının iyileşmesi talebi ret edilen işçiler; Selanik, Manastır, Varna ve Üsküp gibi bilinen şehirlerde grev dalgasına dâhil olmuşlardır. Kısa bir süre sonra grevler Rumeli'nin tamamına yayılmıştır. Havagazı, demiryolu, reji tütün, deri, şeker, sigara, tuğla işçileri ve fırın sektörlerindeki işçilerin neredeyse büyük çoğunluğu bu grev akımı içinde yer almıştır.⁸⁹

Grev dalgasının böyle bir çıkış yakalamasıyla ilgili görüşler genelde meşrutiyetin ilanıyla paralel olarak yorumlanmıştır. Nitekim de bu doğru bir görüş olabilir. Bu dönemde imparatorluğun her tarafında grevlerin olma sebebi, Osmanlı işçi sınıfının XIX. yüzyılda geçirdiği evrelerle alakalı bir durum olmuştur. XIX. yüzyılda özellikle sonlarında Padişah'ın Anayasa'yı rafa kaldırıp parlamenter sistemi saf dışı bıraktığı dönemde istibdat hükümeti artık bir egemen yönetim anlayışına sahip olmuştur. Böyle şartlar altında devam eden süreçte hükümetin işçi

⁸⁸ Hamit Erdem, **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi**, 1. B. Sel Yayınlar, İstanbul 2012, s. 19.

⁸⁹ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908 – 1925)**, 3. B. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, s. 32.

hareketlerine karşı başvurduğu önlemler ve uyguladığı politikalardan dolayı işçilerin grevler yok denilecek kadar azalmıştır. Bundan dolayı biten istibdat ile birlikte ülkede böyle bir manzaranın çıkması doğal karşılanmıştır.⁹⁰

Bütün bu yukarıda anlatılanlarla birlikte grevlerin olduğu dönemin basımına da bakmak gerekir. 1908 yılında karşımıza ilk çıkan grev İstanbul'da Reji Fabrikasında çalışan işçilerin yaptıkları iş karşılığında yüzde yüz oranında zam istemesi olmuştur. Reji idaresi bunu kabul etmeyince işçiler greve gidip Fabrikayı kapatmışlardır.⁹¹ Aynı günün başka bir haberinde yine İstanbul'da deniz taşımacılığı alanında İdare-i Mahsusa vapurları kaptan ve mürettebatı birkaç saatliğine greve gitmişlerdir.⁹²

Hemen ertesi gün bu kez limanda çalışan işçiler ve hamallar ücretlerinin artışı isteme talebiyle greve gitmişlerdir. İş saatlerinin artırılması neticesinde gece çalışmaları için iki kat yevmiye talep etmişlerdir. Gemilerde çalışan işçiler ise çalışmak isteyen diğer işçilerin önüne set çekerek çalışmalarını engellemişlerdir. Ayrıca haberde hükümetin cüret-i şahsiyete karşı her türlü taarruzdan korumakla sorumlu olduğu ve çalışmak isteyen amelelerin düzenini tertip etmekle mükellef olduğunu belirtmiştir.⁹³

15 Ağustos günü çıkan bir haberde iki gün önce deniz amelelerinin **tatili** işgal ettiğini, kendi acentelerine üç gün süre verdiğini ve bu süre içinde geçmişteki maaşlarla çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle kendilerinin şehirde her an bir protestoya kalkışabileceklerini göstermişlerdir. Aynı gün başka bir yerde grevle ilgili haber daha olmuştur. Daha önce Tatil-i işgal eden reji amelelerinin tekrar işe başlamaya razı oldukları belirtilmiştir.⁹⁴

Ertesi gün başka bir haberde Avusturya vapurlarında yükleme boşaltmak alanında çalışan amelelerin grevine rastlanmıştır. Avusturya konsolosluğu adına hem kendi vatandaşlarını hem de Hırvat'ları istihdam eden şirket, bazı zamanlarda işgücü yetmezse ek olarak Türk işçileri de istihdam etmekteydi. İşin aksama sebebi ise Türk işçilerinin kendilerini tehdit ederek iş yapmalarına engel olduklarını

⁹⁰ Gürsoy, **A.g.e.**, s. 106.

⁹¹ "Reji Amele", **Tanin**, 13 Ağustos 1908, s. 3.

⁹² Mehmet Şehmus Güzel, **Türkiye'de İşçi Hareketi 1908 – 1984**, 1. B. Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 35.

⁹³ "Liman İşçileri", **Tanin** 14 Ağustos 1908, s. 4.

⁹⁴ "Deniz Amelesi – Reji", **Tanin**, 15 Ağustos 1908, s. 3.

belirten Hırvat işçiler, konsolosluğa bunu bildirmişlerdir. Ancak yapılan tahkikat sonucunda Hırvat işçilerinin kendilerini mazur göstermek için bunu yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmalarına olanak ve güvenlik sağladıkları halde işlerine geri dönmedikleri tespit edilmiştir. Osmanlı-Avusturya hükümetlerinin işbirliği dâhilindeki küçük müfreze grubu, bu işçileri dağıtıp vapurlardaki düzeni yeniden kurmuşlardır.⁹⁵

Üç gün sonra artan grevlerle birlikte devlet nezdinde grevlerin asayiş bakımından tehlike arz ettiği gerekçesiyle bazı girişimler olmuştur. Bu durum, Osmanlı işçi sınıfı için II. Meşrutiyet'ten sonra gelen ilk uyarılarından biri olmuştur. Bu durumda bazı şirket idarehanelerinde çalışan amelenin işlerini terk-i işgal ettikleri takdirde meramlarını Memurin-i Zabıta 'ya bildirmesi, aksi durumda herhangi bir haksızlık ve zulüm karşısında saldırgan kişilerin tutuklanacaklarını ve haklarında kanuni işlem uygulanacaklarını yazı ile bildirmişlerdir.⁹⁶

Meşrutiyetten hemen önce ve sonrasında da siyasiler için verilen sürgün cezası işçiler için de geçerli olmuştur. Nitekim bunun bazı örnekleri devlet yazışmalarında görülmüştür. Örneğin bazı işçiler grev suçundan dolayı Sinop'a sürülmüştür.⁹⁷ Aynı durum Şark Demiryollarında çalışan işçiler için de geçerli olmuştur. Şark Demiryollarının Şark-ı Rumeli'deki hatlar boyunca Bulgar ve Ermenilerden oluşan bekçi, amele, tamirci ve memurlardan oluşan müstahdemin tatil-i işgal fikrinde olmayan çalışanları kumpanyada çalışmak isteyenlere mani olmuştur. Böylece seferler grevciler yüzünden sekteye uğramıştır. Bu yüzden buna önlem alınması için Bulgar ve Ermenilerden oluşan yaklaşık 200 kişinin başka yere sevki söz konusu olmuş ve Edirne valiliğince hükümetle karşılıklı yazışmalar sonunda bu durumun çözümü planlı bir şekilde yapılmıştır.⁹⁸ Aynı dönemlerde yine Şark Demiryollarının Rumeli hattında Ermeni ve Rumlar tarafından teşkil olunacak herhangi bir iş bırakma eylemine karşı tedbirler alınmıştır.⁹⁹

Ağustos ayının başında bu kez kulakların aşına olduğu bir grev haberi daha duyulmuştur. İstibdat döneminde bile baskıcı devlet yönetimlerine karşı bile grev yapan Cibali Tütün Fabrikası işçileri, Temmuz Devrimi'nden hemen sonra ilk

⁹⁵ “Avusturya Amelesinin Boykotu”, **Tanin**, 16 Ağustos 1908, s. 3.

⁹⁶ “Tatil-i İşgal Haberi”, **Tanin**, 19 Ağustos 1908, s. 4.

⁹⁷ **BOA, ZB/312 – 18**, - 28 Haziran 1908.

⁹⁸ **BOA, BEO/3347 – 250955**, - 28 Haziran 1908.

⁹⁹ **BOA, DH.ŞFR. / 401 – 67**, - 28 Haziran 1908.

grevlerden birini yapmışlardır. Maaşlarına yüzde yüz zam istemiş ama rejî; meşrutiyet ilan edilmeden önce kendilerine zaten yüzde otuz zam yapıldığını, şimdi de işçilerin mevcut siyasi rahatlıktan dolayı fırsatçılık yaptıklarını belirterek reddetmiştir. Ancak daha sonra rejî; işçilere yüzde ellilik bir zam teklifinde bulunmuş, işçiler bu teklifi kabul etmeyince şirket fabrikayı kapatma yolunu gitmiştir. Bunun üzerine rejînin teklifini mecburi olarak kabul eden işçiler, ağustosun ikinci haftasının başında fabrikanın açılmasıyla işlerinin başına dönmüşlerdir. Bu grev daha öncekilerden farklı olarak bütün rejî işçilerinin katıldığı bir grev olmakla birlikte, Yahudi ve Rum işçilerin de greve katıldığı görülmüştür.¹⁰⁰ Ağustos grevinden sonra Cibali rejî fabrikası işçilerinin kurduğu İttihat isimindeki cemiyetin, Ta'til-i Eşgâl kararnamesine aykırı olduğunu ileri sürmüş ve bundan dolayı rejî idaresi, bunun kapanması gerektiğini ifade etmiştir. Eğer kapanmaz ise haklarında hukuki işlem yapılmasıyla birlikte söz konusu hususların mülki idareye ait olanların icabına bakılacağını ifade etmiş, durumun mahkemeye tebliğ edildiğini belirtmiştir.¹⁰¹ İşçilerin grev yapmaları haricinde aynı dönemde işçilerin boykot hareketlerine de rastlanmıştır. O dönemde Avusturya malları aleyhinde boykot muamelesi kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Yolcu sevkinin sekteye uğradığı Selanik, Kavala ve Dersaadet Osmanlı limanlarında hamallar Loyd vapurlarına ait olan yükleri indirip bindirmekten kendilerini imtina etmiştir. Ayrıca İstanbul Anadolu sahilinde kayıkların engeli aşamadığı için karaya tek bir yolcu, eşya ve sandık indirilememiştir. Ayrıca vapurların Osmanlı limanlarından alıp dışarıya götürdüğü yüklerin de limandan çıkarılmadığı görülmüştür. Daha önce Japonya, Çin ve Mısır'da da boykot muamelesine maruz kalan Loyd kumpanyası büyük zarar görmüştür. Bundan dolayı zararın daha fazla büyümemesi ve zararın karşılanmasıyla boykotun son bulması için Osmanlı hükümetinden aracı olmasını rica etmişlerdir.¹⁰² Loyd Kumpanyası için aynı mesele iki ay sonra yine nüksetmiştir. Limana yanaşan Loyd Kumpanyasına ait olan vapur yükleri, Rum ve Müslüman amelelerin boykot için attığı meşhun nutuklar ve ettikleri yeminler üzerine Avusturya kökenli mallar kesinlikle karaya indirilmemiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Oktar, Alan, **A.g.m.**, s.s. 34, 35.

¹⁰¹ **BOA, DH.MKT. / 2681 – 20**, 14 Aralık 1908.

¹⁰² “Nemse Vapurları”, **İttihat**, 20 Ekim 1908. s. 3,4.

¹⁰³“Osmanlı Boykotaj Cemiyeti Hususunda Nümayiş”, **İttihat**, 8 Aralık 1908. s. 1.

Selanik liman işçileriyle birlikte İzmir Rıhtım işçilerinin grevi devam ederken İstanbul Rıhtım işçileri de greve dahil olmuştur. İstanbul rıhtımda yine ameleler, gemilerdeki hamal ihraç işlemini engellemeye veya yavaşlatmaya çalışmıştır. Bunların bir kısmı tutuklanmış bir kısmı da işe devam ettirilmiştir. Aynı zamanda rıhtımdaki diğer amelelerin de kayıkçıların da terk-i işgal fikrinde olduklarından onlara icra-i nash (öğüt nasihat) edilmiş ve grev yapmalarına fırsat verilmemiştir.¹⁰⁴ Ağustos ayının sonlarına doğru Paşabahçe Şişe Fabrikası ameleleri, maaşlarına zam talebiyle greve gitmişlerdir. Bunun üzerine hükümet yazışmalarından, güvenlik güçlerinin bu grevi sona erdirdiği ve işçilere yeniden işbaşı yaptırarak kabul etmeyenleri tevkif etme hususuyla konuya çözüm getirmeye çalıştığı anlaşılmıştır.¹⁰⁵

1908 yılının Ağustos ayı içinde fabrikalarda çıkan grevler de basında yer bulmuştur. Sirkeci’de bulunan Şimendifer fabrikası işçileri terk-i işgale gitmişlerdir fakat günlüklerinin kumpanya tarafından yükseltileceği bilgisi üzerine işçiler yeniden işbaşı yapmıştır. Aynı gün Yedikule Şimendifer Fabrikasında da işçiler greve gitmişlerdir. Amele ve ustalardan oluşan 200 kişi fabrika kapısının önüne Osmanlı bayrağı dikmişler ve fabrika kapısının önüne set çekmişlerdir. Gelişen olayların üzerine polisler fabrikaya gelip işçilere ne istediklerini sorduklarında aldıkları cevap, yevmiyelerinin tezyidi yani artırılması olmuştur. İşçiler, fabrika direktörüne defalarca bunu bildirdiklerini belirtip direktörün bunu kabul etmediğini söylemişlerdir. Olay hemen çözülemeyince kapı zorla açtırılmış, Zaptiye Nezaretince bozgunluk çıkarana yakın yakalanması sağlanmış, diğer amelelerin çalışmasını engelleyenlerden dört kişi ise kolluk kuvvetlerince alıkonulmuştur. Terk-i işgale giden diğer ameleler o esnada kahvehanede oturdukları için onlar hakkında herhangi bir işlem yapılmamış olsa da gözaltına alınan işçilerin tutuklanmaları onlara da gözdağı olmuştur.¹⁰⁶ Ayrıca Anadolu Şimendiferi Kumpanyasındaki grevden devlet, işçilerin gittikleri tatil-i işgalden dönmelerini istemiştir. Çünkü işçiler çalışmadığı için trenlerin seferleri aksamış ve bundan

¹⁰⁴ “Tatil-i İşgal”, **Tanin**, 20 Ağustos 1908, s. 4

¹⁰⁵ **BOA, 2B/621 – 45**, 24 Ağustos 1908.

¹⁰⁶ “Tatil-i İşgal”, **Tanin**, 29 Ağustos 1908, s. 4.

dolayı da bazı sakıncalar ortaya çıkmıştır. Devlet, çözüm olarak önce nasihat örgütleri yollamış eğer o da işe yaramazsa asker göndereceklerini belirtmiştir.¹⁰⁷

Ağustos ayı içinde dikkat çeken grevlerden biri de Berardo, Zeliç ve Manukyan matbaaları işçilerinin greve gitmeleridir. Grevin ardından devlet yetkilileri nasihatle işçilerden yeniden işbaşı yapmalarını istemiş; aksi takdirde kendilerinin tutuklanacağını belirtmiştir.¹⁰⁸ Aynı günlerde daha önce Selanik, Manastır, Üsküp hatlarında istihdam eden gardofrenler ve işçileriyle birlikte bira ve boza fabrikalarında çalışan işçilerin grevlere son verdikleri Selanik Polis İdaresi'nin raporuyla anlaşılmıştır.¹⁰⁹

Eylül ayına geldiğinde grevlerin aralıksız olarak sürdüğü görülmüştür ve çıkan grevlerin çözüm yolları hem işveren hem işçi için kolay olmamıştır. Balıkhane ve Duyun-u Umumiye amelelerinin tatil-i işgal edeceklerine dair gazeteye bir evrak gönderildiği tespit edilmiştir.¹¹⁰ Hemen ertesi gün ise Kazlıçeşme'de debbağhane ameleleri çalışmaktan kaçınmışlardır. Bununla birlikte çalışmak isteyen diğer ameleleri de engellemeye kalkıştıklarından bu durum hemen mahalli polis komiserliğine bildirilmiştir.¹¹¹ Ancak birkaç gün sonra olay çözülemeyince dört yüz kadar debbağhane amelesi Bab-ı Âli'ye gelerek ücretlerini alamadıkları, bu yüzden de paralarını istirham ettiklerini belirtmişlerdir.¹¹² Bu duruma çözüm için hatırı sayılı kişilerin araya girmesiyle işçiler ile işverenler arasındaki sorun çözülebilmiştir. On gün boyunca terk-i işgalde olan debbağhane işçileri, günlüklerine yüzde 25 zam yapılarak işlerinin başına geri dönmüştür.¹¹³

Tanin gazetesinin 4 Eylül 1908 tarihli nüshasında, Kavseleler fabrikasında bulunan 600 işçinin greve gittiği ve bunlardan hariç 15 işçinin çalışmak istemesine rağmen diğer işçiler tarafından engellendiği yazılmıştır. Ayrıca işçiler Dimitri adından bir ustayı işten çıkarmak istemiş, bu haber üzerine olaya polisler de dahil olmuştur. Grevci sayısı yüksek olduğundan hükümetçe işçilerin hem anlaşılması hem de tahkikatı için bir heyet gönderilmiş ve bunun neticesinde Tebaayı Yunaniye'den usta Aposta ve Yorgi'nin bu grevde önyak oldukları anlaşılmıştır.

¹⁰⁷ BOA, 2B/621 – 59, 26 Ağustos 1908.

¹⁰⁸ BOA, 2B/621 – 13, 18 Ağustos 1908.

¹⁰⁹ BOA, TFR.I.SL.. / 195 - 19410, 22 Ağustos 1908.

¹¹⁰ “Tatil-i İşgal”, Tanin, 2 Eylül 1908. s. 4.

¹¹¹ “Terk-i İşgal”, Tanin, 3 Eylül 1908. s. 4.

¹¹² “Terk-i işgal”, Tanin, 11 Eylül 1908. s. 4.

¹¹³ “Küçük Havadisler”, Tanin, 13 Eylül 1908. s. 4.

Bununla birlikte hükümet, ortalığın karışmasını engellemek için sürekli gözlem amaçlı birkaç memur bulundurma kararı almıştır. Ayrıca düzenin bozulmaması için Asakir-i Nizamiye'den biraz asker gönderildiği belirtmiştir.¹¹⁴

Grev dalgasının yoğun olduğu dönemdeyken 1908 yılı içinde, meşrutiyet öncesinde olduğu gibi meşrutiyet sonrasında da iş bırakma eylemleri göze çarpmıştır. Maaşlarını yüzde elli artırmak isteğiyle fabrika yönetimine giden Allatini tuğla fabrikası amelelerinin istekleri reddedilmiş ve topluca greve gitmişlerdir. Ayrıca aynı dönemde Tütün ticaretinin çok olduğu Selanik'te, iki tane şirketin reji işçileri yüzde otuz maaş artırma talepleri reddedildiği için greve gitmişlerdir. Varna şehrindeki ameleler, greve gittiğinden dolayı şehirde ticari işlemlerin neredeyse tamamı durma noktasına gelmiştir. Demirkapı – Metroviçe ray hattından Balkanların ortasındaki Üsküp hattına kadar olan alanda işçiler yine aynı isteklerden dolayı terk-i işgal ilan etmişlerdir.¹¹⁵

Üç aylık grev dalgası içinde en çok değinilmesi gereken grevlerden bazıları da demiryolları ve şimendifer amelelerin giriştiği iş bırakma eylemleri olmuştur. Anadolu şimendiferi kumpanyası ameleleri grev başlatmış ve kendilerinin bağlı oldukları sendika, Sadaret Makamına verdikleri dilekçede hükümeti sorumluluk almaya çağırılmışlardır. Tren seferleri gidiş-dönüş olarak durmuştur. Kumpanya ameleleri maaşlarının artırılmasını ve emekli sandığı üzerine ıslah yapılmasını istemişlerdir. Kumpanyanın amelelere ve işçilere olan teklifi on senelik memurlara yüzde 40, beş¹¹⁶ senelik memurlara ise yüzde 30'dur. Bu oranda zam teklif edilmişse de işçiler bunu kabul etmemiştir. Kumpanya durumu Berlin'deki merkeze bildirmiş fakat yine de yerli ve yabancı memurlara uyguladıkları ayrımcılık değişmemiştir. Bununla beraber, diğer bazı şirketlerde artan grevler ve bu durumların getirdiği aksaklıklar yüzünden devlet tarafından bazı heyetler oluşturulmuş ve bu aracılara vasıtasıyla nasihat yoluyla sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bahriye, Nafia, Adliye ve dâhiliye bakanlıklarından oluşan bir komisyon, tatili-i işgal eden işçilerle müzakere etmişlerdir. Anadolu Şimendiferinde memur ve müstahdeminlerin istekleri kabul edilmiş, maaşlarına zam talepleri olumlu karşılanmıştır. Bir gün önce gelen telgrafta ise Konya'da esnaf ve

¹¹⁴ "Terk-i İşgal", **Tanin**, 4 Eylül 1908. s. 4.

¹¹⁵ Hüseyin Avni Şanda, **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi – 1908 İşçi Hareketleri**, 1. B. Gözlem Yayınları, İstanbul, 1966, s. 27.

¹¹⁶ "Anadolu Şimendiferi", **Tanin**, 15 Eylül 1908. s. 3.

şimendifer memurlarının terk-i işgal ettiklerinden dolayı seferlerin aksadığı ve bundan dolayı malların istasyonda kaldığı şikâyet konusu olmuştur. Aynı günlerde tramvay işçileri greve gitmiş; fakat yönetimce alınan kararda işçilerin istediği şartlar oluşmuş ve yeniden işbaşı yaptıkları tespit edilmiştir.¹¹⁷ Daha önce Şark Şimendiferinin Selanik kısmında greve giden ameleler; aynı dönemde yine Selanik'te grev yapan tütün, mağaza ve şeker ameleleriyle birlikte greve son verip işlerinin başlarına dönmüşlerdir.¹¹⁸ Bu dönemde Halep valiliğince yapılan yazışmada Halep demiryolu amelelerinin zam talebiyle greve gittikleri, bundan dolayı valilikçe tedbirler alındığı ve işçilerle müzakere yapıldığı anlaşılmıştır.¹¹⁹ Eylül ayı içinde Yedikule'de gar ameleleri, maaşlarının yükseltilmesi için greve gitmiş olsalar da buna sayı ve güç olarak yetersiz kalmışlardır ve ayrıca zabıtalarca bu greve meydan verilmemiştir.¹²⁰

Eylül ayında Şark demiryollarının grev haberleri sık sık duyulmuştur. Kumpanyanın çalışanları maaşlarının artırılması için kumpanya yetkililerine başvurmuştur. Bir sonuç alamayınca memurlar ve ameleler greve gitmiş, bundan dolayı gidiş-geliş yapılması gereken tren seferleri yapılamamış ve hareket etmesi gereken ekspreslerin tamamı durmuştur.¹²¹ Bir gün sonra şimendiferin direktörü zabıta nazırının yanına giderek durumu anlatarak şimendifer işçilerinin temsilcileri ile yapılan müzakerede mutabık kalınmadığını, anlaşma yapılmaya gayret edilmesine rağmen, taleplerinin maddi boyutunun hayli yüksek olmasından ötürü anlaşamadıklarını belirtmiştir.¹²² İki gün sonra gazete haberinde memurların ve amelelerin yevmiye ve maaşlarına zam talebi müracaatları kabul edilmediğinden bir haftadır devam eden terk-i işgalleriyle trenlerin seyrüsefer edilmediği belirtilmiştir. Demiryolları idaresi müdürü Margosyan Efendi ve memurlar tarafından seçilen temsilci ile kumpanyanın direktörü arasında yapılan müzakereye hakem tayiniyle işin çözülmesini ve bir an önce memurların işe mübaşeret etmesini istemiştir. Devam eden müzakerat neticesinde varılan anlaşma Margosyan Efendi tarafından kabul edilmiş, posta ve trenler yeniden aktif hale gelmiştir.¹²³ Selanik'te şimendiferlerde işçilerin greve gitmesi sebebiyle posta geliş gidişleri durma

¹¹⁷ "Heyet-i Vükela", **Tanin**, 16 Eylül 1908. s.7

¹¹⁸ **BOA, DH.MKT. / 1291-69**, 8 Eylül 1908.

¹¹⁹ **BOA, DH.MKT. / 2622-44**, 5 Eylül 1908.

¹²⁰ **BOA, 2B 326/117**, 28 Eylül 1908.

¹²¹ "Şark Demiryolları", **Tanin**, 19 Eylül 1908. s. 6.

¹²² "Şark Şimendiferleri", **Tanin**, 20 Eylül 1908. s. 7.

¹²³ "Şark Demiryolları", **Tanin**, 22 Eylül 1908. s. 7.

noktasına gelmiştir. Tatil-i işgalin daha uzayacaksa postaların çözümünün bahren yapılması gerektiği çünkü tüccarların bu durumdan çok şikâyetçi olduğu söylenmiştir.¹²⁴

Şark Demiryolu Şimendiferi gibi Anadolu Demiryolu Şimendiferi de aynı sebeplerden dolayı greve gitmiştir. Yine bu yüzden tren ve posta akışları durma, aksama veya tamamıyla işlev dışı kalma durumlarına gelmiştir. Bu yüzden basınının da bu durumdan şikâyetçi olduğu ve günlük hayatta büyük aksaklıklara sebep olduğu görülmüştür. Ayrıca Bulgar meselesi yüzünden Şark Demiryolları siyasal bir mesele haline gelmiştir. Aynı zamanda Aydın Şimendiferinde greve giden işçiler ve halkın, Punta karakolundaki kolluk kuvvetleri ile çatışmaya girdiği görülmüştür. Bab-ı Âli'ye haber verilmesinin ardından İzmir valiliğine taburlarla silah yollanmış, kaos ortamına sebep olan halk ve işçilerin grevi askerler tarafından sert davranılarak yatıştırılmıştır.¹²⁵ Aydın Şimendiferindeki grevin geldiği süreçten bir süre sonra Tanin gazetesinde yazılanlara göre durum daha vahim bir hal almıştır. Terk-i işgale gitmiş olan kumpanyanın ameleleri, Develiköy istasyonundaki treni yoldan çıkararak bazı maddi hasarlar çıkarmıştır. Bir gün sonra ise istasyonu işgal ederek daha önce tevkif edilen arkadaşlarını kurtarmayı istemişlerdir. İzmir bölgesindeki ticaret ağını çaresiz bırakan işçiler, aynı zamanda telgraf kablolarını da kopartarak ciddi hasarlar vermiştir. Derli toplu askeri bir bölük, grevcileri sindirmeye çalışmıştır. Ardından çatışma çıkmış, bundan dolayı bir kişi ölmüş ve bazılarının yaralandığı tespit edilmiştir. Bu meydana gelen durumlara rağmen olay çözülmemiş, işçilerin çeteler oluşturduğu ve şehrin içinde kimsenin rahat gezemediği görülmüştür. Bununla birlikte esnafların da bu mevcut durumdan yani işçilerin eylemlerinden rahatsız olduğunu tahmin etmek zor olmamıştır. Bunun için gazete haberine göre, yeni gelişmelere karşı önlemlerin alınması hem esnaflar hem basın hem de halk tarafından beklenti oluşturan bir durum olarak karşımıza çıkmıştır.¹²⁶ İki gün sonra grevle ilgili çıkan başka bir haberde Aydın Şimendifer memurlarının greve devam ettiği, şirket dışından memur istihdamına şiddetle karşı çıktığı, ortamın sakin kalması için asayişin asker tarafından sağlandığı belirlenmiştir. Önceki olaylardan devreden meseleler

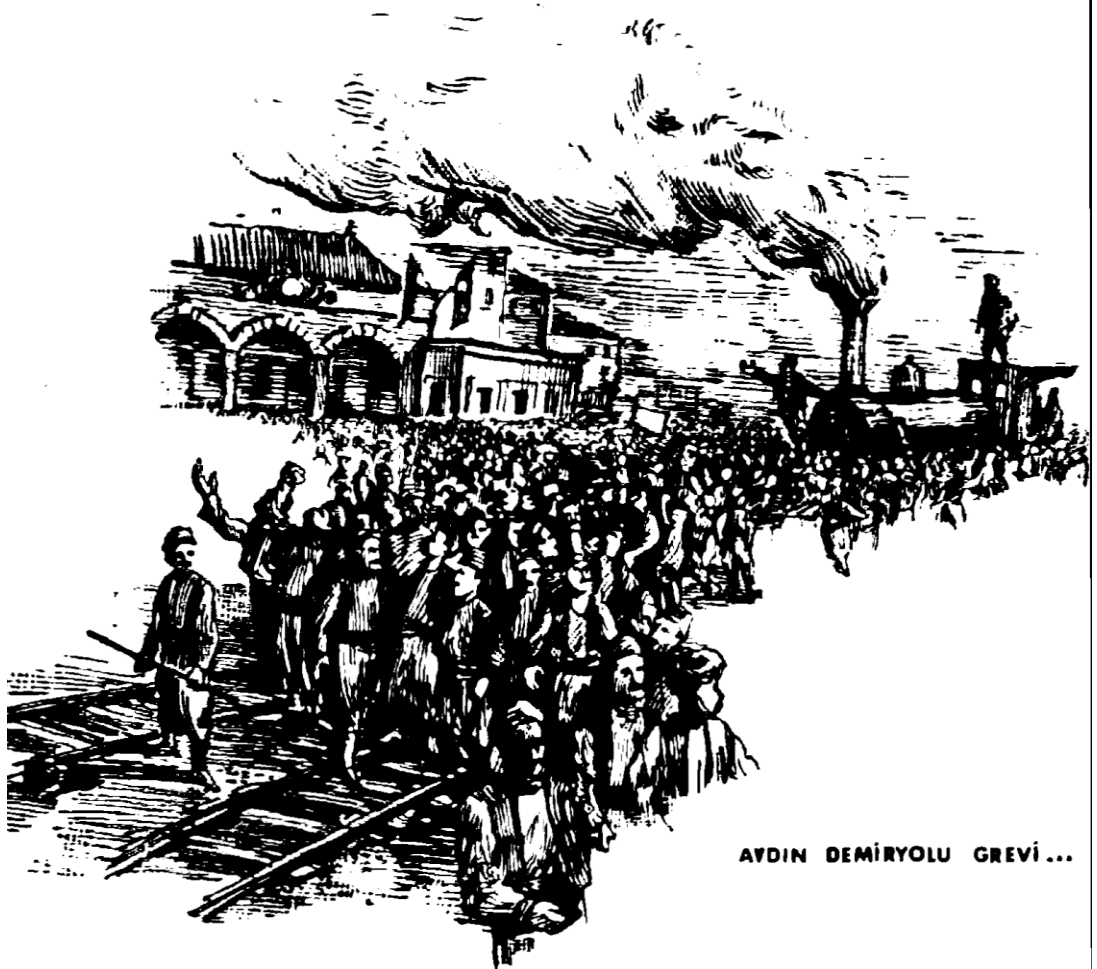
¹²⁴ “Şimendiferlerde Tatil-i İşgal”, **Tanin**, 10 Eylül 1908. s. 4.

¹²⁵ Taner Aslan, , “ İkinci Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme,” **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi Merkezi S. 25** (2009), s. 45; Ayrıca Bkz. “Tatil-i İşgal”, **Tanin**, 7 Eylül 1908.

¹²⁶ “Aydın Şimendiferi”, **Tanin**, 3 Ekim 1908. s.s. 7,8.

yüzünden işçilerin süngülediği hatta bir iki ameleye ateş edildiğinin durumunun gerçeği yansıtmadığı, şimendifer idaresinin hükümete yapmış olduğu müracaatın kabul edilmediği, İngiliz amele bir hakem tayin edildiği ve bu durumun kumpanyanın hoşuna gitmediği gazete haberinde yazılmıştır.¹²⁷

Üç aylık grev dalgası için göze çarpan bir başka grev türü ise tütün işçilerinin yaptığı eylemler olmuştur. Kavala’da tütün mağazalarında çalışan işçiler, isteklerinin daha önce zam talebiyle reddedilmesinin üzerine greve gitme kararı almıştır. Bakanlıklar arasında yapılan yazışmada bu durumun çözüme kavuştuğu, işçilerin zam isteklerinin kabul edildiği, mutasarrıflık yazısında düzenin yeniden işlenmeye başladığı görülmüştür.¹²⁸

¹²⁷ “Aydın Şimendiferi Grevi”, **Tanin**, 5 Ekim 1908. s. 6.

¹²⁸ **BOA, DH.MKT. / 2622-8**, 18 Eylül 1908.

Kaynak: Üstün, Yaman, **A.g.e.** s. 11.

Tütün grevleri içinde en çok dikkat çeken Cibali tütün amelelerinin grevi haricinde İstanbul'da tütün bayilerinin kepenk kapatarak Bab-ı Âli'ye kadar yürüyüp eylem yapmaları olmuştur. Bunun yanında tütün rejisinin bazı şubeleri kapatmasını ve kar marjını yüzde yediden yirmiye çıkarılmasını istemişlerdir. Selanik'te tütün ticarethaneleri, işçilerin yaptığı grev sonucunda olumlu bir dönüş sağlamıştır. Buna göre üretim sahipleri, işçilerin maaşlarına yüzde otuz zam yapmışlardır. Ayrıca Selanik'te yine eylül ayı içinde tütün ameleleri maaşlarının zam yapılması talebiyle tatil-i işgale gitmişlerdir. Samsun'da tütün işçilerinin grevi daha bilinçli ve daha nizamlı şekilde yapılmıştır. II. Meşrutiyet'ten üç hafta sonra işçilerin kendi aralarında belirledikleri temsilcilerle bir sendika kurduklarını, eylemlerinin sendika komutlarına göre hareket edilmesi gerektiğini ve bundan dolayı sendikayla temsilcilerinin muhatap alınması gerektiğini yetkililere bildirmişlerdir. Yine aynı dönemde Samsun'da tütün mağazalarında çalışan bağcı işçiler greve gitmiş, ardından işçiler ile işveren arasında bir komisyon kurulmuştur. İlk başta anlaşma olmasına rağmen daha sonra sonuca bağlanamamış, araya üst rütbeli bir asker girmesine rağmen sorun yine çözülememiştir. Samsun'da üçüncü grev, ekim ayında tütün rejisi işçileri tarafından zam talebiyle olmuştur. Fakat reji yöneticisi bunu kabul etmemiştir. Olay daha sonra ağır ve hararetle bir hal almış, işçiler ile reji yöneticileri arasında çatışma çıkmış ve neticesinde iki işçinin öldüğü görülmüştür. Bu gelişmenin üzerine Reji Nazırı; olayda kışkırtıcı sebeplerin olduğunu göz önünde bulundurarak bu duruma neden olan kişileri saptamış, ardından tutuklatmıştır. Diğer işçilerin ise zam taleplerini onaylamış ve grevin sonra ermesini sağlamıştır.¹²⁹

¹²⁹ Hakkı Onur (Zafer Toprak), "1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler", **Yurt ve Dünya**, S. 2 (1977) s.s. 8 – 10; Ayrıca Bkz. "Grevler", **Tanin**, 13 Ekim 1908. s. 8.

Kaynak: Üstel, Yaman, A.g.e., s. 15.

Hasköy'de Şirket-i Hayriye'nin fabrikasında çalışan ameleler, maaş ve günlüklerine zam istemek münasebetiyle üç hafta önce şirket idarehanesine müracaat etmiştir. İdare tarafından bir hafta sonra maaşların düzenleneceği vaadinde bulunulmuştur. Aradan iki hafta geçmesinin ardından hiçbir reaksiyon göremeyen işçiler, hemen tatil-i işgale gitmişlerdir. Fabrika yönetimi bu işe çare bulmaya çalışırken istibdat döneminden beri sızlanan işçiler, ortamı fırsat bilerek haklarını rahatlıkla fırsata çevirmiştir. Önce memurları aralarına katmış, akabinde Zaptiye Nezaretine müracaat etmişlerdir. Daha sonra fabrika yönetimi, işçilerin anarşist bir şekilde idarehaneyi basıp canlarına suikast edeceklerini sebep göstererek Bab-ı Âli'ye başvurmuş ve bu vaziyette hemen bir bölük kadar nişancı askeri şirket idaresi önüne gelerek memurları ve işçileri ayakları altında ezmiştir.

Üstelik süvariler kamçılarla ve askerler dipçiklerle çalışanları darp etmişlerdir. Böylelikle işçilerin haklarını aradıkları ve hiçbir taşkınlık çıkarmadıkları halde neredeyse canlarından olma noktasına geldikleri görülmüştür.¹³⁰

Ağustos ayından başlayıp daha sonra sürekli devam eden fırıncıların grevi de görülmüştür. Gıda üretimi sektöründe en önemli konumda bulunan fırın ameleleri, daha çok eylemlerini İstanbul'da yapmıştır. İşçilerin terk-i işgale gittikleri ve bu yüzden ekmek çıkarmayacaklarını dair söylentiler çıkmıştır. Fırıncılar ve pişiriciler bir araya gelip Şehremaneti Zaptiye Nezaretine yevmiyelerinin artırılması için müracaat etmiş ve bunun kabulü ile karşılığında senet aldıklarını belirtmişlerdir. Fırıncılar dışarıdan ucuz amele gelmesi tehdidine karşı bir hareket göstermemekle birlikte ekmek çıkarılmayacağı rivayeti de bir söylentiden ibaret olduğu belirlenmiştir.¹³¹ İşçiler ile patronların arasında yapılan müzakerede işçiler, zam teklifini kabul etmemiştir. Böylece fırıncıların grevi ekim ayına sarktığı anlaşılmıştır. İşçilerin fırınlarda çalışan diğer işçileri engellediği ve devletin önlem almak için asker ve zabıta gönderdiği görülmüştür.¹³²

1908 yılında bir başka dikkat çeken mesele ise maden sektöründe görülen işçi grevleridir. Bunun için devlet nezdinde tehlike arz edildiğini bazı yazışmalardan anlaşılmıştır. Zonguldak'ta amelelerin maden ocaklarında greve gitmesi sebebiyle devlet, işçilere bazı yaptırımlar yapılması gerektiğini bildirmiştir.¹³³ Ereğli'de, Fransız Ereğli Şirket-i Osmaniye ameleleri greve gitmiştir. İşçiler, Ereğli'de grevin başlamasının sebebi olarak şehri yönetmekle sorumlu olan kaymakamı suçlamış ve onun şehre geldiğinden beri kendisinin işçileri grev yapması için cesaretlendirdiğini söylemiştir. Kaymakam bu duruma karşılık Anadolu yerlileri ve Kürt amelelerin etken olduklarını belirtmesinin yanı sıra asıl kışkırtıcıların kumpanya içindeki yabancılar olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. İki bin amelenin katıldığı büyük grevin sonlandırılması için hükümetçe askerler gönderilmiştir. Ancak Kürt ve yabancı işçilerin katılmasıyla birlikte grev hareketi güçlenmiş, çatışma çıkmış ve grev sonlanmadan devam etmiştir. Devlet görevlilerinin amelelere yönelik nasihatlerinden bir sonuç çıkmayınca Dâhiliye Nezaretince askerlere verilen emirlerde doğrudan karşılarına çıkan kişi ne olursa

¹³⁰“Şirket-i Hayriyye”, **Tanin**, 27 Eylül 1908. s.s. 6,7.

¹³¹ “Heyet-i Vükela”, **Tanin**, 16 Eylül 1908. s. 7.

¹³² **BOA, 2B/600 – 116**, 4 Ekim, 1908; Ayrıca Bkz. Onur, **A.g.m.**, s.s. 7,8.

¹³³ **BOA, 2B/312 – 16**, 23 Kasım 1908.

olsun “tevkif edilsin” olmuştur. Daha sonrasında şirketin lokavt hakkını kullanarak devleti sıkıştırması ve devamında yirmi iki amelenin tevkif edilmesi neticesinde işçilerin grev girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹³⁴

Maden grevleri içinde en çok dikkat çeken grevlerden biri de Balya Karaydın Maden grevi olmuştur. Neredeyse maaşlarının iki katına yakın bir zam talebi karşılıksız kalan amelelerin Osmanlı tebaasından Türk, Rum, Kürt ve Ermeni gibi işçilerin olduğu da görülmüştür. Karesi ve Karaaydın madenlerindeki iki bin amelenin tatil-i işgale gittiği kumpanya, bu grevde çözüm üretmek için pek hevesli olmamıştır.¹³⁵ Bursa valiliğince grev haberi Tevfik Paşa’ya ulaştırıldığında Paşa, grev yapmanın kargaşa çıkarmadan işçilerin hakkı olduğunu ve bunun için gerekirse işçilerin arasından temsilciler seçilip müzakerat yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca çalışmak isteyen diğer amelelere de mani olunmamasını istemiş aksi halde mani olan amelelerin tevkif edileceğini söylemiştir. Olayların tırmanması üzerine ve Karesi Mutasarrıflığıyla yapılan yazışmalar sonucunda Tevfik Paşa düzenin yeniden eski hale gelmesi için grev alanına asker göndermiştir. Daha sonra yapılan soruşturmalarda işçilerin haklı olduğu ve işçilerin grev yapması için kızıştırmanın belediye reisi olduğu anlaşılmıştır. İşçiler, sonuç olarak kendi açılardan bir netice alamamıştır.¹³⁶

Sonraki gün Balya Karaaydın greviyle ilgili haberde terk-i işgal eden amelelerin çalışmak isteyen diğer amelelere engel olduğu gazete haberinde yer almıştır. Bu durum için diğer amelelerin rahat çalışabilmesi için zabıta kuvvetleri maden bölgesine gönderilmiştir. Amelelerin istediği zam ve uygun çalışma şartlarının ıslah edileceğine dair gelişmeler olacağı görülmüştür. Aynı gün haberde dokumacı esnafının yüzde 40 zam talebiyle terk-i işgal ettiği yazılmıştır. Gazetede başka bir manşette ise Zonguldak’taki Şirket-i Osmaniye ile amelesi arasındaki anlaşmazlığın on gün içinde çözüleceği, şimendiferin bildirdiği telgraf ile anlaşılmıştır. Gazete, aynı gün Aydın Şimendiferi müstahdeminin üçüncü defa greve gittiğini yazmış ve bu terk-i işgale meydan vermemek için de bölgeye askeri kuvvetler gönderildiğine işaret etmiştir. Ayrıca yine aynı günlerde Şam Şimendiferi Müstahdeminin tatil-i işgale gittiği haberde yer almıştır. Kumpanyanın vekili

¹³⁴ Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 336 – 339.

¹³⁵“Balya’da Tatil-i İşgal”, **Tanin**, 29 Eylül 1908. s. 8.

¹³⁶ Uğur Akbulut, “ Balya Karaaydın Maden Grevi ve Mehmet Ali (Aynî) Bey’in Müfettişliği (1908),” **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 34 (2013), s.s. 17 – 26.

Mösyö Deluna adına hareket eden delegelerin Beyrut valisi Nazım Paşa'nın yanına giderek uzun görüşmeler yapmış ve bu sayede çalışanların terfi edilmesi daha rahat bir şekilde gerçekleşmiştir.¹³⁷ Bursa'da Karesi tarafından devam eden grevlerde ise maden alanı daha ağırlıklı olan sektör olmuştur. Sultan çayırı mevkiinde işlenmekte olan madende amelelerin terk-i işgale gitmesinden dolayı kumpanya; durumun hal ve tesviyesi için orman, maden ve ziraat nezaretinden olay mahalline gönderim olmuştur. Hüdavendigâr maden mühendisi Abdullah Efendi, amelelerin eskiden olduğu gibi işlerine yeniden başladıklarını ve durumun yeniden işlenmeye başladığını yazı ile haber etmiştir.¹³⁸

Eylül ayının sonuna doğru üçüncü kez greve gitmiş olan Aydın Şimendiferi işçilerinin sorunu artık hem kumpanya hem de devlet nezdinde dikkat çekecek bir hal almıştır. Şimendifer direktörü Mösyö Barfilid, işçilerle bir müzakereye gitmiş ve alınan kararları bir gazete imtiyazı olan Çörekçioğlu adında bir kişiye tebliğ etmiştir. Ayrıca yine o dönemde devlet adına Fuat Bey bir fezleke hazırlamıştır. Daha sonra kumpanya adına Londra'dan iki müfettişle Osmanlı hükümeti adına Fuat Bey'in bu konu için bir araya geldiği vakitte Aydın Demiryolunun seyir ve harekete mübaşeret ettiği görülmüştür. Bütün bunların sonunda işçilere karşı sorumluluğun bir ihtiyaç olması sebebiyle bu durumun tartışılması ve İzmir Ticaret Odası'nda müzakerelerin sürdürülmesi gerektiği için bir meclis toplanacağı gazete haberinde belirtilmiştir.¹³⁹

Ekim ayının başından itibaren İstanbul merkezli grevlerin azalmasıyla birlikte imparatorluğun farklı yerlerinde zaman zaman grevler olduğu görülmüştür. Beyrut'ta daha önce gazhane amelelerinin başlattığı grev, ameleler ile şirket yönetiminin müzakere sonucu anlaşıkları grevin sona erdiği ve bu durumun devlet nezdinde takdir edildiği görülmüştür.¹⁴⁰

Üç aylık grev dalgasının Osmanlı toplumuna ve işçi sınıfına getirdikleri değişimler sadece kendileri için geçerli olmamıştır. Bu dönemin yoğun ve etkin işçi hareketlerinden ders çıkaran Osmanlı hükümeti Tatil-i Eşgal yolunda önceden bazı girişimlerde bulunmuştur. Tatil-i işgalin kesintisiz devamı üzerine hükümet yeni bir

¹³⁷“Tatil-i İşgal”, **Tanin**, 30 Eylül 1908. s. 8.

¹³⁸ “Küçük Havadisler”, **Tanin**, 17 Kasım 1908. s. 4.

¹³⁹ “Aydın Şimendiferi Kumpanyasının Grevi”, **Tanin**, 12 Ekim 1908. s. 8.

¹⁴⁰ **BOA, DH.MKT/2625 – 67**, 8 Ekim 1908.

nizamname kaleme almak istemiştir. Nizamname, yalnızca şimendifer ve vapur gibi genel hizmetlere ilişkin şirketleri kapsamıştır. Maden şirketleri veya madenciler hakkında da nizamnamede bir münderiç bulunduğundan bu yönden dikkate alınması gerektiği bu şirketlerce dile getirilmiştir.¹⁴¹ Aradan iki ay geçmeden madenlerde meydana gelen tatil-i işgal meseleleri hakkında yapılan bir Nizamname Layihasının Bab-ı Âli'ye takdim edildiği haber edilmiştir.¹⁴² Maden şirketleri ve nizamname hakkındaki dedikoduların gerçek olduğu devlet yazışmalarından da ortaya çıkmıştır. Daha sonra yayınlanan tatil-i işgal nizamnamesinde, maden şirketlerinin bahsinin geçilmediği, ruhsat ve imtiyazlar üzerinden değişiklikler yapıldığı, bu hususta hazine ve sermayedarlarının haklarının korunması hakkında mütalaa edildiği, demiryolu ve tramvaylar alanında da değişiklikler olduğu belirlenmiştir.¹⁴³ İşçiler için hazırlanan yeni yönetmelikler, sendikalar için de yavaş yavaş duyulmaya başlanmıştır. Meclis-i Mebusan'a yeni gönderilen bir belgede, tatil-i işgal eden cemiyetlerin muamelelerini kapsayan yeni bir kanun layihasının meclise gönderildiği ve bunun kabul edilmesinin muhtemel olduğu görülmüştür.¹⁴⁴

Ekim ayı sonlarından itibaren 1908 Kasım ayından 1909 yaz başına kadar grev haberleri azalmaya başlamıştır. Ayrıca grevcilere karşı gerek patronların gerekse devlet görevlilerin tecrübeli olması sebebiyle grevlerin uzun sürmediği anlaşılmıştır. Bu durumun neticesinde ya hemen çözüm getirilmiş ya da ciddi bir baskı ile grev sona erdirilmiştir. Bununla birlikte yerel veya devletin propagandalarını yapan gazetelerde az da olsa grev haberlerine rastlanılmıştır.

İstanbul'da birçok hamal ile liman amelesi bir gösteri topluluğu düzenleyerek Meclis-i Mebusan'ın önüne gitmiştir. Hükümetin tavsiyesine rağmen Osmanlı ve Avusturya hükümetleri arasında imzalanan itilaf protokolünü, mecliste tasdik eden olmadıkça Avusturya ve Bulgar mallarını boykot edeceklerini ve çalışmayacaklarını beyan etmişlerdir.¹⁴⁵

İki gün sonra bir telgrafta “Rumeli Şimendiferlerinde çalışan ecnebi tebaası oradaki vazifelerini terk etmek üzere hükümet matbualarından emir almışlardır.”

¹⁴¹“Tatil-i İşgal ve Madenler”, **Tanin**, 25 Ekim 1908. s. 7.

¹⁴²“ Küçük Havadisler”, **Tanin**, 16 Aralık 1908. s. 4.

¹⁴³ **BOA, BEO / 3430 – 257213**, 10 Kasım 1908.

¹⁴⁴ **BOA, BEO / 3459 – 259378**, 23 Aralık 1908.

¹⁴⁵“Hamalların Nümayişi”, **İttihad**, 8 Şubat 1909. s.4.

haberine rastlanılmıştır.¹⁴⁶ Birkaç gün sonra deniz sektöründen Hamidiye şirketinin vapurunun Karşıyaka'ya giderken ameleler, denizin tam ortasında greve karar vermişler ve bu kararı uygulamaya koyulmuşlardır.¹⁴⁷ Şubat ayındaki olaydan sonra mart ayında deniz sektörü bölümünden mavnacılar grevi, devlet nezdinde kendine muhatap bulacak bir noktaya gelmiştir. Nitekim mavnacılar grevi nedeniyle İtalyan, Avusturya ve Rusya mallarını getiren vapurların ihraç yapmaları engellenmiştir. Sonraki günlerde uzun süren münakaşalar vukua gelmiş, sonuç olarak durumu incelemek için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon altı üyeden oluşmakta ve komisyonun bu mesele hakkında bir bildiri tanzim eden ticaret ve bayındırlık işleri bakanı Kapril Efendi, karar veren kişi olarak görülmüştür.¹⁴⁸ Bir hafta sonra başka bir habere, Rus ve İtalyan gemilerinin yürüme izniyle limandaki mavnacılar arasında itilaf olması nedeniyle grev kararı verilmesi yansımıştır.¹⁴⁹ Aynı gün Selanik'te tütün işçileri de grev yapmıştır. Selanik'te bulunan tütün bayileri, reji idaresinin haksız olan bazı muamelelerine karşı dükkânlarını kapatarak grev kararı almışlardır ve bunun için de ayrıca bir bildiri hazırlamışlardır.¹⁵⁰ Mart ayı içindeki bir başka grev, İstanbul'da deniz sektöründeki amelelerin bilinen grev sebepleri gibi eylemlerden meydana gelmiştir.¹⁵¹

1908 grev patlaması dönemin siyasi konjonktürüne paralel olarak hareketlilik kazanmış ise de bu durum kısa bir süre sonra değişmiştir. 1908 Devrimi'nden başlayarak sonraki üç aylık süreçte işçi grevleri, toplum nezdinden kabul görmüşken devlet tarafından ise net bir reaksiyon gelmemiştir. Bu da dönemin siyasi acemiliğinden kaynaklanmış olabilir. Bir diğer ihtimal de bu dönemdeki grevlerin başlama süreçlerinde, işçi sınıfının istediklerini biraz daha kolay aldığı bir ortamın oluşmuş olabileceğidir.

Bu süreçten sonra Osmanlı işçi sınıfı için durum değişmiştir. Çünkü yavaş yavaş işçilerle ilgili yeni layihalar, nizamnameler, düzenlemeler yapılacağı haberleri basında yer almaya başlamıştır. Hükümet tarafından ülkenin yeniden meşru yönetimle birlikte keşmekeş olduğu, bunun sadece siyasi alanda değil toplumsal alanlarda da aynı durumda olduğu ve hükümetin şikâyet içinde olduğu

¹⁴⁶“Rumeli Şimendiferleri”, **İttihad**, 10 Şubat 1909. s. 4.

¹⁴⁷“Yeni Hamidiye Vapurları”, **İttihad**, 12 Şubat 1909. s. 4.

¹⁴⁸“Mavnacıların Grevi”, **Sabah**, 5 Mart 1909. s. 3.

¹⁴⁹“Mavnacılar”, **Serbести**, 12 Mart 1909. s. 4.

¹⁵⁰“Selanik'te Tütüncülerin Grevi”, **Şura-yı Ümmet**, 12 Mart 1909. s. 5.

¹⁵¹“İstanbul Limanı”, **Şura-yı Ümmet**, 8 Mart 1909. s. 3,4.

basına yansımıştır. İşçiler için yeni hazırlanacak olan nizamnamelerde bir nevi Ta'til-i Eşgâl yasası sürecine doğru gidileceğinin belirtileri olmuş olabilirdi, fakat mevcut siyasi şartlarda bu durumun hemen gelişmiş olması olağan değildi. Üç aylık grev dalgasının ardından kasım ayı ile birlikte azalmaya başlayan grev sayılarının, 31 Mart Vakası'na kadar daha da azaldığı görülmüştür. Buna karşın hükümet tarafının bu durumda bile memnun olmadığı ve bundan dolayı da Ta'til-i Eşgâl yasasını uygulamaya koyacağı belli olmuştur. İşçiler için bu süreçte ilk ıslah (layiha, nizamname) ekim ve şubat ayları arasından itibaren devlet kademelerinde tartışılmaya başlanmış ve çok uzun bir süre geçmeden işçiler için ilk yaptırımların olacağı görülmüştür.¹⁵²

Aşağıdaki tabloda, Osmanlı Devleti'nde işçi sınıfının en hareketli olduğu bu dönemde görülen belli başlı grev sayıları, greve katılan kişi sayısı, grev sektörleri yer almaktadır:

Tablo 4 : II. Meşrutiyet'ten Sonraki Grev Dalgasının Listesi (1908)

No	Tarih	İş Alanı	Şirket, İşçi Grubu	Kent, Şehir	Sayı
1	31 Temmuz	Deniz Taşımacılığı	İdare-i Mahsusa Vapurları	İstanbul	-
2	31 Temmuz	Gıda	Cibali Tütün Reji	İstanbul	-
3	Ağustos başı	Ardiye	Rıhtım İşçileri	İstanbul	-
4	Ağustos başı	Ardiye	Rıhtım İşçileri	Selanik	800
5	Ağustos başı	Ardiye	Rıhtım İşçileri	İzmir	-
6	5 Ağustos	Basın ve Yayın	Mürettepler	İstanbul	-
7	8 Ağustos	Dokuma	Çarmadan Halı Fabrikası ameleleri	İzmir	50
8	10 Ağustos	Gıda	İncir imalathanesi	İzmir	-
9	11 Ağustos	Çimento, Cam	Paşabahçe	İstanbul	-

¹⁵²“Grevler Aleyhine Bir Kanun”, *İşçiler*, 10 Şubat 1909. s. 2.

10	12 Ağustos	Demiryolu	Aksaray, Şişli	İstanbul	-
11	23 Ağustos	Demiryolu	Şişli, Beşiktaş	İstanbul	-
12	2 Eylül	Demiryolu	Aksaray, Beşiktaş	İstanbul	-
13	15 Eylül	Demiryolu	Şişli, Aksaray,	İstanbul	-
14	12 Ağustos	Ardiye	Kömür ameleleri	İstanbul	-
15	15 Ağustos	Ardiye	Rıhtım ameleleri	Beyrut	50
16	22 Ağustos	Ardiye	Rıhtım ameleleri	Beyrut	105
17	Ağustos başları	Demiryolu	Tramvay sürücüleri	İzmir	-
18	Ağustos başları	Ağaç	Marangoz ameleleri	İzmir	-
19	Ağustos	Dokuma	İplik ve Boya	İzmir	-
20	Ağustos	Ardiye	Rıhtım ameleleri	Midilli	-
21	Ağustos	Ardiye	Rıhtım ameleleri	Varna	-
22	Ağustos ortası	Gıda	Tütün ve Atölye	Samsun	1500
23	17 Ağustos	Enerji	Su şirketi ameleleri	İstanbul	-
24	18 Ağustos	Dokuma	İplik Fabrikası	İstanbul	-
25	19 Ağustos	Basın ve Yayın	Galata Mürettip	İstanbul	-
26	22 Ağustos	Gıda	Fırın	İstanbul	150
27	16 Eylül	Gıda	Fırın	İstanbul	400
28	23 Ağustos	Demiryolu	Şark Demiryolu	Üsküp	-
29	18 Ağustos	Gıda	Tütün reji ameleleri	Selanik	-
30	Eylül başı	Gıda	Tütün reji ameleleri	Selanik	-
31	25 Eylül	Gıda	Olympos buz Fab.	Selanik	-
32	25 Ağustos	Gıda	Olympos buz Fab.	Selanik	-
33	24 Ağustos	Demiryolu	Şark Demiryolu	Selanik	-
34	24 Ağustos	Demiryolu	Selanik İstanbul hat	Selanik	-
35	24 Ağustos	Gıda	Fırın ameleleri	Selanik	1000
36	24 Ağustos	Gıda	Sabun ameleleri	Selanik	500
37	24 Ağustos	Çimento, cam	Allatini tuğla Fab.	Selanik	2000
38	24 Ağustos	Gıda	Allatini un Fab.	Selanik	100
39	24 Ağustos	Eğlence	Olympos birahanesi	Selanik	120
40	24 Ağustos	Gıda	Tütün rejisi	Selanik	500
41	24 ağustos	Gemi yapımı	Tersane ameleleri	Selanik	800
42	24 Ağustos	Ticaret, Büro	Orosti mağazası	Selanik	95

43	24 Ağustos	Metal	Benforado Teneke imalat ameleleri	Selanik	22
44	Ağustos sonu	Demiryolu	Selanik-Manastır hat	Selanik	-
45	28 Ağustos	Demiryolu	Yedikule Şimendifer	İstanbul	200
46	28 Ağustos	Demiryolu	Sirkeci Şimendifer	İstanbul	-
47	28 Ağustos	Demiryolu	Selanik-İstanbul hat	Dedeoğaç	1500
48	18 Eylül	Demiryolu	Selanik-İstanbul hat	Dedeoğaç	1500
49	31 Ağustos	Demiryolu	İzmir-Aydın şirketi	Aydın	-
50	1 Eylül	Demiryolu	Demiryolu ameleleri	Aydın	-
51	Eylül ortası	Demiryolu	Demiryolu ameleleri	Aydın	-
52	26 Eylül	Demir yolu	Demiryolu ameleleri	Aydın	-
53	Eylül başı	Haberleşme	Telgraf ameleleri	Selanik	-
54	Eylül başı	Gıda	Tütün ticarethaneleri	Selanik	-
55	Eylül başı	Demiryolu	Tramvay	Selanik	-
56	Eylül başı	Dokuma	İpek iplik ameleleri	Gevgeli	200
57	2 Eylül	Deri	Kazlıçeşme	İstanbul	-
58	5 Eylül	Deniz	Şirket-i Hayriyye	İstanbul	-
59	5 Eylül	Demiryolu	İzmir tramvay	İzmir	-
60	9 Eylül	Ticaret, Büro	Mağaza ameleleri	Selanik	-
61	10 Eylül	Ticaret, Büro	Bakkal, Berber	Selanik	-
62	10 Eylül	Eğlence	Otel, Lokanta	Selanik	-
63	Eylül	Deniz	Hamidiye Şirketi	İzmir	-
64	13 Eylül	Gıda	Tütün rejisi	Kavala	12000
65	13 Eylül	Gıda	Tütün rejisi	Drama	2000
66	11 Eylül	Demiryolu	Anadolu-Bağdat	İstanbul, Ankara, Eskişehir	900
67	14 Eylül	Madencilik	Kömür maden	Zonguldak	10000
68	Eylül ortası	Gıda	Tütün ticarethane	Samsun	-
69	14 Eylül	Deniz	Şirket-i Hayriyye	İstanbul	-
70	23 Eylül	Gemi yapımı	Şirket-i Hayriyye	İstanbul	-
71	15 Eylül	Demiryolu	Demiryolu ameleleri	İzmir ve Kasaba	-

72	17 Eylül	Basın ve yayın	Matbuat ameleleri	İstanbul	-
73	17 Eylül	Deniz taşıma	İdare-i Mahsusa	İstanbul	-
74	Eylül ortası	Enerji	Havagazı ameleleri	Selanik	-
75	Eylül ortası	Basın ve yayın	Matbaa ameleleri	Selanik	-
76	Eylül ortası	Gıda	Şeker İmalathane	Selanik	-
77	Eylül ortası	Dokuma	Deri mağaza ameleleri	Selanik	-
78	Eylül ortası	Ardiye	Gümrük	Midilli	-
79	18 Eylül	Demiryolu	Şark Demiryolları	İstanbul, Edirne, Selanik vs.	3000
80	22 Eylül	Ticaret, Büro	Mağaza ameleleri	İstanbul	1500
81	22 Eylül	Ticaret, Büro	Orosdi –Back Mağaza	Selanik	-
82	23 Eylül	Dokuma	Feshane-i Amire	İstanbul	-
83	27 Eylül	Demiryolu	Demiryolu ameleleri	Beyrut Şam	-
84	30 Eylül	Genel işler	İstanbul belediyesi	İstanbul	-
85	Eylül sonu	Madencilik	Kurşun madeni amelleri	Balya Karaaydın	800
86	Eylül sonu	Madencilik	Bakır maden ameleleri	Ergani	700
87	Eylül sonu	Madencilik	Sabun ve Zeytinyağı	Midilli	-
88	Eylül Sonu	Ticaret, Büro	Au Bon Mağazası	İstanbul	-
89	Eylül sonu	Ticaret, Büro	Au Lion Mağazası	İstanbul	-
90	Eylül sonu	Dokuma	Hereke dokuma Fab.	Hereke	-
91	Eylül sonu	Gıda	Fırın ameleleri	Manastır	-
92	Eylül sonu	Metal	Singer Şirketi	Üsküp	52
93	Eylül sonu	Gıda	Reji tütün ameleleri	Kisanti	-
94	Eylül sonu	Ticaret, Büro	Errera mağazaları	İzmir	67
95	Eylül sonu	Ardiye	Hasanağa deposu	Kisanti	62
96	Eylül sonu	Çimento toprak	Kireç ocağı ameleleri	Kireçköy	-
97	Eylül sonu	Tarım	Pamuk ameleleri	Adana	-
98	Ekim başı	Dokuma	Yazmacı ameleleri	İstanbul	-
99	Ekim başı	Çimento	Büyükdere tuğla harmanları ameleleri	İstanbul	-
100	Ekim başı	Dokuma	Terzihane ameleleri	Midilli	-

101	Ekim başı	Gıda	Tütün rejisi ameleleri	Samsun	-
102	2 Ekim	Enerji	Beyrut gaz şirketi	Beyrut	-
103	4 Ekim	Genel işler	İstanbul Belediyesi	İstanbul	-
104	13 Ekim	Eğlence	Londra Birahanesi	İstanbul	-
105	14 Ekim	Eğlence	Tokatlıyan işletmesi	İstanbul	-
106	16 Ekim	Eğlence	Yani Birahanesi	İstanbul	-
107	16 Ekim	Eğlence	Pera Palas ameleleri	İstanbul	-
108	22 Ekim	Eğlence	Pera Palas ameleleri	İstanbul	-
109	16 Ekim	Eğlence	Beyoğlu kahvehanesi	İstanbul	-
110	30 Ekim	Madencilik	Foça Maden ameleleri	Foça	-
111	5 Aralık	Basın ve Yayın	Matbaa ameleleri	Kudüs	-

Bütün grevler olmamaklar birlikte tespit edilen grevci sayısı **toplam 42728** kişidir.

Kaynak: Güzel, **A.g.e.**, s.s. 35 – 46; Ayrıca Bkz. Zafer Toprak, **Türkiye’de İşçi sınıfı 1908 – 1948**, I. B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s.s. 15 – 18; Ayrıca Bkz. Sencer, **A.g.e.**, s.s. 172 – 205; Ayrıca Bkz. Gülmez, **A.g.m.**, s.s. 794 – 799.

Yukarıdaki tabloda değinilen grevlerden sadece üçü, işçi sınıfının meşrutiyetle gelen değişiminin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca belirlenen sektör ve grevler haricinde başka grevlerin olduğu da tabloya yansımıştır. Bazılarının gazete, devlet ve Osmanlı devlet arşivlerine yansıdığı bazılarının ise yer almadığı görülmüştür. Osmanlı işçi sınıfının bu dönemi, grevler ve hak arayışları bakımından kendince kısa süreli bir altın çağı olduğu anlaşılabilir. Çünkü bundan önce ya da bundan sonra imparatorluk için işçi sınıfı adına ne grev ne de boykot eylemleri bu kadar çok fazla ve hareketli olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi bu dönemdeki işçi hareketlerinin önceki eylemlere kıyasla daha bilinçli olduğu ve kitlelere daha çabuk ulaştığı görülmüştür. Üstelik organize olmayı bilen örgütlü bir işçi sınıfının olduğunu söylemek güç değildir. Yalnız şu bilinmelidir, bu dönemdeki işçi hareketlerinin hepsi sol veya sosyalizm ile bağdaştırılmamalıdır. Rumeli merkezli olmak üzere İstanbul ve birkaç şehirde sosyalist bir dernek, cemiyet veya sendika kuran işçilerin dışında sadece işçi haklarını koruma, işçinin yanında olma gibi amaçlarla hareket eden sendikalar da olmuştur. Aynı dönemdeki boykot hareketinin de bundan eksik kalır yanı olmamıştır.

Bu dönemde İTC'nin, işçilere karşı tutumu dostça olmamakla birlikte ameleler ve amelelerin kurdukları cemiyetlere karşı tutumları da agresiftir. Hükümet, yeri geldiğinde ecnebi kumpanyalarının hem tepkisini çekmemek hem de onlara yaranmak için çoğu grev alanına kolluk kuvvetleri ile destek olmuştur.¹⁵³ İTC'nin bu tutumu ve önceki devlet kadrolarının işçilere olan bakış açısı, grev dalgasının olduğu dönemde işçiler için nizamnameler yapılması fikirlerini ortaya çıkarmıştır. Eylül ve ekim aylarından itibaren amelelerin çalışma düzeni için devlet nezdinde somut adımlar atılmış fakat bunların da kâr etmeyeceği bir süreçten sonra, Ta'til-i Eşgâl yasası sürecine girilmiştir.

2.5. 1908 Yılı Grevlerinin Sebep ve Sonuçları

1908 grevlerinin temel sebepleri ve sonuçlarına değinilirse bu grevlerin gerek istibdat dönemi gerekse istibdat öncesi iş bırakma eylemlerinden tamamıyla farklı olduğu görülmüştür. Grevlerin en büyük sebebi şüphesiz ki bütün tarihçilerin de kabul ettiği anayasanın yeniden ilanı sonrasında oluşan hürriyet ortamında bir tırmanma veya patlama yaşandığı fikri olmuştur. Bu süreç ve sonrasındaki gelişmelerle birlikte gerçekten de işçilerin devlet adına geri dönülemeyecek bir ortama sürüklenme durumlarının olduğu ihtimal dahilinde olmuştur. Ülkenin sıkıyönetim aşamalarından hareketle işçi sınıfını durdurma ve sindirme adına çıkarılan nizamnamelere kadar hepsi bu sürecin birer parçası olarak devam etmiştir. Meşrutiyetin şartları içinde grevlere olanak sağlayan siyasi ortamdaki işçiler, durumlarını sorgulayabilmiş bir konuma gelmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde meydana gelen grevlerin sebebi olarak ilk sırada yer alan ekonomik sebepler olmuştur. Bu üç aylık grev dalgası sürecinde neredeyse bütün iş bırakma eylemlerinin temel sebebi ekonomik olmakla birlikte işçi sınıfı, kendi çalışma koşullarını düzeltmek için yine grev yoluna gitmiştir.¹⁵⁴ Aynı zamanda grevler, çalışma süresinin azaltılması, fazla mesai ücretinin verilmesi,

¹⁵³ D. Şişmanof, *Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi*, 1. B., Narodna Prosveta Devlet Yayınevi, Sofya, 1965, s. 22.

¹⁵⁴ Karakışla, *A.g.e.*, s. 32.

haftada bir izin hakkı tanınması, herhangi bir kaza veya hastalık durumu sonrasında işçi ailelerine yardım edilmesi gibi amaçlar taşımışlardır.¹⁵⁵

XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlı'da işçi hareketleri; ülkenin Rumeli bölgesindeki Kavala, Üsküp, Selanik ve Manastır gibi yerlerde dinamizmle yeni bir kıpırdanma olanağı sağlamıştır. Rumeli bölgesinde ülkenin diğer kısmına göre sanayi alanında gelişmişliğin bir nebze de olsa daha fazla olduğu tespit edilmiştir. II. Abdülhamit'in ülke yönetimindeki baskıcı yöntemlerinin, bu dinamizmle karşı karşıya geldiğinde artık eskisi kadar etkili olamadığı anlaşılmıştır. Bu gelişmeler dâhilinde uzun süren despotik rejim, azımsanmayacak sürede bastırma ve sindirme politikaları ile Osmanlı işçi sınıfının hareket alanlarını sınırlandırmıştır. Ayrıca işçilerin daha önceki sorunlarının, geçen süre içinde çözümlenmeden birikmesi, temmuz ayından itibaren ülkeye anayasa vasıtasıyla özgürlük ortamının gelmesi sonucunda yeni etkiler doğurmuştur. Geçmişte sıkışıp kalan sorunların yeniden gün yüzüne çıkmasıyla da aniden ya da art arda işçi grevleri tekrar patlak vermiştir.¹⁵⁶

Bazı grevler önceden olduğu gibi doğal ve kendiliğinden ortaya çıkarken bazı grevlerin ise planlı düzenli bir şekilde eyleme dönüştüğü görülmektedir. Grevler ilk başladığında İTC'nin, devlet yönetiminin, basın ve kamuoyunda özgürlük ortamının bir sonucu olarak görülmüştür. Bu yüzden müdahale edilmemiş ve bazen destek de verilmiştir. Daha sonra bu bakış açılarının değişim sebebi; siyasi, idari ve ekonomik sorunların meydana gelmesi sonucu imparatorluk içinde krizlerin çıkması olmuştur. Grevlere olan olumlu bakış açısı ise tam tersi olumsuzla dönüşmüştür. Grevler sorununa bakış olarak özellikle devlet tarafından "illet-i müsteviye" yakıştırması yapılmış ve bu yakıştırma gazetelere de yansımıştır.¹⁵⁷

Grevler; jurnalci istibdat yönetiminin yıkılmasıyla işçi sınıfının hak, hukuk, arayış hareketliliği arasında paralellik oluşturmuştur. Grevlerin sebebi dayanılmaz iş koşullarından ziyade Rumeli şehirlerinde işçi sınıfının yaptığı eylemler ve yine bu bölgedeki meşrutiyet hareketleri olmuştur. Fakat atılımlarını tamamlayamamış, ulusal bir orta sınıf devrim koşullarını yerine getiren bir hareket olamamıştır. Yabancı sermayeye karşı olunmasına rağmen iktisadi dayanağın özgür olmadığı

¹⁵⁵ Erdem, A.g.e., s.s.18,19.

¹⁵⁶ Gürsoy, A.g.e., s. 106.

¹⁵⁷ Aslan, A.g.m., s. 61.

koşullar altında devlet yöneticileri, işçi sınıfını hiçe sayıp yabancı sermaye gruplarıyla iş birliği yapma yolunu seçmiştir. Bu yüzden bu dönemdeki işçi hareketlerini doğrudan sol veya sosyalizm kavramlarıyla değerlendirmek doğru olmakla birlikte yüzdeliği düşük bir sosyalist işçi hareketinin olduğu da söylenebilir.¹⁵⁸ 31 Mart isyanıyla birlikte yeniden düzenlenen yönetim şartları; işçi sınıfına darbe vurmuş, işçilerin hareket alanlarını daraltmıştır. Devlet, kumpanyalar ile anlaşmayı tercih etmiş ve Ta'til-i Eşğâl Kanunu vasıtasıyla işçilere büyük bir darbe vurmuştur.¹⁵⁹

II. Meşrutiyet sonrası grevlerin sektörlere dağılımı ele alınırsa sektörlerin yüzdelik dağılımları arasında farklılıklar olduğu görülmüştür.

Tablo 5: 1908 Senesi Grevlerin İş Sektörlerine Dağılımı

İş Alanı	Grev Sayısı	Yüzdelik - %
Tarım & Ormancılık	Belirsiz	-
Avcılık,	1	0,9
Madencilik	3	2,7
Gıda Sanayii	21	18,9
Dokuma	10	9
Ağaç	1	0,9
Basın ve Yayın	5	4,5
Çimento, Toprak, Cam	4	3,6
Metal	2	1,8
Gemi	2	1,8
Enerji	3	2,7
Ticaret, Büro, Eğitim	Belirsiz	-
Güzel Sanatlar	8	7,2
Demiryolu	23	20,7
Deniz	6	5,4
Ardıye & Antrepoculuk	10	9

¹⁵⁸ Tunçay, A.g.e., s. 36.

¹⁵⁹ Lütfü Erişçi, **Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi**, 1. B., Kutulmuş Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 9.

Haberleşme	1	0,9
Konaklama & Eğlence	8	7,2
Genel	2	1,8
Toplam	Belirlenebilen 111	99,9

Kaynak: Güzel, **Türkiye’de İşçi...**, s. 47; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **Osmanlı’da İşçiler....**, s. 424; Ayrıca Bkz. **Toprak, 1908 İşçi....**, s. 6 – 20 .

Bu dönem grevlerin sektörlerine baktığımızda, hepsinden önce demiryolu grevlerinin sayısal ve yüzelik olarak ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Demiryolu grevlerinin yüzelik olarak yüksek olmasının sebebi olarak en başta, sektörün içindeki yabancı sermaye kumpanyalarının fazla olduğu ve devlet gücünün burada daha az olmasından kaynaklı olabileceği ihtimal dâhilinde olmuştur. Nitekim Şark Demiryolları ve Anadolu Demiryolları işçilerinin grevleri ve kumpanyalarla yaşanan çalışmalar yukarıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Demiryollarından sonra en yüksek yüzelik gıda sektöründen olduğu görülmüştür, bu da çok olağandır. Çünkü bu dönem gıda sektörü içinde sadece fırıncıların ve tütün işçilerinin yaptıkları grevler, diğer gıda türevlerinin hepsini katlayabilir durumda olmuştur. En başta İstanbul’da olmak üzere sonra Rumeli’nin farklı şehirlerinde gıda sektörü grevlerine daha çok rastlanılmıştır. Deniz taşımacılığı, maden, basın, dokuma sektörlerinin grevleri pek olağan karşılanmakla birlikte konaklama ve eğlence sektöründeki grevlerin fazla olması oldukça dikkat çekici sayılmıştır.

1908 yılı grevlerinin sektör dağılımları haricinde grevlerin meydana geldiği belirli şehirler ve kasabalarda daha çok etkin olduğu görülmüştür.

Tablo 6: 1908 Grevlerinin Kentlere Dağılımı

Şehir	Grev Sayısı	Yüzelik - %
İstanbul	59	41
Selanik	37	26
İzmir	10	7
Aydın	5	4
Balıkesir	4	3
Beyrut	4	3

Zonguldak	4	3
Edirne	3	3
Adapazarı	2	1
Manastır	2	1
Girit	2	1
Samsun	2	1
Üsküp	2	1
Diğer	7	5
Toplam	143	100

Kaynak: Yıldırım, **A.g.t.**, s. 394; Ayrıca Bkz. Güzel, **A.g.e.**, s. 47.

Yukarıdaki tabloda ismi geçen şehirler ve grevler sadece 1908 yılının ikinci yarısını kapsamaktadır. Grevlerin en fazla olduğu şehir başkent İstanbul'dur. İstanbul'da grev sayısının fazla olmasının sebebi, başkent diğer şehirlere göre sanayileşme alanında hızlı ilerlemesi ve sonrasında üretim araçlarının fazlalaştığı fabrika ve türevlerinin açılması dâhilinde işçi sayısının artmasıdır. Bu işçilerin bilinçli bir şekilde örgütlenerek eylemlerini yapması sonucunda grev sayısı artmış ve yüzdelik olarak kent, birinci sırada yer almıştır.

Balkan bölgesinde tabloya göre sayı ve Selanik hariç yüzdelik olarak az görülmesinin sebebi sadece birkaç aylık sürecin ele almasından kaynaklanmaktadır. Manastır, Kavala, Üsküp gibi şehirlerde ne kadar çok grevin meydana geldiğine ve sendika kurulduğuna yukarıda değinilmişti. Grev dalgasının olduğu süreçte grevler ülkenin neredeyse her köşesinde karşımıza çıkmaktadır. Maden, demiryolu ve tütün grevlerinin sadece bir şehirde değil birden fazla şehirde yapıldığını ve bu sektörlerde art arda yapılan grevler sayesinde ülkede bir grev dalgası havası oluştuğunu söylenebilir.¹⁶⁰

Sonuç olarak 1908 grev dalgası ve sonrasında meydana gelen grevleri değerlendirecek olursak: Ağustos-Ekim arasındaki üç aylık süreçte grevlerin ülkeyi esir aldığını, işçi sınıfının Osmanlı tarihi boyunca eylemsel olarak altın çağ yaşadığını, sendikal ve örgütlenme hareketlerinin hat safhaya geldiğini

¹⁶⁰ Güzel, **A.g.e.**, s. 51.

söyleyebiliriz. Bununla beraber devlet yönetiminin de bu süreçte siyasi sorunları tam düzeltemediği ve işçilere karşı nasıl davranılması konusunda bir çözüm bulamadığı için işçilerin etkinliklerin fazla olduğunu söylemek mümkündür. Ancak daha sonra değişen siyasi şartlar ve sonrasında, ülkede sıkıyönetim uygulamasına gidilmesi, Osmanlı işçi sınıfı lehine olan durumu işçilerin aleyhine dönmüştür. Kendilerine karşı şirketler savunulmuş, kanunnameler çıkarılmış bu da onların eylem yapma olanaklarını sınırlandırmıştır. Sonuç olarak imparatorluk içinde gelişen siyasi çalkantıların işçi sınıfı için de geriye dönülemeyecek biçimde olumsuz anlamda değiştiği söylenebilir.

III. Bölüm.

Ta'til-i Eşgâl Kanunu Sonrası Osmanlı'da İşçi Grevleri (1909 – 1914)

3.1. Ta'til-i Eşgâl Kanunu

Ta'til-i Eşgâl kavramı kelime anlamı olarak işi bırakmak, terk etmek anlamındadır. Ta'til kelimesi, Arapça kökenli bir kelime olup işsiz bırakma, işlemez hale koyma, bir gazeteyi, bir fabrikayı tatil etmek, işsizlik, muvakkaten işi bırakma, durdurma, kesme gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶¹ Eşgâl kelimesi ise işgâl kelimesi ile aynı kökenden gelmektedir. Şuğl yani meşguliyet kökeninden gelmekle birlikte işler, meşguliyetler, alıkoyma, meşgul etme, uğraştırma gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶²

Ta'til-i Eşgâl Kanunu, işçilerin grev ve sendikal hareketini sınırlandırmaya yöneliktir. Kanunun grev ve sendika ile doğrudan alakalı olan maddeleri ise şunlardır:

Birinci madde: - “Hükümet-i Seniyyeden ruhsat veya ayrıcalık elde ederek demiryolu, tramvay ve liman muameleleri aydınlatmak gibi mesuliyeti vardır. Umuma alakadar eden bir hizmet ile sorumlu bulunan her çeşit kurumların ile, müstahdemin ve amelesi beyninde şartları istihdamlarına dair anlaşmazlık vukuunda müstahdemin ve adı geçen ameleler üç vekil intihabına mecbur olup çözümleyici olacaktır. Bunlar Ticaret ve Bayındırlık bakanlığı olarak takdim edecekleri anlaşmazlık vakasını mahiyet ve sebeplerini izah edeceklerdir.”

İkinci madde: — “Müstahdemin ve amelenin istenilen şeyler miyanında (orta, ara) kurumların muamelatına müdahaleye ve umur-ı idaresiyle kanunun teftişe dair hiç bir talep bulunmayacaktır. Ancak emekli olmak ve iane sandıklarıyla ve kendi hukuklarına ilgili haller bundan müstesnadır.”

¹⁶¹ Şemsettin Sami, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat Kâmûs-ı Türkî, 6. B. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 327.

¹⁶²Raif Necdet Kestelli, Resimli Türkçe Kamus, 2. B. Türk Dil Kurumu Yayınlar, Ankara, 2011, s. 123.

Üçüncü madde: - “Nezaret istidanamesinin takdimi tarihinden itibaren nihayet üç gün zarfında bir nüshasını alâkadar olan müesseseye tebliğ edecek ve kurum idaresi bir hafta zarfında kendisi tarafından üç zat tayin ve isim ve kişilikleri Nezarete ihbar eyleyecektir. Müddet-i mezkûra kesilen olup da icap eden zevat tayin ve ihbar olunmadığı halde müstahdemin ve amelenin İstekler kayıtsız, ilişiksiz şart kabul edilmiş ad olunacaktır.”

Beşinci madde: - “Şartların anlaşma, uzlaşma müttefikan takarrürü halinde suret-i itilâfi beyan bir parça zabıtname tanzim olunarak tarafeyn vekilleri tarafından imza ve memur tarafından bunlar tasdik edilecektir.”

Altıncı madde: - “Tarafeyn itilâf edemediği takdirde, müstahdemin ve amele terk-i hizmette muhtar olup fakat serbesti amele aykırı, zıt her bir fiil ve hareket ika ve gösteri icrası katiyen memnudur.”

Yedinci madde: - “Heyet-i anlaşması zabıtnamesi gerek kurumların ve gerek çalışanların ve amele hakkında karışık ve itibarlı olup huzur, görünüş kurumların idaresi zabıtname ahkâmını güzelliğe dair icra ve tatbikten imtina eylediği takdirde taraf-ı Nezaretten kendilerine bir ihtarname tebliğ olunarak ahkâm-ı mezkûreyi icraya davet edilecek. İşbu ihbarnamenin tarihi tebliğinden sekiz gün sonra her biri yevmi gecikmesi için sermaye itibarisi elli bin liraya kadar olan müessese kendi hesabına yirmi beş ve yüz bin liraya kadar olan müessese aynı şekilde kendi hesabına olarak elli ve iki yüz bin liraya kadar olan yüz ve beş yüz bin liraya kadar olan yüz elli ve bir milyon liraya kadar olan iki yüz ve daha ziyade sermaye itibarisi bulunan müessesat üç yüz Osmanlı lirası itasına mecbur olacaktır. Adı geçen meblağ müstahdemin ve ameleye mahsus emekli ve yardım sandıklarına ait bulunacak ve bunlar olmadığı halde müstahdemin ve ameleye maaş ve yevmiyeleri nispetinde dağıtım ve ita olunacaktır. Müessese idareleri işbu tazminatı rıza vermedikleri surette hükmen istihsal olunur. Ameleden herhangi birinin toplam tazminatı davada hakkı husumeti vardır.”

Sekizinci madde: - “Umuma alakadar hizmetler ifa eden kurumlar sendika teşkili memnudur. İşbu kurumlarda sendika teşkil eden ve diğerlerinin çalışmasını men eyleyen ve tahrikler ve aldatmalar icra veya tehditler karşılık verilecektir. İka ve cebir ve şiddet istimal ederek hizmetin tatiline sebebiyet veren kimselerden sendika teşkil ve diğerlerinin çalışmasını men edenler ve tahrik ve aldatma icrasıyla

tatil-i işgale sebebiyet verenler bir haftadan altı aya kadar hapis verilecektir. Ayrıca kendilerinden bir liradan yirmi beş liraya kadar cezayı kabul etme olunarak ve tehditler ika ve cebir ve şiddet kulak verme hizmetin tatiline sebebiyet verenler de bir aydan bir seneye kadar hapis ve bir liradan elli liraya kadar cezayı nakdî ahzedilerek mücazat olunacaktır. Bu yüzden emval (mallar) ve emlâke zarar vukuunda zarar-ı vaki mütecasirlere tazmin ettirilecek ve işbu cezalardan daha ağır bir cezayı müstelzim bir cürüm ika edenler hakkında ceza kanunundaki muayyen ceza ile karşılık verilecektir. Aralarında sendika teşkil eden müesekat-ı umumiyenin her birinden elli liradan üç yüz liraya kadar cezayı nakdî alınacaktır.”

Dokuzuncu madde: - “İşbu Kanun dairesinde müracaat ve neticeye bekleyiş olmaksızın veya beşinci madde mucibince bir kararlaştırılmıştır. Umuma ilişkin bir hizmetin tatiline iştirak edecek olan kimseler yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yirmi beş kuruştan yüz kuruşa kadar cezayı nakdî ahz ile mücazat olacaklardır.”

Onuncu madde: - “Hizmet-i umumiyenin temin-i istikrarı için hâlâ ihtiyaç olan umumi kuvvet istimal olunacak ve harp veya harp tehlikesi vukuunda Hükümet-i Seniyye müstahdemin ve amele taleplerinin tetkikini tehir ve tatil hakkına sahip olacaktır.”

On birinci madde: - “Umuma alakadar bir hizmet ifa eden kurumların işbu Kanunun neşrinden evvel gerek amele ve müstahdemin ve gerek sermayedarlar tarafından teşkil edilmiş bulunan sendikalar işbu kanun ile fesih edilecektir.”

On ikinci madde: - “Vilayetlerin icrayı muamele eden kurumların ile müstahdemin ve amelesi arasındaki anlaşmazlık ihtiyaç görüldüğü zaman alandaki açıklamalar teşkil olunacak anlaşma heyeti tarafından hal ve bölüm ve bu babda Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı’na ait muamelat mahallin en büyük mülkiye memuru canibinden ifa edilecektir.”¹⁶³

Osmanlı İmparatorluğu’nda emek alanındaki düzenlemeler içinde işçi-işveren ilişkisi bakımından en geniş kapsamlı olan Ta’til-i Eşgâl yasasıdır. 1908 yaz sonu grevlerin yoğun olduğu dönemde Meclis-i Mebusan’da tartışmalar olmuş ve yavaş yavaş siyasi şartların özgürlük havasının aleyhine değişmesi sonucu grev ve

¹⁶³“Ta’til-i Eşgâl Hakkında Nizamname Suretidir”, **Takvim-i Vekayi**, 15 Ağustos 1909. s.s. 1 – 2.

lokavt için de adımlar atılmış, siyasi havanın tamamıyla otokrasi yönünde gitmesinden işçi-işveren de nasibini almıştır.

Bu süreçte ilk atılım üç aylık grev dalgasının sonunda Ekim ayının ilk haftasında olmuştur. Belgeler hızlıca hazırlanmış Meclis-i Mebusan'a yollanmadan yine vekillerin baktığı bakanlar kuruluna yollanmıştır. Terk-i işgal, lokavt, cemiyet (sendika) gibi konulara ıslah yapılması zorunlu olup o dönem grev yapılan çoğu sektörde iş bırakımını yasaklayıp uymayanlara ise para ve hapis cezaları getirilip çalışılan yerlerde cemiyet kurma izinleri de kaldırılmıştır. İşçi işveren ilişkisinde oluşabilecek en ufak bir pürüzde Ticaret ve Nafia bakanlığının aracı olması da dikkate alınmıştır. İşçi sınıfının en geniş hareket alanı kazandığı dönemde bu yasanın çıkmasıyla birlikte grev sayısında gözle görülür azalma olmuş, 31 Mart'taki irticai isyandan sonra sıkıyönetim ilan edilmiş ve bu kapsamı hükümet fırsat bilip Ağustos ayında Ta'til-i Eşgâl yasasını genişletip amelelerin örgütlenmesini ve hareketlerini azaltmayı başarabilmiştir.¹⁶⁴

Resmi ve Kronolojik olarak Kanun-u Esasinin yeniden ilanı sonrası Ta'til-i Eşgâl Kanunu için hükümet ilk olarak 8 Ekim'de Ta'til-i Eşgâl Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkat çıkarmıştır. Daha sonra ayan ve mebusların tartışmaları sonucunda Ta'til-i Eşgâl kanunu olarak yasa genişletilmiş ve bu yasa Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyet'i sürecine kadar değişmemiş olup ta ki Haziran 1936 yılında TBMM'de kabul olunan "İş Kanununa" kadar geçerli kalmıştır.¹⁶⁵

İTC'nin hâkim olduğu Meclis-i Mebusan'da grev kısıtlamaları haricinde toplantı ve gösteri hakkı, Müslüman olmayan vatandaşların askere alınmaları, eşkıyalık ve fesatlık, dernekler kanunu gibi kanunlarla bireysel girişim, eylem ve gösteri yapma neredeyse olanaksız bir duruma gelmiştir. Aynı dönemlerde basın içinde yavaş yavaş kötü zamanlar başlayıp basına sansür ve düşünce özgürlüğüne saygının olmadığı döneme yeniden girilmiştir. Böyle bir süreç içinde parlamenter sistemin işleyişi düzgün ilerlemiş, grevlerin isyanların olmadığı veya azaldığı süreçte ülkenin merkezîyetçi vaziyeti daha güçlü bir hal almıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ "Meşrutiyet ve Emperyalizm İşçi Hareketi," **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1832.

¹⁶⁵ Hasan, Doğan, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta'til-i Eşgâl Kanunu", **Bellekten**, C, 82 S. 293(2018), s.s. 271, 272.

¹⁶⁶ Tefvik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, 1. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.s. 59,60.

Kanun-u Esasi'ye sonradan dâhil edilen bu kanun ile Cemiyetler kanunu, örgütlü bir topluma evrilmenin önüne engel olmayıp yurttaşların politik katılımının önünü açmıştır. Sendikaların hedeflerine yönelik getirilen kısıtlamalar, memlekete bir düzen, asayiş getirip devlet ve vatandaşlar arasında giderek muamma bir durum kazanıp sonucunda güvensizlik, gelecek kaygısı yani tedirginliğe yola açacaktır. Bu düzenlemelerin olumlu bakılacak tarafı II. Meşrutiyet ve sonrası süreçte siyasetin sivilleşme sürecine katkıda bulunmuş olmasıdır.¹⁶⁷ Daha ilk maddeden itibaren demir ve liman sektörleri için Hükümet-i Saniye'den ruhsat veya imtiyaz alınması gerektiği belirtilmiş sonraki maddelerde arabulucu, örgütlenme, sendika kurma üzerine şartlar net ve kesin olarak belirtilmiştir.¹⁶⁸

İşçi sınıfının böylesi bir patlama yapması, İttihat ve Terakki'nin işçilere karşı içten içe bir hoşnutsuzluk duymasına ve onlara cephe almasına sebep olmuştur. 1909'da çıkarılan bu yasa İTC'nin işçi sınıfına karşı II. Meşrutiyet'ten sonra bir rövanş olarak değerlendirilmesinin yanında cemiyetin bu tutumu, birçok İttihatçının feodal bir kökenden gelmiş olması ve bundan dolayı sol, sosyalizm ve hatta Marksizm'e karşı olmalarına bağlanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da cemiyetin emek karşıtı bir tavır sergilemesi olağan görülebilir.¹⁶⁹

Kamusal olarak olaya pragmatist yaklaşan İTC'nin tavrı bir yana bırakılacak olunursa Ta'til-i Eşgâl Kanunu'nun Osmanlı işçi sınıfının yanında emek hareketine büyük bir darbe vurduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü 1908 yılında emek hareketi hem toplumsal hem de siyasal olarak halk dinamizminde karşılık bulmuş ve kendi dönemi içinde bir şaha kalkış olarak nitelendirilmiştir. Bu kanunla birlikte işçi sınıfının yeteri kadar hareket alanı bulamadığını bundan dolayı grevlerin azaldığı görülmektedir ama örgütlenme olarak sayının azaldığı net olarak söylenemez. Çünkü resmi olarak kurulan dernek veya sendikaların dışında gizli olarak da kurulan örgütlerin olduğu bilinmektedir. Kanun üzerine sonuç olarak Osmanlı'da işçi sınıfı ve emek hareketi adında olumsuz bir gelişme olurken devlet nezdinde tam tersi olarak ülkeyi komple zapt ve kontrol altında tutma anlamına gelmektedir.

¹⁶⁷ Füsun Üstel, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi**, "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın "İcad"ı", 8. B., 1. C, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 167.

¹⁶⁸ "Kararname Suretidir", **Takvim-i Vekayi**, 15 Ağustos 1909. s.s. 1 – 2.

¹⁶⁹ Fikret Adanır, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876 – 1923)**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması Gelişmesi: Makedonya Örneği", Der, Mete Tunçay – Eric Jan Zürcher, 1. B., İletişim Yayınlar, İstanbul, 1995, s.s. 68,69.

3.2. Ta'til-i Eşgâl Kanunu Sonrası Grev Hareketleri

İmparatorluğun II. Meşrutiyetle birlikte siyasal olarak hızlı dönüşüm yaşaması ülke içinde önü alınamayacak bazı gelişmelere sebep olmuştur. Bu dönüşüm sırasında toplumsal olarak hareketlenme gözlemlenirken padişahın yetkisinin yavaş yavaş elinden alındığını ve bunu devralan meclis ve mecliste güçlü olan grupların fazlasıyla güçlenmeye başladığı görülmüştür. Hükümet fazla güçlenmenin ve hırsların içinde kaybolurken yola başladıklarında amaçladıkları hedefleri unutup sıkıyönetim kararlarının da yardımıyla bu kez tam tersi bir konumda kalıp ülkeyi kendi kontrolleri altında tutmak istemişlerdir. Bu arzularının önüne çıkan sorunları ve sorun teşkil edebilecek şeyleri de rahatlıkla aşmayı, ekarte edebilmişlerdir. Bu süreçte toplumun bir şekilde kontrol altında tutulmasının yanında işçiler içinde bir meclis mekanizması kullanılarak işçilerin de hareket alanını daraltıp işçileri kontrol edebilmeyi büyük oranda başarmışlardır. Kanuni olarak bütün olanakları kullanan hükümet 1908 grev patlaması gibi bir süreç yaşamak istememiştir. 1909 Ağustos'unda çıkan Ta'til-i Eşgâl Kanunu'nun bu aşamanın son safhası olduğu; fakat bu gelişmelere rağmen işçi grevlerinin aralıklarla görüldüğü söylenebilir. Gazetelere haber edildiği ve bu durumun I. Dünya savaşına kadar sürdüğü görülmüştür.

1909 yılı Ağustos ayındaki Selanik Tütün İşçilerinin grevi geride kalmasıyla birlikte yayımlanmış kanunnamelere rağmen işçi grevlerinin sınırlı sayıda olsa da devam ettiği görülüyor. Eylül ayında maden ameleleri bu süreçte ilk grevleri yapan ameleler arasında yer almaktadır. Aynı yılın Kasım ayında İzmir'de Hasanağa tütün deposu çalışanları da greve gitme kararı almışlardır. Bu kez grevlerde işçiler kendilerine karşı haksız muameleler yapıldığını ileri sürmüşler ve bunun bitmesi için kendi sendika temsilcileri aracılığıyla dönemin işçileri bakanlığına dilekçe göndermişlerdir. Bu gelişme de Ağustos ayında gelen kanunla birlikte amelelerin eylemlerinin yerine toplu-örgütlü bir hale dönüştüğünü göstermiştir.¹⁷⁰

Sene sonuna doğru imparatorluk sınırları içinde işçi hareketleri sessizliği azalırken yeni yılda yeniden bir artış gözlemlenmiştir. 24 Şubat 1910 tarihinde yine Zonguldak'ta maden alanında çalışan ameleler grev yapmıştır. Grev başladıktan sonra çatışma çıkmış, şirket adına maddi zararlar olmuş, işçiler tarafında ise

¹⁷⁰ Sencer, **A.g.e.**, s. 214; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s. 406.

yaralanan kişiler olmuştur. Grev çok değil bir gün sonra hükümet sorumlularının arabuluculuğu ile bitmiş fakat ameleler istediğini alamadıklarını, çalışma şartları ve saatlerinden rahatsız olduklarını belirterek Gelik bölgesinde temmuz ayında bir daha greve gitmişlerdir. İşçiler şartların düzeltilmesi ve kendilerine kötü davranan ustabaşının işten alınması koşullarının kabul edilmesi sonucunda aynı ay içinde yeniden işlerinin başına dönmüşlerdir.¹⁷¹

1910 yılı Mayıs ayında İstanbul'da Almanya tebaasına ait olan tramvay şirketinde grevler olmuştur. Ameleler, şirket yetkililerinin kendilerine insan gibi davranmadıklarını, kendilerinin “hayvanlar gibi” muameleye uğradığını ve daha önce şirketin kendilerine verdikleri sözleri tutmaması yüzünden greve gittiklerini belirtmişlerdir.¹⁷² Bir hafta sonra grevin hâlâ devam ettiği, Osmanlı tebaasına ait olan amelelerin haklarının ayaklar altına alındığı ve tramvay şirketinin zalim hareketler içinde bulunduğu yazılmıştır. Ameleler Ta'til-i Eşgâl Kanunu'nun 13. ve 14. maddelerine dayanarak haklarını aradıklarını ve bunun için çok sabırları kalmadıklarını belirtmişlerdir.¹⁷³ Tramvay grevleri devam ederken aynı haftada terzi işçilerinin greve gittiği haberine rastlanılmıştır. Haberde terzi işçilerin Ta'til-i Eşgâl yasası sonrası yeni yeni uykudan uyandığı, patronların keyfi isteklerine karşı örgütlendiği ve hukuki bir şekilde yevmiyelerine zam yapılması için bir hafta süreyle greve gittikleri belirtilmektedir.¹⁷⁴ Aradan birkaç hafta geçtikten sonra mayıs ayında başlayan tramvay grevinin bir şekilde bittiği gazete de bir işçi ile yapılan mülakattan anlaşılmaktadır. Buna göre grevin ilk başlarda sonuç vermediği ve on beş işçinin tazminatsız kapı dışarı edildiği görülmekle birlikte grev başlamadan önce Nafia Bakanı Hallaçyan Efendi'ye, kumpanya ve işçilerin ortak bir itilafname verdiği belirtilmiştir. Bunun sonucunda maaşların arttırıldığı, çalışma saatlerinin 12 saate indirildiği, bir komisyon kurulduğu ve gözlemci olarak da bir müfettiş görevlendirildiği ifade edilmiştir.¹⁷⁵

Tramvay ve terzi işçilerinin grevlerin yapıldığı vakitlerde Kazlıçeşme debbağhane amelelerinin kendilerine söz verildiği halde maaşlarının artırılmadığı

¹⁷¹ Cevdet, Kırpık, **Osmanlı Devletinde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876 – 1914)**, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2004, s.s. 239, 240; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s. 406, 406.

¹⁷²“Tramvay Amelesini Tatil-i İşgali”, **İştirak**, 21 Mayıs 1910. s. 8.

¹⁷³“Tramvay Şirketinin Mezalimi”, **İştirak**, 28 Mayıs 1910. s. 4.

¹⁷⁴“Terzi Amelesinin Tatil-i İşgali”, **İştirak**, 14 Mayıs 1910. s. 6.

¹⁷⁵“Muhabirimiz Tramvay Amelesinin Arasında”, **İştirak**, 8 Haziran 1910. s. 8.

gerekçesiyle greve gittiği tespit edilmiştir. Daha sonra Şirket-i Hayriyye çalışanlarının aldıkları paranın kendilerine yetmediği gerekçesiyle greve gidebilecekleri ve bundan dolayı çalışanlara kovuşturma açıldığı görülmüştür. Aynı dönemde Selanik'te atölyede çalışan amelelerin greve gittiği görülürken Zonguldak'ta önceden başlayıp devam eden grevin sonlandırıldığı tespit edilmiştir.¹⁷⁶ Yine aynı vakitlerde Silivrikapı-Yedikule dolaylarında çalışan kolcuların istekleri ve şartlarının reji tarafından onaylanıncaya kadar geçici olarak iş bırakma eylemi yaptıkları görülmüştür. Yine aynı dönemde tuğla fabrikasında çalışan Müslim ve Gayrimüslim ameleler ile çok sayıda ayakkabı amelesinin greve gittiği görülmektedir.¹⁷⁷

Grevlerin meydana geldiği dönemde işçi sınıfının gözle görülür biçimde bilinçlendiğini görmekteyiz. Buna gerekçe olarak yaptıkları grevler, örgütlenmeler ve kurdukları sendikalar diye açıklamasının haricinde 1906'dan itibaren işçi sınıfının İzmir, Selanik ve İstanbul'da etkin olarak katıldığı 1 Mayıs işçi bayramı da dâhil edilebilir. 1908 öncesindeki işçi bayramlarına işçiler katılmış olsa da baskıcı bir ortama ve şartların uygun olmamasından dolayı gösterişi fazla göze çarpmamaktadır ancak II. Meşrutiyet sonrasındaki işçi eylemlerinin (boykot, grev, örgütlenme) yanında 1 Mayıs İşçi bayramları da bu eylemlerin yanında sembol haline gelmiş son halini almıştır. 1908 – 1912 yılları arasında yoğun olarak katılımı birlikte 1 Mayıs kutlanılırken 1913'ten sonra Mahmut Şevket Paşa'nın da suikasta uğraması ve ilk büyük dünya savaşının başlaması sonucu ülkedeki sıkıyönetimle birlikte İTC tamamen ipleri eline almış ve bunun sonucunda 1 Mayıs işçi bayramına Mütareke yıllarına kadar rastlanmamıştır.¹⁷⁸

1910 yılı Ağustos-Ekim aylarında yine birkaç grevin daha yapıldığını görüyoruz. Samli Şemsiye üretiminde çalışan ameleler, fazla çalıştırıldıkları, az para aldıkları, işin ağır olduğu ve iş yeri yöneticisinin kendilerine iyi davranmadıkları gerekçesiyle çalışmayı bırakmışlardır. İşveren tarafından grevin sonlandırılması için yapılan atılımlar sonuçsuz kalınca grev şemsiye amelelerinin isteklerinin kabul edilmesi ancak yerine getirilebilmiştir. Aynı dönemde

¹⁷⁶ Sencer, **A.g.e.**, s.s. 216, 217.

¹⁷⁷ Yıldırım, **A.g.e.**, s.s. 409, 41.

¹⁷⁸ Ahmet Seren, "Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906 – 1925)", **Yurt ve Dünya**, S. 3, 1977, s. 4.

Stavradomi’de marangoz ameleleri de greve gitmişlerdir. İstanbul’da meydana gelen grev, amelelerin fazlasıyla sömürülmelerini kabullenmedikleri için çıkmıştır. Çünkü ameleler günün yarısını çalışarak geçirmesine rağmen aldıkları paralar bayağı düşüktür ve üstelik çalışanların çoğu çocuk denilebilecek yaştadır. Bu grevde de işveren tarafından çalışmayan bazı işçilere grev kırılcılığı yapmaları istenilerek grevi baltalamak istemiş fakat grev kırılcılığı olmasına karşın marangoz ameleleri istediklerini almış, çalışma şartları ve ücretlerinde ıslaha gidilmiştir. Aynı şikâyetlerden muzdarip olan Üsküdar’daki marangoz ameleleri bu grevden esinlenerek greve gitmişlerdir. İşçiler üretim ilişkileri içindeki bilinçlerinin artmasıyla istediklerini alabilmiş patronların kendilerine karşı yaptığı baltalama girişimlerinin üstesinden gelebilmişlerdir. Yine aynı vakitlerde terzi ameleleri mağazalarda çalışmakta olan ceket terzilerinin iş bırakma eylemini yapmışlardır. İşçiler, isteklerini bir bildiri halinde yayımlamış aynı zamanda kendi çalışma haklarını muhafaza etmek ve isteklerinin kabulü için diğer taraftan somut bir adım atılmadıkça bu eylemin devam edeceğini belirtmişlerdir. Grevin devam ettiği süreçte ameleler, grev ve sendikaya mesuliyeti olan bir komite seçmişlerdir. Komite içinde Osmanlı etnik tebaasının içinde her kesimden insanın katılmasıyla birlikte devam eden eylemde amelelerin komiteyi temsil etme kurallarına saygılı olduğu görülmüştür. Bu örgütlülük karşısında ilerki günlerde mağaza patronları amelelerin isteklerini kabul etmiş ve grev sona ermiştir. Aynı günlerde İstanbul’da debbağhane ameleleri de greve gitmiş ve grev 6 hafta sürmüştür. Örgütlü bir yapı olmasına karşın hiçbir sonuç alınamamış ve grev kendiliğinden bitmiştir.¹⁷⁹

Yazın meydana gelen bu grevler sonunda ekim ayında yapılan birkaç grevden sonra 1911 yılına kadar başka greve rastlanmamıştır. Kırşehir’de kurşun madeninde istihdam eden amelelerin 4 haftalık bir greve gittiği tespit edilmiştir. Yine aynı anda 1908 öncesi ve sonrası grevleriyle haberlere konu olan Balya Karaaydın madeninden işçiler hem kavga edip kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girmiş hem de greve gitmişlerdir. Aynı ay içinde başka maden grevi Zonguldak’ta teşkil etmiştir.

¹⁷⁹ Stefo Benlisoy, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839 – 2014 Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar**, “O Ergatis Gazetesi ve Türkiye Sosyalist Merkezi”, Hazırlayanlar, Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan, I. B. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, İstanbul, s.s. 193 – 196.

Bu dönemde bir başka greve giden işçi grupları da Kayseri’de basmacı ameleleri ve İstanbul’da kömür hamallarıdır.¹⁸⁰

1911 yılında grevlerin başlangıcı ilkbahar mevsiminin gelişi ile hareketlenmiştir. Bununla birlikte bu yıl içindeki ilk grev Şubat ayında Bursa’da olmuştur. İpek üretimi konusunda meşhur olan şehrin, geleneksel üretimden çıkıp ipek ve halı fabrikası ile kapitalist üretim tarzına geçen kadın işçiler, aldığı günlükler ve çalıştıkları fazla saatler yüzünden greve gitmiş; fakat çok uzun bir süre geçmeden devlet bu konuda bir layiha hazırlayarak grevin erken bitmesini istemiştir.¹⁸¹ Sene içindeki kayda değer bir başka grev de Selanik’te kalabalık bir kitle ile gerçekleştirilen reji amelesi grevidir. Ameleler, örgütlü ve bilinçli bir şekilde greve gidebilmişlerdi çünkü hem çok çalıştırılıp hor görülmuş hem de maaşlarına sürekli kesinti olmaktadır. Bundan dolayı doğru yol izleyerek önce cemiyet-i matbuata taleplerini tebliğ etmiş ardından da haklarının müdafaası için bildiri yayımlamışlardır. Aynı dönemde İskeçe ve İstanbul Cibali tütün işçileri de bu örgütlülük dâhilinde grevlere giderek ne kadar birlik olabileceklerini göstermişlerdir.¹⁸² Nisan ayında gerçekleşen başka bir grev haberi de Rumeli’den gelmektedir. Kavala ve Drama şehirlerinde devlet yetkililerinin aracılığıyla grev bitirilmiş ve her iki tarafala da faydalı bir şekilde anlaşma sağlanmıştır.¹⁸³

Ağustos ayı sonunda demiryolu amelelerinin Selanik’ten Manastır’a kadar olan hattın neredeyse tamamını işlemez hale getirdiklerini görmekteyiz. Devlet yetkilileri bu duruma hemen bir çözüm getirmiş; şüphe uyandıran memurları tayin ettirmiş yeni bir grev olmasını engellemiştir. Bunun kısa sürede devlet tarafından hallolmasının sebebi ise padişahın Rumeli’ye bir seyahat yapacağı ve bundan dolayı en ufak bir aksilik çıkmasını istememesinden kaynaklı bir hızlı çözüme gidilmek istenmesidir.¹⁸⁴

1911 senesi içinde dikkat çeken başka grevler ise şunlardır; yine Selanik’te ocak ayında matbaa ameleleri grev yapacaklarını ilan etmişlerdir. Yaz mevsiminin başında Bulgaristan Şimendiferi memur ve müstahdeminleri ve hemen ardından

¹⁸⁰ Yıldırım, A.g.e., s.s. 411 – 413.

¹⁸¹ BOA, DH. İD/107 – 17, 20 Şubat 1911.

¹⁸²“Reji Amelesinin Tatil-i İşgali”, Sa’y-u Amel, 6 Nisan 1911. s. 15, 16; Ayrıca Bkz. Kadir Yıldırım, “Balkan Savaşları’nın Osmanlı’da İşçi Hareketleri Üzerine Etkileri”, Türk Dünyası İnceleme Dergisi, C, 12., S, 2 (2012), s. 228.

¹⁸³ BOA DH.İD/ 107 – 23, 20 Nisan 1911.

¹⁸⁴ BOA, DH.İD/ 112- 10, 30 Ağustos 1911.

Afyonkarahisar'da bayağı kalabalık olan işçi grubunun greve gittiği belirlenmiştir. Demiryolları grevinin devamı niteliğinde olan İzmir-Turgutlu demiryolu müstahdeminleri de bu dönemde grev ilan etmişlerdir. Yine yaz döneminde İzmir'de Körfez Vapur Şirketi ameleleri, Konya Ulukışla hattı arasında çalışan lağımçı ameleleri, Sivas'ta Şark Hali Şirketi ameleleri, İstanbul'da Belediye ameleleri ve yine İstanbul'da fırıncıların greve gittikleri görülmüştür. Sene sonuna doğru kasım ayında da Zonguldak'ta maden grevi olduğu görülmüştür. İşçilerin istedikleri sadece kendilerine düşen payın yükseltilmesi ve pazar günleri için çalışmaya ekstra para verilmesidir. Fakat buna şirketin ne şekilde karşılık verdiği ve grevin ne şekilde bittiği konusunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.¹⁸⁵

1912 yılı grevleri belli bir zaman aralığında olmuştur. Etkileri ise meşrutiyetten sonra meydana gelen grevler kadar olmamıştır. Şubat ayında gidiş-gelişli Kadıköy, Adalar ve Haydarpaşa vapurlarında çalışan amelelerin iki haftalık bir greve gittiği görülmektedir. Ameleler greve gitmeden önce isteklerini belirtip çalışma koşulların ve maaşları konusunda düzenlemeler yapılmasını istemişlerdir. Mart ayında Balıkesir demiryolu ameleleri üç günlük bir greve gitmiş; sonrasında bu grevi bir dayanışma haline getirmişlerdir. Grevin böyle bir hal alması toplumsal sorun çıkmaması adına hükümet temsilcilerinin araya girmesiyle sonuçlanmıştır. Nisan ayı içinde grev meydana gelmezken mayıs ayı içinde Drama şehrinde tütün ameleleri, temmuz ayında ise İznik'te yol çalışmalarında çalışan ameleler greve gitmişlerdir.¹⁸⁶ Temmuz ayı içinde bir devlet bakanlıkları arasında yapılan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla İzmir Kasaba arasındaki demiryolu işçilerinin daha önce bir kez daha greve gittikleri ve sonrasında patronlarla yapılan müzakereler sonucunda maaşlarının arttırılacağı sözü üzerine işçilerin grevden vazgeçtikleri anlaşılmaktadır.¹⁸⁷

Grevlerin altı ayda iki elin parmağını geçmeyecek sayıda olmasına rağmen işçiler örgütlülüğü esas aldığı için kendi varlıklarını patronlara ve şirketlere kabul ettirebilmişlerdir. Ağustos ayı içinde İstanbul'da reji ameleleri greve gitmişlerdir. Greve giden ameleler fabrika direktörüne isteklerini sunmuş, ardından fabrika kapılarını kapatarak çalışmak isteyen diğer ameleleri geri yollamışlardır. İştirak

¹⁸⁵ Yıldırım, *Osmanlı'da Çalışma....*, s.s. 413 – 418; Ayrıca Bkz. Sencer, *A.g.e.*, s. 219.

¹⁸⁶ Sencer, *A.g.e.*, s.220; Ayrıca Bkz. Yıldırım, *A.g.e.*, s.s. 418, 419.

¹⁸⁷ *BOA, DH.İD/107 – 34*, 26 Haziran 1912

gazetesinin haberine göre İTC işbirlikçi olarak eleştirilmiş, amelelerin kaybolan haklarının geri verilmesi ve işçilerinin olayı çözmesi için bir davet talep etmişlerdir.¹⁸⁸ Grevle birlikte sorunlar devam etmiş, bunun üzerine yetkililer davete icabet etmiş ama yanlı olarak katılmışlardır. Yetkililer, işçiler aleyhine tedbirler alınması için girişimlerde bulunmuştur.¹⁸⁹

Eylül ayında ise gazetelere ulaşım için kullanılan tramvaylar değil arabacıların grevi teşkil etmiştir. Arabacıların greve gitme sebebi belediyenin kendilerinden hukuka uygun olamayacak biçimde vergi istemesidir. Grev bu nedenle başlamış olmakla birlikte arabacılar grevden önce bir bildiri yayımlayıp grevin mesuliyetini belediye yönetimine atmışlardır. Taşıma sektöründe daha çok yük alanında ön planda olan arabacılar grevlerinin devamı olan beygir sahipleri de iş bırakma eylemine katılmışlardır. Ameleler, İş bırakma eylemi yüzünden işleri aksayan ahaliden af istemekle birlikte kendi yanında olmayan diğer arabacıların grev kırılcılığı yapmasını engelleyebilmiş ve bunun sonucunda davalarına güç katmış etraftan ve basından destek alabilmiştir. Grev, hükümet yetkililerinin araya girmesi sonucu ekim ayı başında bitirilmiştir.¹⁹⁰ Aynı grev için devletin de bu konuda takibatta olduğu görülmüştür.¹⁹¹

Yine bu tarihlerde, Şehremaneti tarafından sokaklarda gündüz koyun geçirilmesi yasaklanmış ve bazı yeni kanunlar getirerek bunlardan zarar eden 5 bin kasap esnafı grev yapmaya kalkışmıştır. Esnaf loncası, emanet ve hükümetçe müracaatlarda bulunacağını temin ederek üzerine grevin önü alınmıştır. Grevin olmamasıyla birlikte kasap esnafı isteklerini belirterek eylemlerinden vazgeçtiklerini bildirmişlerdir.¹⁹²

1912’de yapılan grevlerin ardından Osmanlı’da yaşanan siyasal baskı ve savaşlardan dolayı neredeyse hiç grevin olmadığı söylenebilir. Önce Trablusgarp ardından Balkan savaşları grevin azalmasına sebep olurken en büyük neden ise Mahmut Şevket Paşa’ya yapılan suikast olmuştur. II. Meşrutiyet’ten sonra 1913 yılına kadar İTC, arkasına ordunun da gücünü alarak ülkede yönetici olan bir parti

¹⁸⁸“Reji Fabrikasının Tatil Meselesi”, **İştirak**, 7 Ağustos 1912, s. 10.

¹⁸⁹ **BOA, DH.İD/107 – 51**, 18 Ağustos 1912.

¹⁹⁰“Arabacıların Grevi”, **Hikmet**, 1 Ekim 1912. s. 2; Ayrıca Bkz. Kemal Yakut, “Arabacılar Grevi – 1912”, **Kebikeç**, S. 5. 1997. s.s. 163 – 166.

¹⁹¹ **BOA, DH.İD/107 – 55**, 2 Ekim 1912.

¹⁹²“Kasapların Grev Tasavvuratu ve Esnaf Loncanın Himematu”, **Hikmet**, 3 Ekim 1912. s. 2.

pozisyonundadır. Hürriyet ve İtilaf Partisine karşı Meclis-i Mebusan'da sayısal olarak üstün olmasın rağmen seçimi kaybedip koltuğu kısa süreliğine bırakmıştır. Meşhur Bab-ı Âli vakasından sonra iplerini tamamıyla eline alıp 1918 yılına kadar karşı konulmayacak tek güç bir parti haline gelmiştir.¹⁹³

1913 yılında Selanik'te kadın-erkekli tütün ameleleri grevi, bu şehrin Osmanlı Devleti'nin elindeyken yapılan son grev olmuştur. Temmuz ayında özel sektörde çalışan garsonların İstanbul'da iş bırakma eylemi yaptıkları görülmüştür. Yine İstanbul'da tersane ameleleri greve gitmiştir. Fakat kolluk tarafından yapılan müdahale yüzünden grev hemen sonra erdirilmiştir.¹⁹⁴ Eylül ayı içinde en dikkat çeken grev İzmir limanındaki ameşe grevidir. Grevin sebepleri gündeliklerinin tezyidi olarak açıklanmakla birlikte grevin hedefi doğrudan vapur acenteleridir. Aynı hafta deniz sektöründeki mavnacılar da greve destek vermiş ve sandalcıların da greve gitmesi ile birlikte grev güçlü bir hal almıştır.¹⁹⁵ Aradan 10 gün geçmesine rağmen grevin devam ettiği, liman amelesi hakkında komisyona mahsus müzakerat yapıldığı ve henüz neticelenmediği haberine rastlanmaktadır.¹⁹⁶ Ancak grevin 2 gün sonra yayınlanan başka bir haberde bittiği ifade edilmektedir. Bu haberden, işçiler ile acente arasındaki ihtilafın bittiği ve bazı maddelerin belirlenmesi suretiyle tarafların anlaşmaları anlaşılmaktadır. Ameşelerin şartları, örgütlü bir yapının sonucu olarak dışarıdan ameşe alınması yerine ameşe kulüplerinden ameşe temin edilerek gün içinde ameşelerin çalıştığı saatlerin azaltılması, vapur acentesinin ameşeler için bir yardımlaşma sandığı kurması gibi istekleri, kendi lehlerine sonuçlanmıştır.¹⁹⁷

Bu grevlerden sonra 1914 yılında maden sektöründeki ameşelerin Ereğli bölgesinde maaşların arttırılması için greve gittiği ve grevin kalabalık olduğu görülmektedir. Daha sonra grevin Zonguldak Limanı'na sıçraması üzerine bölgedeki ticari ağın neredeyse durduğu söylenebilir. Grevin ciddi boyutlar kazandığı süreçte kumpanya, grev yapan ameşelerin yerine başkalarını alacakları tehdidine ameşeler aldırış etmemiştir fakat gerçekten başka ameşeler işe alınmış ve diğer ameşeler boşta kalmakla beraber devlet tarafından kendilerine soruşturma

¹⁹³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, 1. B. C, 3., Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989, İstanbul, s.s. 8, 9.

¹⁹⁴ Yıldırım, **A.g.t.**, s. 420; Ayrıca Bkz. Sencer, **A.g.e.**, s. 221.

¹⁹⁵ "Grev Tasavvurati", **Ahenk**, 2 Eylül 1913. s. 2.

¹⁹⁶ "Grev Meselesi", **Ahenk**, 12 Eylül 1913. s. 2.

¹⁹⁷ "Grev Hitam Buldu", **Ahenk**, 14 Eylül 1913. s. 2

açılmıştır. Aynı yıl İstanbul'da su şirketi amelelerinin ve Bursa'da maden amelelerinin grev yaptığı görülmüştür.¹⁹⁸ Balya Karaaydın maden amelelerinin grevi konusuna devlet yetkilileri el atmış ve greve teşvik eden Hristiyan ve Müslüman amelelerin hem işten çıkarılıp hem de tutuklanmaları için telkinlerde bulunmuştur.¹⁹⁹

İmparatorluğun son çağının son dönemlerinde işçi hareketleri yukarıda değindiğimiz grevler üzerinden şekillenmiştir. 1909-14 yılları arasında ülkedeki siyasi-politik durumun fazlasıyla karmaşıklaştığı ve toplumsal olarak halkın da bu süreç içinde sindiği görülmektedir. Meşrutiyetten sonraki ilk üç yıllık süreçte işçi hareketlerinin etkili olduğu görülüyor ve üstelik bunları 1 Mayıs işçi bayramında gösterdikleri ilgi ve bu etkililikleriyle kendilerini tescillediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Savaşların işçi sınıfı adına bir dezavantaj olduğu ve bunun Osmanlı'daki örnekte görüldüğü gibi, yukarıda anlatılan süreçlerin üzerinde etkileri olduğunu belirtebiliriz. 1913'teki Mahmut Şevket Paşa suikastı, ülkenin sıkıyönetimden despotik bir yönetim haline almasından ötürü sadece işçi hareketleri için değil toplumsal olarak da kısıtlama ve hareketsizlik getirdiği tespit edilmiştir. 1914'e doğru grev sayısının azalmasıyla birlikte 28 Temmuz 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nın işçi hareketlerini neredeyse yok edecek noktaya getirdiğini ve bu hareketliliğin bir daha I. Dünya Savaşı'nın bitimi sonrası mütareke yıllarında yeniden başladığını söyleyebiliriz.

3.3. 1909 – 1914 Arası Grevlerin Sebep ve Sonuçları

Ta'til-i Eşgâl Kanunu sonrasında Osmanlı işçi sınıfının hareketleri gözle görülür şekilde azalmıştır. Aşamalı olarak genişletilen bu kanun hedefine ulaşarak 1909 Ağustos'unda son kapsamlı halini almıştır. Ta'til-i Eşgâl' Kanunu'nu çıkaran hükümetin hedefi ise işçi grevlerini, işçilerin sendikalaşmasını ve örgütlenmesini baltalamaktan başka bir şey olmamıştır. Diğer bir yandan İTC yönetimi, savaşları ve ülkedeki siyasi kargaşaları işçilere karşı kalkan olarak kullanarak bu baltalamaya destek vermiştir.

¹⁹⁸ Sencer, **A.g.e.**, s. 222; Ayrıca Bkz. Yıldırım, **A.g.t.**, s.s. 421, 422.

¹⁹⁹ **BOA, DH.İD/107 – 76**, 10 Mayıs 1914.

1909 yılından I. Dünya Savaşına kadar geçen süreçte işçi grevlerini değerlendirecek olursak, 30'un üstünde grev gerçekleştiği ve 30 bin üstü işçinin bu grevlere katıldığı söylenebilir. Bu dönem grevlerin II. Meşrutiyet döneminin aksine neredeyse yarısı gıda ve dokuma sektörlerinde gerçekleşmiş ve grevlerin büyük ezici çoğunluğu başta İstanbul ve Selanik olmak üzere ardından Zonguldak ve İzmir'de yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde kurulan siyasal partilerin, Fedâkâran-ı Millet Cemiyeti ve Osmanlı Ahrar Fırkası'nın, İTC'nin aksine işçi eylemleri ve sendikal hareketlerinde daha ilgili olduğu görülmektedir.²⁰⁰

Tanzimat Dönemi öncesi ve sonrasında sermaye sahiplerinin Osmanlı toprakları içinde büyümesi devletle karşılıklı olarak kendi aralarındaki dayanışmadan kaynaklıdır. 1908 yılı işçi hareketlerinin güçlü adımlarından dolayı birkaç aylığına sektöre uğrayan bu durumun 1909 yılı içinde kanuni bir şekilde düzenleme yapılarak önüne geçilmiştir. Böylece üretim araçlarının sahibi olan sermaye grupların kendi adına o dönemde bir başarı elde ettiği söylenebilir.

Dönemin basını genel olarak iş bırakma eylemlerine karşı olumlu bir tavır sergilememiştir. Hükümet destekli bazı gazetelerde işçilerin yaptığı grevlerle alakalı olarak eleştiri haberlerine rastlanılmıştır. Hatta bazı haberlerde tacirlerin mağdur olduğu ticaret ağının sıkıştığı ve bunun için hükümeti çağırdığı bile görülmüştür. Bunların sonucu olarak bazı süreçler içinde şirketlerin İTC ile ilgili bazı konulara müdahil olma daveti gönderdiği bilinmekle birlikte Zaptiye Bakanlığının amelelere yönelik nasihatlerde bulunduğu ve ameleleri uyardığı girişimleri görülmüştür.²⁰¹

Grevin nedenleri sıralandığında ise öncelikle maaşların artışını bekleme süresinin üstünde olması, aldıkları günlük, haftalık ve aylıklarının yükseltilmesi, çalışma koşullarının ıslah edilmesi, örgütlenme ve dayanışma gayesi, gibi sebepler işçilerin bu dönem greve giderken açıklama olarak kullandıkları en yaygın sebeplerdendir. Bununla birlikte örgütlenme dâhilinde gelişen sol ve sosyalist hareketlerin de grevlerin oluşma nedenleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Ta'til-i Eşğâl Kanunu'ndan sonra imparatorluk içindeki sektörlere ve çalışan amelelere bakıldığında sadece 1911 senesi için nüfusu 1000 kişiyi geçen 13 tane

²⁰⁰ Yazıcı, A.g.e., s. 84.

²⁰¹ Toprak, **Türkiye'de İşçi...**, s.s. 17 – 19.

kurum olduğu belirlenmiştir. Tütün (Gıda) sektöründe çalışan 13.969. Şark Demiryollarında Çalışan amele 3758, Aydın Şimendiferinde 1607, İzmir-Turgutlu demiryolu hattında 1983, Seyri Sefain amelesi 1200, Ziraat Bankası çalışanı 1022, Osmanlı Bankası çalışanı 1216, Anadolu Şimendiferinde çalışan amele sayısının 2850 kişi olduğu belirlenmiştir.²⁰² 1909 yılı sonrası grevlerin ortaya çıktığı sektörler ise aşağıda belirtildiği gibidir:

Tablo 7: 1909 – 1914 Grevlerinin Sektörlere Dağılımı

Sektör	Grev Sayısı	Yüzdeler - &
Madencilik	5	13,15
Gıda	9	23,68
Dokuma	10	26,31
Basın ve Yayın	2	5,26
Metal	2	5,26
Ticaret, Büro	Belirsiz	-
Eğitim	1	2,63
Demiryolu	4	10,52
Ardıye ve Antrepoculuk	4	10,52
İnşaat	1	2,63
Toplam	38	99,96

Kaynak: Güzel, Türkiye’de İşçi..., s. 68; Ayrıca Bkz. Yıldırım, A.g.t., 424.

1908 yılının aksine 1909 sonrası oluşan grevlerde demiryolları sektörünün yerine dokuma sektörünün işçi eylemleri yerini almıştır. Gıda sektörünün alt alanı içinde yer alan tütün amelelerin iş bırakma eylemleri ise Ta’til-i Eşgâl Kanunu’ndan sonra bile devam etmiştir. Madencilik iş alanındaki amelelerin grevi 1909 yılından sonra da sabit bir hız olan belirli aralıklarla devam etmiş. Bunlardan en dikkat çekici olan Balya Karaaydın ve Zonguldak kentlerindeki grevlerdir. Keza aynı durum hamal ameleleri ve fırın amelelerin çalıştığı sektör için de geçerlidir.

Grevlerin bu dönem için hangi şehirlerde fazla veya az yapıldığı konusunun cevabı; Şehirlerin, nüfus kalabalığı, sanayileşme gibi faktörlerin arasındaki farklar olarak gösterilir. Bir başka neden ise sanayileşme ve sermaye gruplarının çok

²⁰² Koç, 100 Soruda..., s. 17.

olmasa bile bazı şehirlerde (özellikle Rumeli) örgütlenme ve komite girişimleri ameleler için cesaret kaynağı olduğundan grev sayısının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Balkan savaşları sonrası Rumeli'deki bazı şehirlerin kaybedilmesi de şehirlerarasındaki grev sayısının ve oranının dengesizleşmesinde baş etken olarak karşımıza çıkmaktadır. 1909 yılı sonrasındaki kentlerdeki grevler şu şekilde verilmiştir:

Tablo 8: 1909 - 1915 Grevlerinin Kentlere Göre Dağılımı

Şehirler	Grev Sayısı	Yüzdellik - &
İstanbul	13	30,95
Zonguldak	5	11,95
İzmir	6	14,28
Kisanti	1	2,38
Selanik	6	14,28
Üsküp	1	2,38
Topolov	1	2,38
Manastır	1	2,38
Bursa	1	2,38
Bilecik	1	2,38
İskeçe	1	2,38
Mustafapaşa	1	2,38
Kasaba (Turgutlu)	1	2,38
Afyonkarahisar	1	2,38
Drama	1	2,38
İzmit	1	2,38
Toplam	42	99,97

Kaynak: Güzel, *Tanzimat'tan....*, s. 820; Ayrıca Bkz. Kırpık, *A.g.t.*, s.s. 265 – 267.

Bu tabloya göre bir değerlendirme yaptığımızda, ortalama her üç grevden birinin İstanbul'da yapıldığını görebiliriz. Rumeli Bölgesindeki şehirlerin grevleri İstanbul'dan sonra en çok göze çarpan rakam olarak gözlemlenmesiyle birlikte aynı durum Ege Bölgesindeki şehirler için de geçerlidir. Ayrıca Rumeli Bölgesindeki

şehirlerin Balkan Savaşlarından sonra kaybedilmesiyle birlikte grev sayısının azalması etkenlerden biri olarak tespit edilebilir. Bazı şehirler grev sayısı ve oranının yüksek olması, Sanayi ve ulaşım sektörünün fazla olduğu ve sermaye yatırımının çok olduğu sebepleriyle açıklanabilir. Bu tabloyu önceki tablolar ile kıyasladığımızda kent sayısı farklılığında bir değişiklik görülmezken, grev sayısının üçte bir oranında düştüğü görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, sanayi devrimi sonrasında değişen üretim biçimi sonucunda ortaya çıkan sömürü düzeninin bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde de meydana geldiğini ve bunu “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Devleti’nde Grevler (1908 – 1914)” konusu üzerinden ele alarak açıklamaya çalışmaktır. Emek sermaye ilişkisi içinde sömürülen sınıf olan Proletarya, Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı’da da hak arayışları içinde en güçlü silahlarından birini, grev hakkını, kullandığını diğer yerlerde olduğu gibi burada da göstermiştir.

Şüphesiz ki her ülkenin işçi sınıfı, dünyada gelişen haberleşme ağı sayesinde birbirlerinden etkilenmiştir. Osmanlı işçi sınıfının XIX. yüzyılın başında yaptıkları eylemler işçi bilincinde olmayarak sadece hak arayışları için yapılıyorken XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar olan işçi eylemlerinde yavaş yavaş bir bilinçlilik hali olduğu görülmüştür. II. Abdülhamit saltanat döneminin ayrı bir yere alınması haricinde Kanun-u Esasi’nin yeniden gelişi sonrası bilinç düzeyinin arttığı, Rumeli’deki işçi gruplarının Batı’daki işçi grupları ile ilişki içine girdikleri ve bundan dolayı hem Rumeli hem de başkent İstanbul ve Ege bölgesindeki grevlerin sınıf esasına dayanılarak yapıldığı tespit edilmiştir. Nitekim bunun bazı örneklerini işçilerin yanında olan İşçiler, İştirak gibi gazetelerin haber ve yazılarında görmek mümkündür.

Daha önce bu konu hakkında bazı detaylı araştırmalar olmasıyla birlikte 1960’lı yıllardan 2000’lerin başına kadar yapılan çalışmaların birbirini tekrar ettiği, belli başlı birkaç eser olduğu görülmüştür. 2000’li yıllardan sonra gazetelerden ziyade devlet arşivlerinden daha fazla yararlanıldığı görülmüş ve bu sayede Osmanlı işçi sınıfının haricinde sendikalaşma ve örgütlenme atılımlarının gün yüzüne çıkması sağlanmıştır. Bununla birlikte gün yüzüne çıkmış olan konuların sadece tespit edildiği devamında sosyolojik olarak eleştiri yapılmadığı, yorumlama kısmının çoğunlukla es geçildiği veya üzerinde farklı bir disiplinle değerlendirme kısmında eksikler olduğu görülmüştür.

İşçiler ve işçi örgütlenmeleri 1845 yılı Polis Nizamnamesi de dâhil istibdat dönemi boyunca kendilerini kapsayacak doğrudan nitelikli bir yasa veya kanundan

yoksun iken II. Meşrutiyet ilanı ile birlikte durumun hukuki olarak bir resmiyet kazandığı görülmüştür.

Bu dönemde meydana gelen örgütlenme ve hak arayışları, anayasanın I. Meşrutiyet dönemine kıyasla toplum ve işçi sınıfı nezdinde daha çok benimsenmesinden kaynaklı bir durumdur. Bu da Tanzimat Dönemi'nden başlayan anayasal hareketlerin artık sadece aydın ve devlet bürokratları tarafından değil toplumun alt kesimleri ile işçiler tarafından kabul edildiğini göstermiştir. Bu kabul edilmenin örgütsel ve eylemlilik atılımlarıyla birlikte yasal ve hukuki dayanaklara göre hareket ettiği görülmüştür.

Bu dönem, işçi sınıfı adına olan ilerlemeyi günümüz şartlarında değerlendirdiğimiz zaman bile bir gerilik olduğu görülmüştür. Dönemin canlı hareketli eylemlerini ele aldığımızda, yapılan eylemlerin ya ücret artışı ya fazla çalışma ya da paralarını alamadığı yönündeki şikâyetlerden oluşmaktadır. Bu durum da o dönemki sosyalist sendikaların bir eksik yönü olduğunu göstermiştir. Karşılıklı yapılan müzakerelerde bile herhangi bir sağlık bozukluğu durumu veya emekli sandığı hakkında çok az ilerleme olmuş bu da dönemin işçi sınıfı için yeterli bir güvence ortamı olmadığını göstermiştir.

Ele alınan konu üzerinden yola çıkılacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan tepeden inme modernleşme hareketlerinin farklı bir türü olan sanayileşme konusunda seyrin daha farklı gittiği görülmüştür. Çünkü tepeden inme modernleşme sürecinin başarısı şimdilerde bile tartışılırken sanayileşmenin diğer Avrupa ülkelerine göre geri kalındığını görüle bile Osmanlı için özellikle XX. yüzyılın başında bir ilerleme kaydedildiği tespit edilmiştir.

Tanzimat ile başlayan girişimler istibdat dönemi de dâhil sanayileşme için bir engel oluşturmamıştır. Bununla birlikte görülen somut durumun, yüzyıllardır devam eden geleneksel üretim tarzını değiştirdiği ve yerini yavaş yavaş kapitalist üretim biçiminin aldığı gerçeğidir. Sonuç olarak kapitalist üretim tarzının olduğu yerde diyalektik gereği işçi sınıfı doğar çıkarımından, Osmanlı işçi sınıfının seyrinin bu şekilde değerlendirilmesi gerekir. Elbette ki ele alınan bu konuda bazı işçi gruplarının ve sendikal faaliyetlerin bu doğrultuda bilinçli olarak hareket ettiği görülür fakat bunların sayısal olarak az olduğunu daha önce de belirtmiştik.

Osmanlı toprakları içinde farklı olarak ele alınacak olan işçi sınıfı konusu diğer ülkelere kıyasla sanayileşme sonucu kapitalistleşen ülkelerde ortaya çıkan proletarya sınıfının daha farklı etnik unsurları kapsadığı. Batılı ülkelere kıyasla aynı ülkenin vatandaşı olmasına karşın farklı dinlere mensup ve farklı etnik kökenlere sahip işçilerin bir arada çalıştığı tespit edilmiştir. Örneğin aynı fabrikada Rum, Ermeni, Arap ve Türklerin hepsinin bir arada çalıştığı ve bunların beraber grev hareketi içerisinde oldukları görülmüştür. Bu da bazı işçi grupların, sendika eylemleri yaparken din, ırk fark etmeksizin kitleleri rahatlıkla arkasına aldığını göstermiştir.

Sonuç olarak, 1908 yılından itibaren başlayan grev hareketi, işçi sınıfı için en güçlü olduğu döneme denk gelmiş; ancak, sonrasında hükümetin girişimleri ile çıkarılan Ta'til-i Eşgâl Kanunu, işçiler için bir fren misali hareketliliği yok denecek noktaya getirmiştir. En nihayetinde devlet içinde değişen siyasi koşullar yüzünden despotik yönetime evrilme sonucu işçi sınıfı en aktif olduğu dönemden kısa bir süreden sonra pasif duruma dönmüştür. Bu durum sonucunda, çalışma şartlarında değişen gelişmelerle birlikte daha sönük bir işçi sınıfının varlığı ile karşı karşıya kalınmıştır.

KAYNAKÇA

I. Birinci El Kaynaklar

A- Arşiv Belgeleri

TC Başkanlık Osmanlı Arşivi

BOA, BEO/3347 – 250955, - 28 Haziran 1908.

BOA, BEO / 3430 – 257213, 10 Kasım 1908.

BOA, BEO / 3459 – 259378, 23 Aralık 1908.

BOA, DH.MKT. / 1291-69, 8 Eylül 1908.

BOA, DH.MKT. / 2622-8, 18 Eylül 1908.

BOA, DH.MKT. / 2622-44, 5 Eylül 1908.

BOA, DH.MKT/2625 – 67, 8 Ekim 1908.

BOA, DH.MKT. / 2681 – 20, 14 Aralık 1908.

BOA, DH.ŞFR. / 401 – 67, - 28 Haziran 1908.

BOA, DH.İD/107 – 17, 20 Şubat 1911.

BOA, DH.İD/107 – 34, 26 Haziran 1912.

BOA DH.İD/ 107 – 23, 20 Nisan 1911.

BOA, DH.İD/107 – 51, 18 Ağustos 1912.

BOA, DH.İD/107 – 55, 2 Ekim 1912.

BOA, DH.İD/ 112- 10, 30 Ağustos 1911.

BOA, TFR.I.SL.. / 195 - 19410, 22 Ağustos 1908.

BOA, ZB/312 – 16, 23 Kasım 1908.

BOA, ZB/312 – 18, - 28 Haziran 1908.

BOA, ZB 326/117, 28 Eylül 1908.

BOA, ZB/600 – 116, 4 Ekim, 1908.

BOA, ZB/621 – 13, 18 Ağustos 1908.

BOA, ZB/621 – 45, 24 Ağustos 1908.

BOA, ZB/621 – 59, 26 Ağustos 1908.

B- Gazete Makale ve Haberleri

Ahenk, “Grev Hitam Buldu”, 14 Eylül 1913.

“Grev Meselesi”, 12 Eylül 1913.

“Grev Tasavvuratu”, 2 Eylül 1913.

Hikmet, “Arabacıların Grevi”, 1 Ekim 1912.

“Kasapların Grev Tasavvuratu ve Esnaf Loncanın Himematu”, 3 Ekim 1912.

İşçiler “Grevler Aleyhine Bir Kanun”, 10 Şubat 1909.

İştirak “Muhabirimiz Tramvay Amelesinin Arasında”, 8 Haziran 1910.

“Reji Fabrikasının Tatil Meselesi”, 7 Ağustos 1912.

“Terzi Amelesinin Tatil-i İşgali”, 14 Mayıs 1910.

“Tramvay Amelesini Tatil-i İşgali”, 21 Mayıs 1910.

“Tramvay Şirketinin Mezalimi”, 28 Mayıs 1910.

İttihat, “Hamalların Nümayişi”, 8 Şubat 1909.

“Nemse Vapurları”, 20 Ekim 1908.

“Osmanlı Boykotaj Cemiyeti Hususunda Nümayiş”, 8 Aralık 1908.

“Rumeli Şimendiferleri”, 10 Şubat 1909.

“Yeni Hamidiye Vapurları”, 12 Şubat 1909.

Sabah, “Mavnacıların Grevi”, 5 Mart 1909.

Sa’y u Amel, “Reji Amelesinin Tatil-i İşgali”, 6 Nisan 1911.

Serbesti, “Mavnacılar”, 12 Mart 1909

Şura-yı Ümmet “İstanbul Limanı”, 8 Mart 1909.

“Selanik’te Tütüncülerin Grevi”, 12 Mart 1909.

Takvim-i Vekayi “Kararname Suretidir”, 15 Ağustos 1909.

“Ta’til-i Eşgâl Hakkında Nizamname Suretidir”, 15 Ağustos 1909

Tanin, “Anadolu Şimendiferi”, 15 Eylül 1908.

“Avusturya Amelesinin Boykotu”, 16 Ağustos 1908.

“Aydın Şimendiferi”, 3 Ekim 1908.

“Aydın Şimendiferi Grevi”, 5 Ekim 1908.

“Aydın Şimendiferi Kumpanyasının Grevi”, 12 Ekim 1908.

“Balya’da Tatil-i İşgal”, 29 Eylül 1908.

“Deniz Amelesi – Reji”, 15 Ağustos 1908.

“Duyun-u Umumiye”, 13 Kasım 1908.

“Duyun-u Umumiye Memurları”, 12 Kasım 1908.
“Grevler”, 13 Ekim 1908.
“Heyet-i Vükela”, 16 Eylül 1908.
“Küçük Havadisler”, 13 Eylül 1908.
“Küçük Havadisler”, 17 Kasım 1908.
“Küçük Havadisler”, 16 Aralık 1908
“Liman İşçileri”, 14 Ağustos 1908.
“ Reji Amele”, 13 Ağustos 1908.
“Şark Demiryolları”, 19 Eylül 1908.
“Şark Demiryolları”, 22 Eylül 1908.
“Şark Şimendiferleri”, 20 Eylül 1908.
“Şimendiferlerde Tatil-i İşgal”, 10 Eylül 1908.
“Şirket-i Hayriyye”, 27 Eylül 1908.
“Tatil-i İşgal Haberi”, 19 Ağustos 1908.
“Tatil-i İşgal”, 20 Ağustos 1908.
“Tatil-i İşgal”, 29 Ağustos 1908.
“Tatil-i İşgal”, 2 Eylül 1908.
“Tatil-i İşgal”, 7 Eylül 1908.
“Tatil-i İşgal”, 30 Eylül 1908.
“Tatil-i İşgal ve Madenler”, 25 Ekim 1908.
“Terk-i İşgal”, 3 Eylül 1908.
“Terk-i İşgal”, 4 Eylül 1908.
“Terk-i İşgal” , 11 Eylül 1908.

I. İkinci El Kaynaklar

A- Kitaplar

ADANIR, Fikret, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876 – 1923)**, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması Gelişmesi: Makedonya Örneği”, Der, Mete Tunçay – Eric Jan Zürcher, 1. B., İletişim Yayınlar, İstanbul, 1995.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908 - 1914**, 5. B., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

AKŞİN, Sina, 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, 1. B., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

ALKAN, Mehmet Öznur, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839 – 2014 Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar**, “Kısa bir Tashihin Uzun Hikâyesi:

Anadolu Osmanlı Demiryolları Şirketi Memurin ve Müstahdemini Cemiyet-i İttihadiyesi,” Hazırlayanlar, Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan, 1. B. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

BALCI, Yusuf, **Sendikalar ve Toplu Pazarlık Ekonomisi**, 3. B. Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016.

BENLİSOY, Stefo, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839 – 2014 Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar**, “O Ergatis Gazetesi ve Türkiye Sosyalist Merkezi”, Hazırlayanlar, Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan, 1. B. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇAVDAR, Tefik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839 – 1950**, 1. B., İmge Kitapevi, Ankara, 1999.

_____, **İttihat ve Terakki**, 1. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

ERDEM, Hamit, **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi**, 1. B., Sel Yayınlar, İstanbul, 2012.

ERİŞÇİ, Lütfü, **Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi**, 1. B., Kutulmuş Yayınevi, İstanbul, 1951.

GÜRSOY, Selçuk, **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları**, 1. b. , İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

GÜZEL, Mehmet Şehmus, **Grev**, 1. B. Bilimsel Yayıncılık, İstanbul, 1993.

_____, **Türkiye’de İşçi Hareketi 1908 – 1984**, 1. B., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950**, “Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, Derleyen, D. Quataert & Eric J. Zürcher, 1. b. İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

KOÇ, Canan, KOÇ, Yıldırım, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadele Tarihi**, 1. B., Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, Ankara, 1976.

KOÇ, Yıldırım, **100 Soruda Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi**, 1.b. , Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 5. B., Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.

SAVRAN, Sungur, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1 (1919 – 1989)**, 1. B. Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992.

SENCER, Muzaffer, **Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım**, 2. b, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

SENCER, Oya, **Türkiye İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı**, 1.b. Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul 1969.

ŞANDA, Hüseyin Avni, **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi – 1908 İşçi Hareketleri**, 1. B., Gözlem Yayınları, İstanbul, 1966.

ŞİŞMANOF, Dimitri, **Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi**, 1. B., Narodna Prosveta Devlet Yayınevi, Sofya, 1965.

TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 1.b. Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

TOPRAK, Zafer, **Türkiye’de İşçi sınıfı 1908 – 1948**, 1. B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, 1. B., C. 3., Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar (1908 – 1925)**, 3. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978.

ÜSTÜN, Süleyman, & YAMAN, Yücel, **Resimli Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi**, 1. B. Vardiya Yayınları, İstanbul, 1975.

VATER, Sherry, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839- 1950**, “Şam’ın Militan Tekstil İşçileri: Ücretli Zanaatkârlar ve Osmanlı İşçi Hareketi 1850-1914” Derleyen, D. Quataert & Eric J. Zürcher, 1. b. İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

YAZICI, Erdiñ, **Osmanlı’da Günümüze Türk İşçi Hareketi**, 8. B. Binyıl Yayınevi, Ankara, 2014.

B- Makaleler

AKBULUT, Uğur, “ Balya Karaaydın Maden Grevi ve Mehmet Ali (Aynî) Bey’in Müfettişliği (1908)”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 34, 2013.

ASLAN, Taner, “ İkinci Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme,” **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi Merkezi** S. 25, 2009.

ARTUÇ, Nevzat, “İkinci Meşrutiyet’in İlanı”, **Doğu Batı Yayınları**, 1. b., C. 3, Ankara, 2008.

BAYRAM, Selahaddin, Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 22, 2012.

BODUR, Mehtap Yücel, “Sendika ve Grev Hakkının Mündemiçliği Sorunu-Kavala Grevi Örneği”, **Akademik Hassasiyetler**, C. 6, S. 12, 2019.

DOĞAN, Cem, “1845 Polis Nizamnamesi: 12. Ve 13. Maddeler Üzerine Bir Yeniden Değerlendirme ”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, C. 5, S. 5, Ekim 2012.

DOĞAN, Hasan, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta’til-i Eşgâl Kanunu”, **Bellekten**, C. 82, S. 293, 2018.

ERDAL, Serkan, “Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 19 S. 1, .2015.

GÖKÜŞ, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Modern Türkiye’ye Yöneten-Yönetilen İlişkilerin Gelişimi’, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 3, 2010.

GÜVEN, Tamer, ‘Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlar, Sermaye Birikimi ve Girişimcilik’, **Türkiye İslam İktisadı Dergisi**, C. 3, S. 1, Şubat 2016.

İLERİ, Ülkü, **Hak-iş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler,” C. 3, 7, S. 2014.

MAHİROĞULLARI, Adnan, “Osmanlı’da Kurulan İlk İşçi Cemiyeti (Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti, İzmir Elbise Amelesi Cemiyeti)”, **Çalışma ve Toplum**, C. 3 S. 46, 2015.

OKTAR, Tiğınçe, ALAN, Mehmet Mübarek, “Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883-1925)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C. 9, S. 20, 2018.

ONUR, Hakkı, “1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler”, **Yurt ve Dünya**, S. 2, 1977.

REYHAN, Cenk, ‘Osmanlı Devleti’nde Siyasal İktidar ve Seyfiyye Sınıfı: Vezir-i A’zâmlık Örneği’, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, S. 31. Bahar 2012.

SEREN, Ahmet, “Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906 – 1925)”, **Yurt ve Dünya**, S. 3, 1977.

TAŞ, Hacı Yunus, “Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C.1, S.1, Bahar 2012.

YAKUT, Kemal, “Arabacılar Grevi – 1912”, **Kebikeç**, S. 5. 1997.

YILDIRIM, Kadir, “Balkan Savaşları’nın Osmanlı’da İşçi Hareketleri Üzerine Etkileri”, **Türk Dünyası İnceleme Dergisi**, C, 12, S. 2, 2012.

C- Tez

KIRPIK, Cevdet, Osmanlı Devletinde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876 – 1914), **Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta, 2004.

YILDIRIM, Kadir, “Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)”, **Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2011.

D- Ansiklopedi

“Meşrutiyet ve Emperyalizm İşçi Hareketi,” **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. 6, İstanbul, 1988.

Tanzimat ve Batılaşma, “**Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

AKŞİN, Sina, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, “Jön Türkler,” İletişim Yayınları, 1. B., C. 3, İstanbul, 1985.

AKYILDIZ, Ali, “Şirket-i Hayriyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

GÜLMEZ, Mesut, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, “Tanzimat’tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)” 1. b. C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

GÜZEL, Şehmus, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler” İletişim Yayınları, 1. B. 3. C, 1, İstanbul, 1985.

HATEMİ, Hüseyin, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi," İletişim Yayınları, 1. B., 3. C, İstanbul, 1985.

MARDİN, Şerif, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, "19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", İletişim Yayınları, 1. b., 2. C, İstanbul, 1985.

TOPRAK, Zafer, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, "1909 Cemiyetler Kanunu," İletişim Yayınları, 1. B. 3. C, İstanbul, 1985.

ÜSTEL, Füsün, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi, "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın "İcad"ı", 8. B., 1. C, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

E- İnternet Kaynakları

KURT, Şenol, YILDIRIM, Kadir, *Çalışma İlişkileri Tarihi* (Pdf Belgesi), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s. 135.
http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ceko_ue/calismailiskileritarihi.pdf (Son Erişim Tarihi: 05.03.2021).

F-Sempozyum Bildirisi

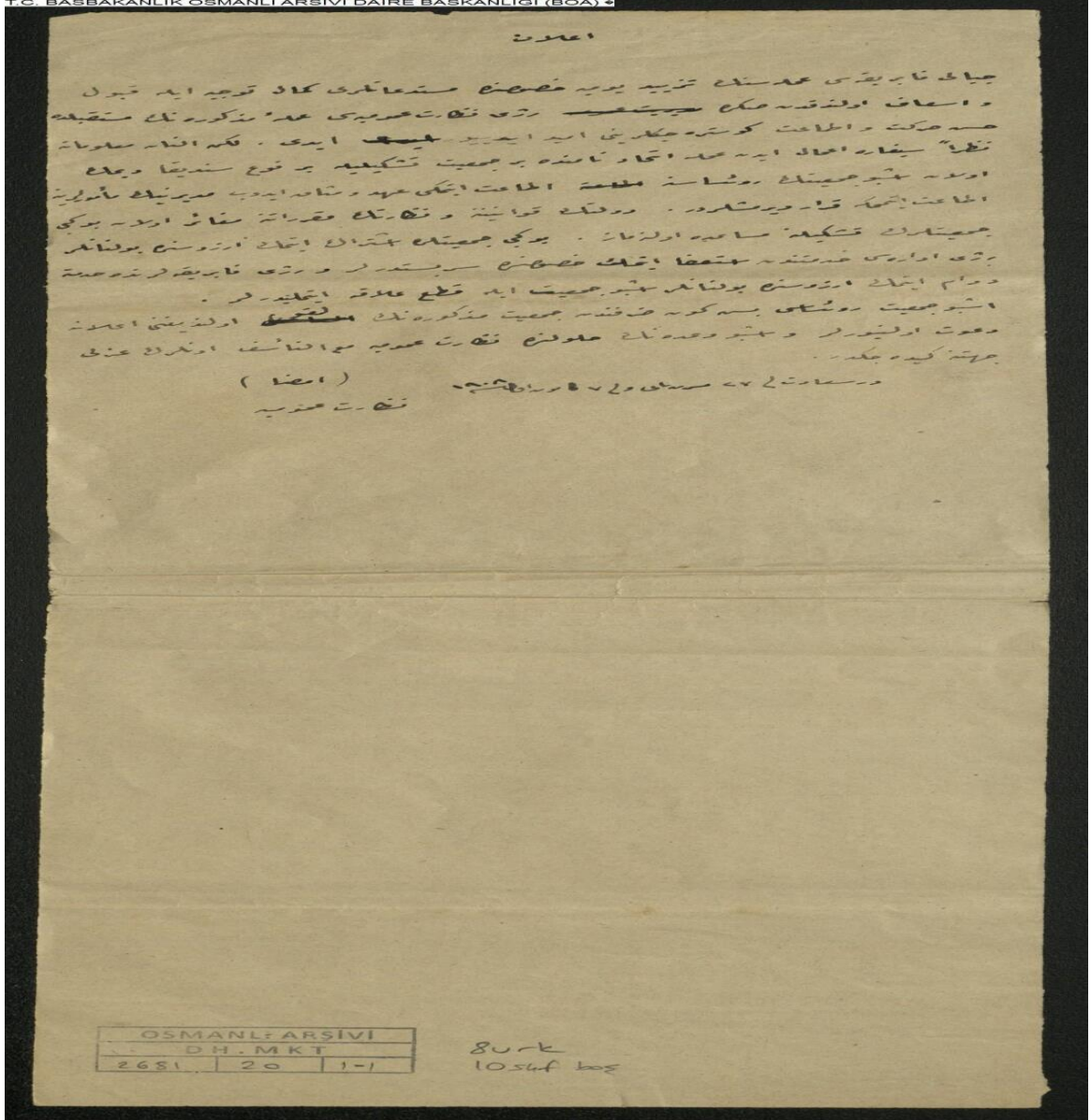
YILDIRIM, Kadir, " II. Abdülhamit dönemi İstanbul'unda İşçi Hareketleri," Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu – 1, 29 Mayıs – 1 Haziran 2013 İstanbul, ed. Feridun Emecen- Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

G- Sözlük

KESTELLİ, Raif Necdet, **Resimli Türkçe Kamus**, 2. B., Türk Dil Kurumu Yayınlar, Ankara, 2011,

SAMİ, Şemsettin, **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat Kâmûs-ı Türkî**, 6. B. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018

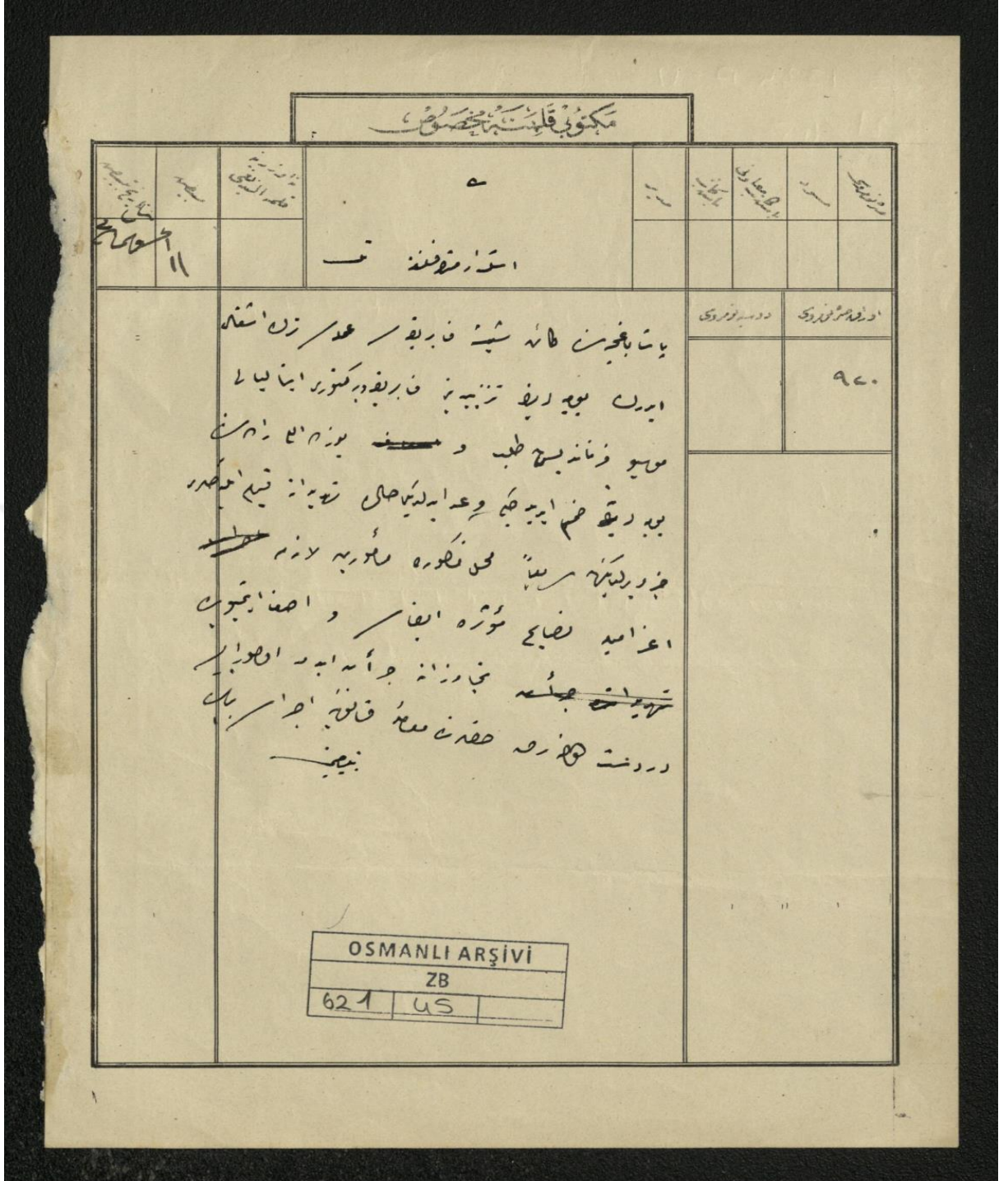
Türkçe Sözlük, **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu**, 11. B. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

DH.MKT.02681.00020.001

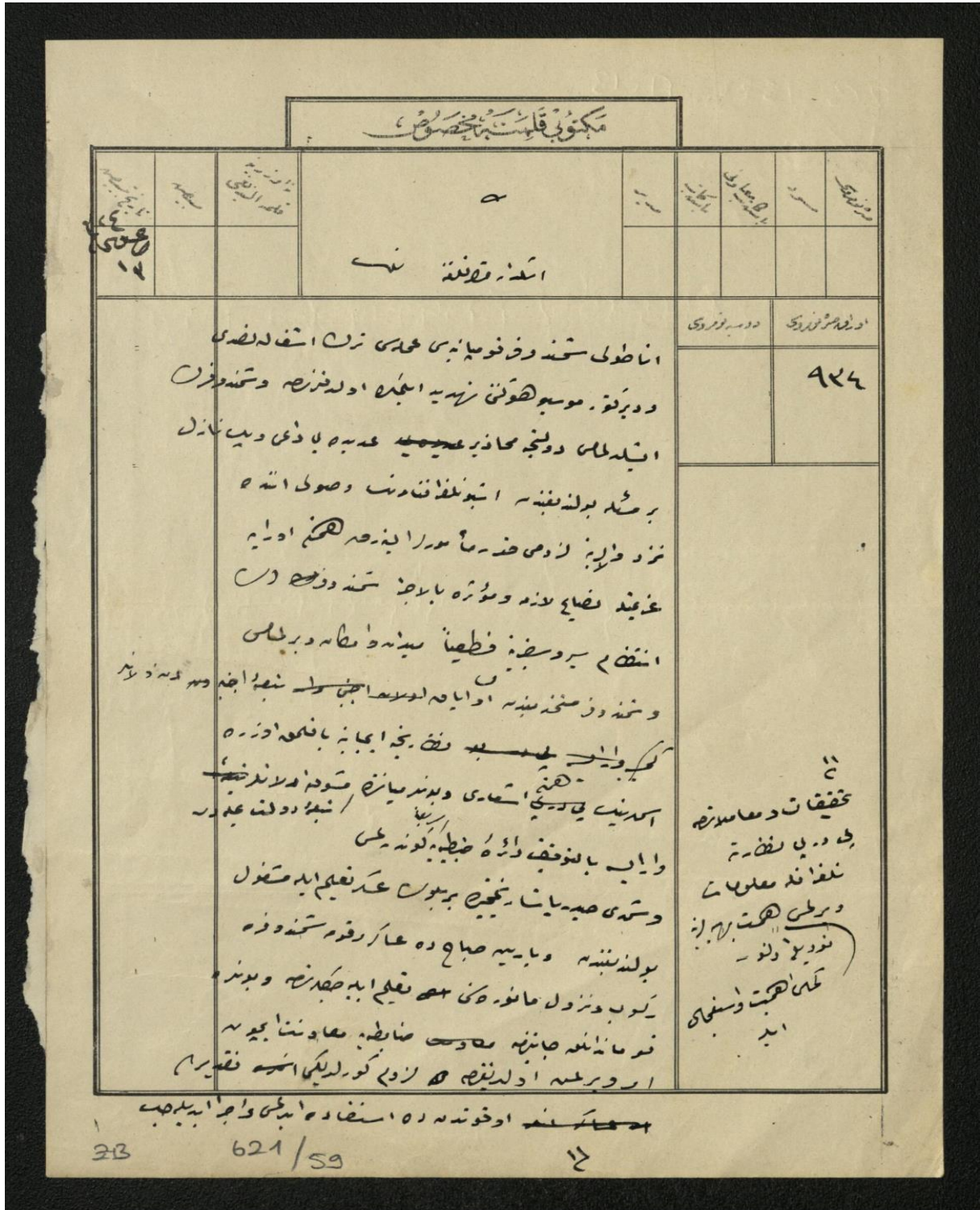
Dersaadet'teki Cibali Reji Fabrikası işçileri tarafından kurulan "İttihad" isimindeki sendika Tatil-i Eşgal Kanunnamesi'ne aykırı olduğundan Reji İdaresince tanzim edilen ilannamenin neşrinden sonra kapatılmaz ise kurucuları hakkında gerekli kanuni muamelenin yapılmasının Zabtiye, Ticaret ve Nafia nezaretlerinden istendiği.²⁰⁶

²⁰⁶ BOA, DH.MKT. / 2681 – 20, 14 Aralık 1908.

Maaşlarına zam talebiyle iş bırakan Paşabahçe Şişe Fabrikası amelelerinin nasihatla işbaşı yapmalarının sağlanıp karşı gelenlerin tevkif edilmesi.²⁰⁷

²⁰⁷ BOA, 2B/621 – 45, 24 Ağustos 1908.

ZB.00621.00059.001

Anadolu Şimendifer Kumpanyası çalışanlarının iş bırakma hareketlerinin önlenmesi.²⁰⁸

²⁰⁸ BOA, 2B/621 – 59, 26 Ağustos 1908.

ه
محور سانی جناب منصفه محمی

سلطان
بولسا اولدی
عزیز

اراده عید محمدی وزیر سلانیک منتر و اسکوبه محمدوف غطرنه محمدم عار دوفه نزل محمدنک «عزه و» فقط قومایندو دیگر
مؤرر واسطه حرکت و بولجین مرویه محامتا تمک تسته دوله قردن هدف قانون ونظم اولون توتشدریک سعی قمتن بکون
عما الصالح مرکز انذار بکیشی رعا اولیا بک وزیر بانی قوتوضیا و مددزم افیز و مقدار طایر عا کر نظیر و انذار و بولسا اندره
مکوراتیون غریبه اولاده قومایندو اولون قرونه قردن «عزه و» همه و عیالین نصاب مالایضا هیچ بکونا مخالفت وقوعه سیت
ولیکسین تمک ایله دولتم و بکونا تعصه و مجاوره بولجیبه قومایندو سعی و جیره اجرتی تزیی اولدنی و عید بولسا کلک
سرتند آدوشه بائندو بولجی و مسخره سلانیکه بولسا ن سیدوزالغ نفر فرجیدر دمی تن مخصوصه جریبه کدی کوی اولدی زهره
بیرا اولوز فارقتنده «عزه و» بیان عملدر دمی بولسا نورد اولوز نسبت عمل اولک اولوز ه مجارتاه حاصله بیلند ه استلاف
صالح اولوز بولسا ن اعتبار ایله بائندو اولد قدی و تمسکی حالک ه شهره مشهور «عزه و» قاطعی معروضه اولسا بده
امروزمان عفره من درالدرکده - ۱۰۰۰

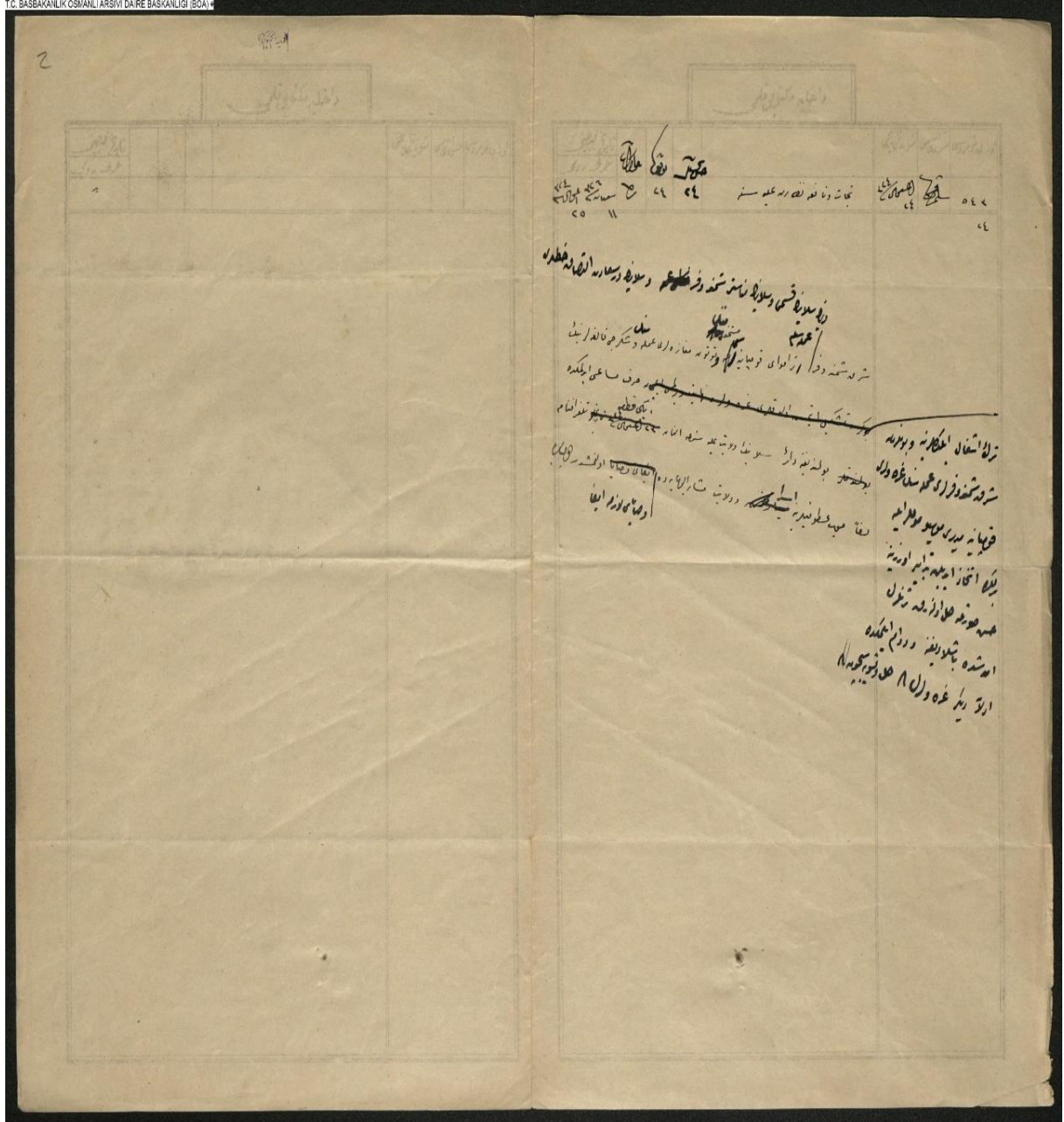

OSMANLI ARŞIVI	
TFR.I.SL	
195	19410

TFR.I.SL.00195.19410.001

Grev yapan Selanik-Manastır ve Üsküb hatlarından müstahdem gardofrenler ve amelesiyile Bira ve Boza Fabrikası amelesinin greve son verdiklerine dair Selanik Polis İdaresi'nin tahrirati.²¹⁰

²¹⁰ BOA, TFR.I.SL.. / 195 - 19410, 22 Ağustos 1908.

DH.MKT.01291.00069.001

Şark şimendiferlerinin Selanik kısmı, Selanik Manastır şimendifer hattı ve Selanik Dersaadet iltisak hatları amelesiyle tramvay kumpanyası müstahdemleri, tütün mağazaları amelesi ve şekerci kalfaları grevde olduğu, bunlardan Şark Şimendiferleri amelesinin grevine son verildiği, diğerlerinin de sona erdirilmesi için çalışmaların sürdürüldüğü.²¹¹

²¹¹ BOA, DH.MKT. / 1291-69, 8 Eylül 1908.

سندلر ایشی
مکتوبی قلمی
عزلت

قوالده در امر تصرفاتک - ایلول ۱۹۰۸ - تاریخ تفرافی
صورتیه -

بوصحابه اکنده داره حکومت کیدیه له عملد وکیلیری جب ایلد قونوسونیلوب تجا - له بهیم بر وجهله قبول ایدیه میخکری
تکالیف غیر محقه ده صرف نظر ایتیه برلنه موصفت حاصل اولسه وکیلر جهتلر ده مذاکره یه تعلیمه ایدیلرک تجا - دعوت
ایلیتیدی . مواصلتله آیر و جهلته ایدیه ده مذاکره ایدیه له اسیه قرار لست بیلدقه نه صکره تجا - دعوت وکیلر
رکله اولر ده ساعات مساعینله یازک طغونه یجه وقتیکه درت آی بیدی بجه داوود آیدیه بیدی ساعت اولطره اوزره
اعتبار ایلیکی و یاز ایلر نیک بیه وقتیه آیلر نیک بیدی اعتبار یله یاز ایلر ایچونه کافی السابجه کلرجه درت وقتیه
آیلر ایچونه اونه سکن غروسه یومیه دیرلمی وقتیه کونلرنده یایم ساعت ایچونه یومیه لریک تقریبه ایدیه مسمی صورتی
قوالده لست برلسه و عملده استحقاق قرینی هفته ده هفته یه تأدی ایتیه برلمی طلینده و تجا - کده حساب بیلورمک مکتوبی
مدبیه سیدکی فی السابجه اونه بیه کونده بر دیرلمی ارنوسنده بولنلرنده طولدی خدت ایدیه مکتوبات دخی هفته ده
هفته یه احتیاج اولوبه مراجعت ایدیه جله عملیه علی الحساب صورتیه یاره دیریلرک نی اونه بیه کونده بر استحقاق قرینی
تقریبه و تأدی مسمی صورتیه طرفینک موافقتی استحقاق اولغنه و تجا - ایدیه عملد وکیلر حکومت قونا غنده کی بالقونه
حقیقه ده میدانده طوبیدنا نه بیکله عملیه وکیلر طرفنده تجا - ایدیه بیلرنده اکتدف حاصل اولر یعنی دیار سینه
اعتبار اهرس منسوب اولدیفی مفازه کره کیدیه له اسیه و کوجله مقول اولدی لزومی تقصیم اولغنی اوزر نه عمل طرفنده نه
تجا سونه تجا - آواز لری ایدیه اهرای فایسه اولند یعنی متعاقباً قورسیال قورسایتیکی مدبری موسومین اهر طرفنده ده بز
بر بریمزه مختار عملده بنا سونه دیه قعایل اولر - وه غره ده نیمه دیرلسه و حتی تجا - له بولوننده یعنی اولطره ده صکره
معامله نه بیه کیدیه اولدیفی و شوموصفت ایدیه شقره تفراتنا جهلرانه ده نظر اعتباره اشمینله تسریع ترویج
بولنده کی غنایت جلیلر نه تبشیریه آنا - باهره سنده بولندیفی مع انتشار عرصه اولنو - اولوبده

OSMANLI ARŞIVI		
DH. MKT		
2622	8	1

DH.MKT.02622.00008.001

Kavala'daki tütün mağazaları işçileri grevinin anlaşmayla sonuçlandığı.²¹²

²¹² BOA, DH.MKT. / 2622-44, 5 Eylül 1908.

قوالده در امر تصرفاتك - ایلو ۱۹۰۸ - تا - خلیه تنفرانی
صورتیه -

سینا ایلیکلی
مکتوبی قلمی
۱۹۰۸

بوصبا ۱۸۰۰۰ داره حکومت کیدیله عمل وکیلیری جلب ایلد قونوسونیلوب تجارک بهیم بر وجه قبول ایلد مکتوبی
تکالیف غیر مکتوبه صرف نظر ایتدی برلک موقضیت حاصل اولسه و دیکر حیرتله ده مذاکره یه تعلیمه ایلدی برک تجار دعوت
ایلیتی . مواصلتله آیر و جه کندیله ده مذاکره ایلدی له ایسه قرار است برلقده صکره تجار و عمل وکیلیری
برلکه اولد رفه ساعات ماعینله یازک طقون ایچمه و قیقله درنت آی سیدی بجه داوید آیدیه سیدی ساعت اولدیه اوزره
اعتبار ایلیسی و یاز ایلر نیک سه دقینه آیلر نیک سیدی اعتبار یله یاز ایلری ایچمه کما فی السابجه کیرمه درنت دقینه
آیلری ایچمه اولد سکر غروسه یومیه ویرلمی دقینه کونلر نده یازیم ساعت ایچمه یومیه لریک تقریبه ایلد ماسی صورتی
قار ایستیرلمه و عمل نیک استحقا قلمی ده هفته ده هفته یه تا دیه ایتدی برلمی طلینده و تجار کده حساب کورمک مکتوبی
مدب سیده کما فی السابجه اولد سه کونده بر دیرلمی ایزونده بولنلر نده طولدی خدث ایلد مکتوبه دقینه هفته ده
هفته احتیاج اولدوبه مراعیت ایلد جمله عملیه علی الحساب صورتیه یاره ویریلدی نه اولد سه کونده بر استحقا قلمی
تقریه و تا دیه سی صورتیه لریک موقضیت حاصل اولدیه و تجار ایلد عمل وکیلیری حکومت قونا غنده لکی بالقونه
چقیرده میدانده طولیدنا نه بکلمه عملیه وکیلیری طرفنده تجار ایلد بینلر نده اکتداف حاصل اولد یعنی دیار سینه
اعتبار اهرس منسوب اولد یعنی مفازه لره کیدیله ایسه و کوجله مقول اولدی لزومی تقسیم اولدنی اوزرته عمل طرفنده نه
نیا سوه تجار آواز لری ایلد اهری فایسه اولد یعنی متعاقباً قورسیال قورسای نیک مدیری موسوسونیز اهری طرفنده ده بز
بر بر عینه محتاج عملده نیا سوه دیه قصاب اولد رفه غره ده نیمه ویرلمه و حتی تجار که بد کونده یعنی اوکلده صکره
معامله نه بیلد کیرشمه اولد یعنی دست موقضیت ایسه قمره تنفرانده جا کرانه ده نظر اعتباره اشمید سربیه تریوخ
بولنده کی غنایه جلیله لریک تبشیریه آتا - باهره سنده بولند یعنی معاشکار عرصه اولد - اولد بده

OSMANLI ARŞIVI		
DH. MKT		
2622	8	1

DH.MKT.02622.00008.001

Kavala'daki tütün mağazaları işçileri grevinin anlaşmayla sonuçlandığı.²¹⁴

²¹⁴ BOA, DH.MKT. / 2622-8, 18 Eylül 1908.

مکتوبی قلمی مخصوص

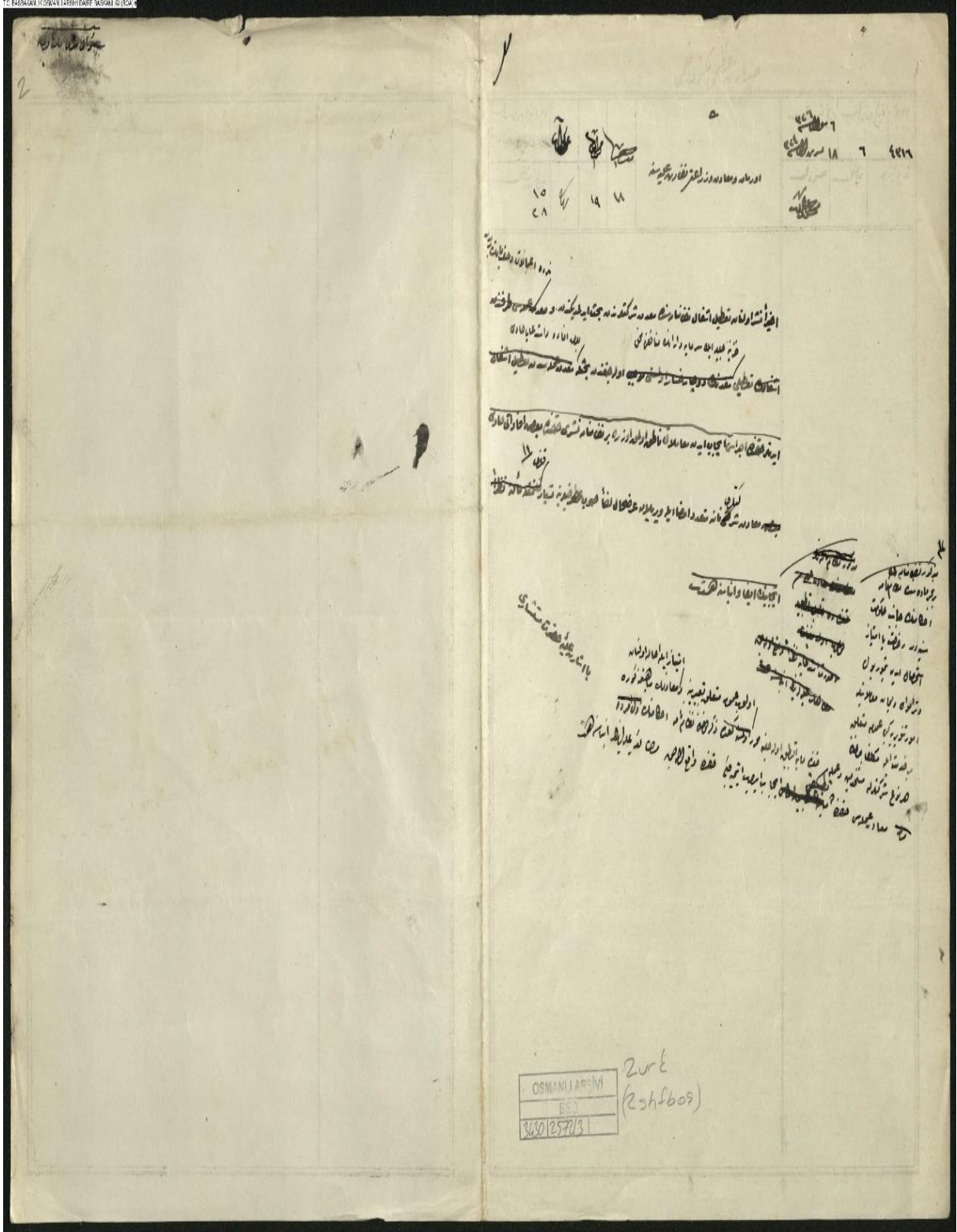
تاریخ	موضوع	مستند	تاریخ	موضوع	مستند
۱۳۰۴	عقود	نیم	۱۳۰۴	عقود	نیم
<p>فردی در دستم خیرکار و شیرین و بار و جوی که کتبه کتبه نموده اشکان ایه جقدیه شد مانند و فرستاد و جقدیه او در این معصومیتتو بیهوده میخام ایا ایلد صیدیه ایشیخ و پیشکده متخیزه بعدت بدنه ذوند و جقدیه و هاشمیه استیله از دستین جیستقده نی ایدکده و بوبت هم ضابطه مایله و فرستاد رجعتتو خرد و فرستاد بیهوده ذوندتو منعه و بخا ذوندتو در دست حقتمحمد مکاره بیخفا ایزد جبار جقدیه در برده و صلوات الله علیه و بقیه ایزده بیخفا ایا ایلد کلمه تقفاده سقده ایزد کلمه باک</p> <p>بیت</p> <p>ارزده بر رجم ادبول بی و زمان برانته کتبه لقمه در دستم جقدیه خالیه نه</p>			<p>اوراق سره نوسردی ۶۱۲ ۷ ۵۰۹</p>		

OSMANLI ARŞIVI
 ZB
 800 116

ZB.00600.00116.001

Ücretlerine yapılan zammı beğenmeyen fırın işçilerinin, çalışmak isteyenlere tecavüzlerinin önlenmesi.²¹⁵

²¹⁵ BOA, 2B/600 – 116, 4 Ekim, 1908.

BFO.003430.25713.001

Tatil-i Eşgal Nizamnamesi'nde maden şirketlerinden bahsedilmediğinden, bu hususta hazine ile sermayedarların haklarının muhafazası hakkında mütalaa. (Orman ve Maadin)²¹⁸

²¹⁸ BOA, BEO / 3430 – 257213, 10 Kasım 1908.

2

صدور عظیمی مکتوبی

ردیف	تاریخ	موضوع	محل	ملاحظات
1	1908	مکتوبه

توزار وقتا دوسرلا اولانلار...

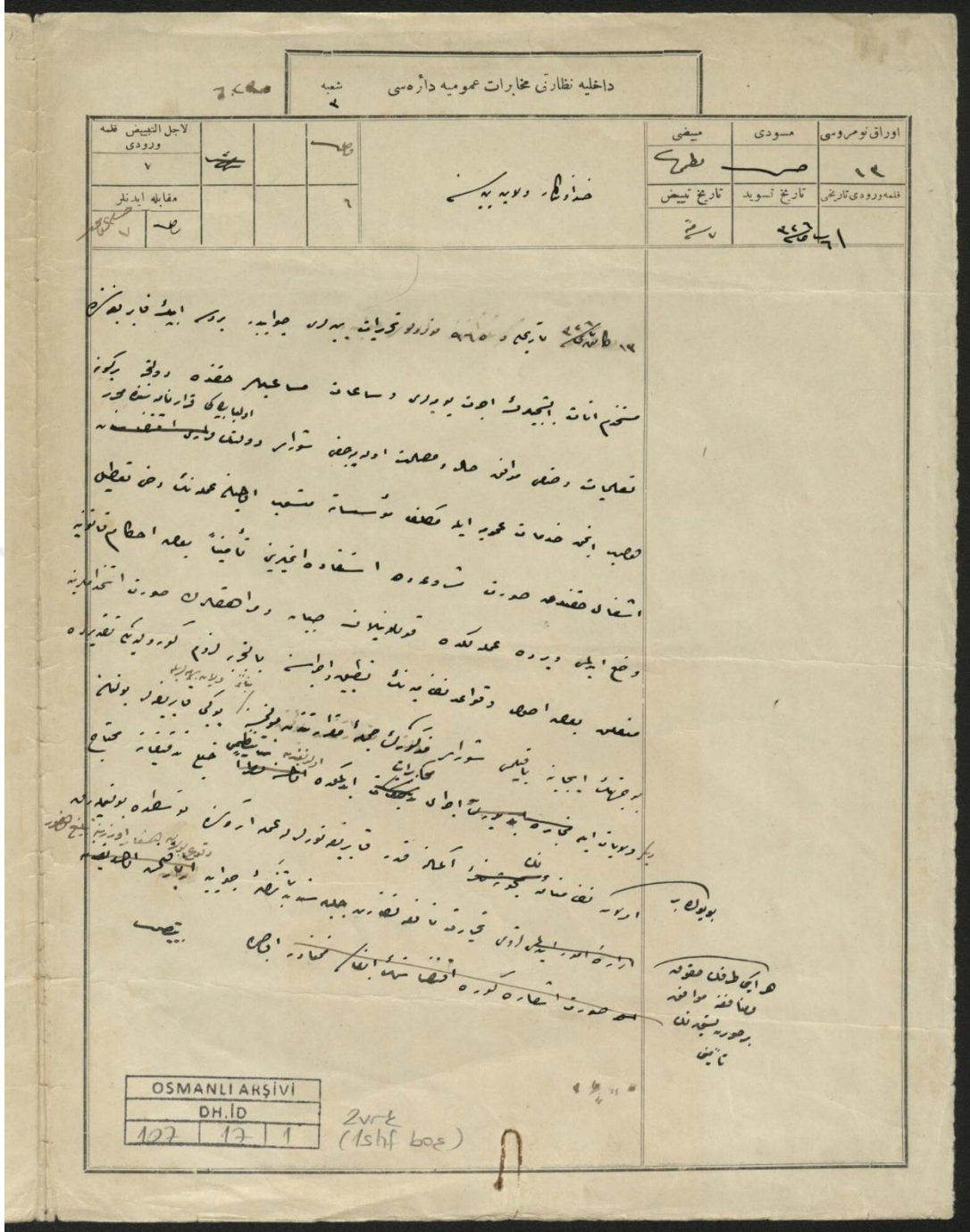
OSMANLI ARŞİVİ
BEO
3459 / 259378

2 vuk
(1 shif boz)

BEO.003459.259378.001

Tatil-i eşgal eden cemiyetler hakkında icra olunacak muamelatı havi layiha-i kanuniyenin gönderildiği. (Meclis-i Mebusan).²¹⁹

²¹⁹ BOA, BEO / 3459 – 259378, 23 Aralık 1908.

0107.00017.001

Bursa İpek ve Halı Fabrikası'nda müstahdem kadın işçiler yevmiye ve mesai saatlerindeki anlaşmazlık nedeniyle greve gittiklerinden hükümetçe bu konuda bir nizamname hazırlanıncaya kadar muvafık bir suret-i tesviyenin temini.²²⁰

²²⁰ BOA, DH.İD/107 – 17, 20 Şubat 1911.

داخلیه نظارتی مخبرات عمومیه دائره سی

شعبه
۱۹۰۰

لاجل انقبیض قلمه ورودی	۱۸	۱۹	آبیه دهیت (نقشه)	میشی	مسودی	اوراق نومردوسی
۱۸	۱۸	۱۹	نقشه	تاریخ تیبض	تاریخ تسوید	۱۰۰
۱۸					۱۸	

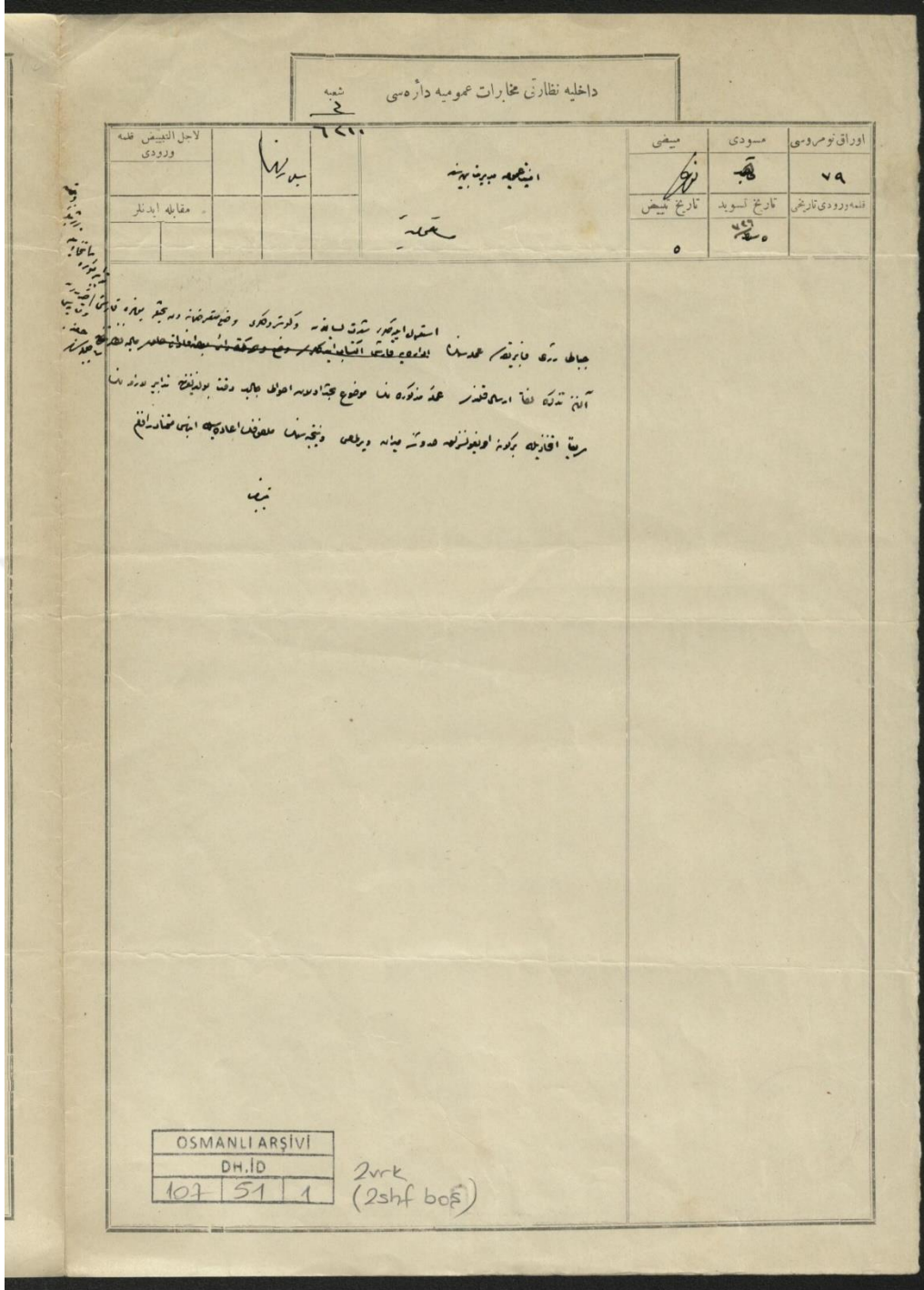
مکتوبه - بیه در تریه ایله قه سمدوزی سنجینک نطق اسناد ایه کله قوایدینه قیبه زنده نطق
دویه جیدر ایه باریزه و طریقه نطق اسناد قواید احاطه نطق ایه زنده کتبه - اولی اسبابک نطق و نطق
اسناد اسناد -

OSMANLI ARŞIVI
DH.İD
107 34 3
2vrk
(1shf boş)

107.00034.003

Maaşlarının arttırılacağı vaat olduğundan İzmir – Kasaba demiryolu işçilerinin grevden vazgeçtiği.²²³

²²³ BOA, DH.İD/107 – 34, 26 Haziran 1912.

D.00107.00051.001

Cibali'deki reji fabrikası amelesinin grev yapmaları üzerine alınan ve alınması istenen tedbirler.²²⁴

²²⁴ BOA, DH.İD/107 – 51. 18 Ağustos 1912.

داخليه نظارتی		اوراق عمومی		میسوی		میضی	
بطاناک الله تاریخی ورودی		۲۶	۲۶	تاریخ نویسی	تاریخ نویسی	تاریخ نویسی	تاریخ نویسی
مقابلہ ابدان		۲۶	۲۶	تاریخ نویسی	تاریخ نویسی	تاریخ نویسی	تاریخ نویسی

اوراق عمومی میں عمومی میں لکھی گئی
۲۶ تاریخ و ۲۶ تاریخ نویسی میں لکھی گئی
بالی قرہ ایڈیٹ سے تعلقاً اخباراً برقیہ میں لکھی گئی
قرہ و اعلان ایڈیٹ سے تعلقاً برقیہ میں لکھی گئی
اور یہ برقیہ ایڈیٹ اور یہ اعلان لکھی گئی
معلوم اور یہ روم اور یہ اعلان لکھی گئی
اور یہ اعلان لکھی گئی
تاریخ نویسی میں لکھی گئی
تاریخ نویسی میں لکھی گئی
تاریخ نویسی میں لکھی گئی
تاریخ نویسی میں لکھی گئی

OSMANLI ARŞIVI
DH.İD
107 76 1
2vrk
(1shf 608)

Balya Karaaydın Madeninde grev ilanı için teşvikatta bulunan Hıristiyan ve Müslüman işçilerden bazılarının işten çıkarılıp bazılarının tevkif edildiği.²²⁶

²²⁶ BOA, DH,İD/107 – 76, 10 Mayıs 1914.